

Helsinški Parlament Gradana (hCa) Tuzla
Omladinski resursni centar Tuzla
Hadži Bakirbega Tuzlića 1, 75000 Tuzla,
Bosna i Hercegovina
Tel/fax: ++387 35 258 077
e-mail: hcatuzla@bih.net.ba, orctuzla@bih.net.ba

KONFERENCIJA

KULTURE, JEZICI, IDENTITETI I DRUGA MARGINALNA PITANJA

Tuzla

Hotel «Tuzla», 2. – 3. novembar 2007.

Podržano od:
CORDAID Nizozemska
Justitia et Pax Nizozemska

IZDAVAČ

Helsinški Parlament Građana (hCa) Tuzla
Omladinski Resursni Centar (ORC) Tuzla

Za izdavača:

Miralem Tursinović

Unos teksta, grafički dizajn i priprema:

Dijana Delalić, Emir Delalić

Naslovna strana:

Emir Delalić

Fotografije:

hCa / ORC Tuzla

Izveštaj je štampan uz pomoć:

CORDAID, The Netherlands,
Justitia et pax, The Netherlands

Tiraž:

600

Štampa:

DOO C.P.A. Tojšići – Kalesija, BiH

Tuzla, decembar / prosinac 2007.

s a d r ž a j

UVOD	7
O konferenciji	11
Različitosti i društveno zблиžavanje – ravnopravno učešće manjina u društvenom životu.....	15
STENOGRAM	
Ženska / seksualna prava i prava marginaliziranih skupina u BiH.....	21
Diskusija	31
Lingvistička i nacionalna pitanja u BiH	41
Diskusija	51
Ustavopravna pitanja i položaj nacionalnih manjina u BiH.....	61
Diskusija	69
Zaključci, rezultati i preporuke sa radnih grupa.....	85
Spisak učesnika.....	91
O organizatorima	95
Summary.....	109
Zahvale.....	124

Helsinški Parlament Građana / Omladinski Resursni Centar Tuzla

Konferencija

KULTURE, JEZICI, IDENTITETI I DRUGA MARGINALNA PITANJA

Tuzla – hotel «Tuzla» 2. – 3. novembar 2007

- stenogram -

UVOD

Početakom 2004. godine Helsinški Parlament Građana (hCa) / Omladinski Resursni Centar (ORC) Tuzla počeo je raditi na partnerskom projektu pod nazivom "Različitosti i društveno zbližavanje - ravnopravno učešće manjina". Osim u BiH ovaj projekat se uporedo implemetira i u sljedećim državama: Gruzija, Holandija, Bugarska i Rumunija.

Projekat ima za cilj da ukaže na probleme i potrebe pripadnika nacionalnih manjina, te da otvori mogućnosti za društvenu i kulturnu koheziju i reintegraciju građana. Tu se prije svega misli na položaj manjina, njihova prava, zaštitu njihovog kulturnog nasljeđa, ulogu jezika, i školske obuke na vlastitom (maternjem) jeziku, ili na pravo na učenje vlastitog jezika kao jednog od predmeta u procesu integracije naroda ili manjina.

U proteklom periodu implementirane su sljedeće aktivnosti:

- Organizovali smo tri ekspertna sastanka na temu "Međukulturalne veze i utjecaji u bosanskohercegovačkom društvu – pitanja jezika i obrazovanja u građenju kulturnih identiteta". 15. i 16. aprila/travnja 2004 u Tuzli i 19. novembra/studenog 2004 u Mostaru, a ekspertni sastanak koji je održan 2 novembra/studenog u Banja Luci nosio je naziv "Otvorena pitanja jezika i kulturnih identiteta u BiH". Na ekspertnim sastancima učestvovalo je preko stotinu učesnika – profesora sa Univerziteta u Bosni i Hercegovini, predstavnika manjinskih organizacija, članova kulturnih i religijskih institucija u BiH.
- Organizovali smo Omladinsku Konferenciju pod nazivom "Mladi Zapadnog Balkana - položaj, izazovi, prijetnje". Konferencija je održana 22 – 25 novembra 2004.godine u Tuzli, a na njoj

su učestvovali omladinski mirovni aktivisti iz: Makedonije, Srbije, Crne Gore, Hrvatske i Bosne i Hercegovine

- od 1. avgusta do 1. novembra 2006 godine uz pomoć članova Omladinske Mreže BiH izvršili smo anketiranje 2.153 građana u 32 grada u BiH.
- nakon analize upitnika koju smo publikovali i promovirali, održali smo tri javne debate: 16 decembra/prosinca 2006. godine u Tuzli, 17 decembra/prosinca 2006. godine u Prijedoru i 19 decembra/prosinca 2006. godine Mostaru;
- krajem 2006. godine, uradili smo kampanju na prostoru čitave BiH. Cilj kampanje bio je promoviranje manjina u BiH.

Rezultati dosadašnjih aktivnosti:

- Na sva tri ekspertna sastanka učestvovalo je preko 100 predstavnika NVO-a, političkih partija, međunarodnih organizacija, akademskih radnika, studenta, medija, predstavnika vjerskih i kulturnih zajednica, te nacionalnih manjina. Iako u dosta oštrim i oponentnim diskusijama tokom sva tri ekspertna sastanka, učesnici su se složili da je početak razgovora o ovako bitnoj tematici itekako potreban;
- Na omladinskoj konferenciji "Mladi Zapadnog Balkana - položaj, izazovi, prijetnje" je učestvovalo oko 40 učesnika (predstavnici omladinskih nevladinih organizacija iz: Hrvatske, Srbije i Crne Gore, Makedonije, Bosne i Hercegovine). Stvorene su pretpostavke za mlade sa prostora bivše Jugoslavije da razgovaraju o krucijalnim problemima mladih. Konferencija je za mnoge mlade bio početak dijaloga sa svojim vršnjacima iz susjednih država;

- Tokom anketiranja popunjeno je 2.153 upitnika od strane građana BiH iz gradova: Zvornik, Tuzla, Gradačac, Banjaluka, Brod, Maglaj, Jelah, Derвента, Tešanj, Doboj, Teslić, Modriča, Sanski Most, Drvar, Prijedor, Zavidovići, Vlasenica, D.Vakuf, Fojnica, Visoko, Novi Travnik, Trebinje, Zenica, Ugljevik, Višegrad, Busovača, Sarajevo, Mostar, Gračanica, Jablanica, Konjic, Prozor-Rama.
- Uspješno su organizovane tri javne debate (Tuzla, Prijedor i Mostar) , a ukupno je bilo 90 učesnika (omladinski aktivisti, predstavnici NVOa, predstavnici manjinskih naroda, profesori, predstavnici političkih stranaka i međunarodnih organizacija u BiH, OSCE, itd)
- tokom kampanje distribuirali smo 2800 razglednica i 3500 naljepnica. Oko 1800 razglednica smo poslali poštom predstavnicima svih vladinih institucija u BiH (opštinske i kantonalne vlasti, Federacija BiH, Republika Srpska, Predsjedništvo BiH, itd.) kao i predstavnicima domaćih i međunarodnih organizacija, manjinskih organizacija, medijima itd. Uz pomoć članova Omladinske Mreže BiH polijepljeno je i distribuirano oko 1100 razglednica i 3500 naljepnica u većini bh.gradova;
- tokom svih aktivnosti učesnici su istakli neke od glavnih problema nacionalnih manjina kao i preporuke za njihovo rješavanje:
  - Insistiranje na integraciji nacionalnih manjina bez asimilacije;
  - Insistiranje na građanskom ustavu;
  - Insistiranje na tome da nacionalne manjine postanu ustavna kategorija;
  - uspostavljanje Odbora za Nacionalne Manjine kao dijela bh. Parlamenta;
  - Rad na integraciji Roma (kao najbrojnije nacionalne manjine)

Konferencija koja je održana u Tuzli, drugog i trećeg novembra 2007. godine imala je za cilj finaliziranje osnovnih ciljeva našega projekta. Na konferenciji smo se fokusirali na tri okvirne teme te u okviru istih radili smo u radnim grupama.

Radu konferencije prisustvovalo je oko 70 učesnika iz Bosne i Hercegovine (predstavnicima omladinskih nevladinih organizacija, studenti, novinari, predstavnici manjinskih naroda i NVO-a itd.). Ovom konferencijom pokušali smo deskribirati, popisati i na neki način katalogizirati sve ove probleme i slučajeve koji zorno ukazuju na činjenicu nedemokratskog duha i uređenja koji vladaju u kulturnoj i političko-ideološkoj sferi BiH.

Pred vama se nalazi izvještaj sa ove konferencije. Iskreno se nadamo da će vam sadržaj, odabrane teme, diskusije i prijedlozi svakako biti od koristi.

hCa/ORC Tuzla

O KONFERENCIJI

U Tuzli, u kongresnoj Sali hotela «Tuzla», u periodu od 2. do 3. novembra 2007. godine održana je konferencija pod nazivom «Kulture, jezici, identiteti i druga marginalna pitanja».

Na konferenciji u Tuzli učestvovalo je oko sedamdeset učesnika - javnih radnika, članova manjinskih Nevladinih organizacija, organizacija koje se bave ljudskim pravima, manjinskih zajednica, predstavnika kulturnih i religijskih institucija u BiH, ženskih nevladinih organizacija, Univerziteta u Banja Luci, Sarajevu, Mostaru i Tuzli, medijskih kuća, međunarodnih organizacija (OSCE, OHR, World Vision), te studenti i profesori Filozofskog fakulteta u Tuzli.

Konferencijom, koja je dio šireg zajedničkog projekta pod nazivom «*Različitosti i društveno zbližavanje – ravnopravno učešće manjina*», smo namjeravali finalizirati osnovne ciljeve našega projekta te smo, u vezi s tim, čitav kompleks bolnih manjinskih tema bosanskohercegovačkoga društva preformulirali i postavili u nešto širi i metodološki drugačiji tematski okvir.

Naime, sasvim je razumljivo da je kultura neodvojiva od jezika i da su ovo dvoje neodvojivi u bilo kojoj definiciji identiteta, ali, isto tako, na primjeru našega društva/društava također je jasno kako se to često ne vidi i kako se zaboravlja.

Negdje ćete tako čuti da se govori o stanovitom identitetu koji naime nije uključen u vlastitu lingvističku i kulturnu puninu (nacionalne manjine), negdje ćete opet primijetiti kako lingvistička i kulturna potrošnja nije praćena i zadovoljavajućim socijalnom i identitetskom legitimacijom/legalizacijom (pripadnici konstitutivnih naroda u mjestima u kojima su statistička manjina).

Osim ovih velikih nacionalnih priča, dugo smo (u našem društvu/društvima) zatvarali oči pred sasvim drugačijom ali isto tako jednako tragičnom i nepravednom pozicijom *onih* koji osobni pa i kolektivni identitet ne vezuju nužno uz pitanja jezika ili pripadanja određenoj nacionalnoj kulturi – pred onima koji su svojim rođenjem ili svojim izborom pripadnici tzv. rodnih ili seksualnih manjina. Različite varijante realizacije gender prava, queer ili gay zajednice, također su bolne teme u vrlo konzervativnim okvirima bosanskohercegovačke zajednice.

Konferencijom smo isto tako pokušali deskribirati, popisati i na neki način katalogizirati sve ove probleme i slučajeve koji zorno ukazuju na činjenicu nedemokratskog duha i uređenja koji vladaju u kulturnoj i političko-ideologijskoj sferi BiH.

Naravno, iz samoga naslova konferencije proizilazi da sva pitanja tzv. «marginalnih društvenih fenomena» nužno reflektiraju (bacaju svjetlo na) temeljni problem bosanskohercegovačkoga društva, njegovu negrađansku, u biti nacionalističku, društvenu i pravnu strukturu.

Rezultate istraživanja, kao i sumirane zaključke s Konferencije ponudit ćemo na uvid svim relevantnim subjektima u procesu preustrojavanja BiH na demokratskom putu ka evropskoj zajednici. Izlaganja i diskusije publiciramo u ovom Zborniku koji će poslužiti kao temelj daljnim političkim i društvenim akcijama, kako nevladinih organizacija, tako i zvaničnih državnih i entitetskih institucija.

Na konferenciji smo se fokusirali na tri okvirne teme te u okviru istih radili u sljedećim radnim grupama:

1. **Ženska prava i prava roda - prava marginaliziranih skupina u BiH**
Uvodničar i moderator: prof. dr. sc. Nedžad Ibrahimović, Filozofski fakultet u Tuzli
2. **Lingvistička i nacionalna pitanja u BiH**
Uvodničar i moderator: prof. dr. sc. Enver Kazaz, Filozofski fakultet u Sarajevu
3. **Ustavopravna pitanja i položaj nacionalnih manjina u BiH**
Uvodničar i moderator: Vehid Šehić, Forum građana Tuzle.

RAZLIČITOSTI I DRUŠTVENO ZBLIŽAVANJE – RAVNOPRAVNO UČEŠĆE MANJINA U DRUŠTVENOM ŽIVOTU

Razgovarati o problemima manjina u Bosni i Hercegovini, te pokušati napraviti sintezu istih je veoma teško. Veoma je teško, skoro nemoguće u kratkim crtama govoriti o svim problemima sa kojima se suočava bosanskohercegovačko društvo danas. Jednostavna i efektivna rješenja ne postoje, pošto i sami problemi po sebi nisu jednostavni i jasni.

Postoje neke činjenice u vezi sa trenutnom političkom situacijom ili vezane za manjinska pitanja:

Prva činjenica je Ustav govori o jednakosti tri konstitutivna naroda u BiH. U tom Ustavu, nažalost, nema manjina. To znači da ne postoji način da se neko ko u BiH nije pripadnik jednog od konstitutivnih naroda javno i formalno, ali i legalno identifikuje. Sve manjine su "ostali". Postoji mnogo tih "ostalih" u Bosni i Hercegovini. Sve to kreira mnoge probleme vezane za ispoljavanje njihove kulture, jezika, identiteta ili bilo čega drugoga. Na nivou Bosne i Hercegovine još uvijek ne postoji jedinstveni nacionalni nastavni plan. Umjesto toga postoje tri različita nacionalna nastavna plana. Dva od njih dolaze iz naših susjednih država, a sada nam polako dolazi i četvrti, međunarodni nastavni plan, koji se koristi uglavnom na privatnim univerzitetima, privatnim osnovnim i srednjim školama u Bosni i Hercegovini. Sa postojećim nastavnim planom kojim imamo u Bosni, situacija u vezi sa obrazovanjem je vrlo teška. Imamo tri različite istorije, imamo tri različita jezika, tri različite geografije, a ja sam siguran da ćemo u budućnosti imati i tri različite hemije, matematike, fizike i sve drugo. Ni u jednom od njih ne postoji ništa sa čime bi se pripadnici manjina u BiH mogli identifikovati.

Druga činjenica je da su u Bosni i Hercegovini kultura, jezik, identitet, religija pa čak i sport

ispolitizirani i veoma često monopolizirani od strane političkih stranaka. Zbog toga, a i mnogih drugih razloga, tokom tri godine našeg rada u ovom polju često smo se suočavali sa problemom da je većina manjinskih zajednica u Bosni i Hercegovini veoma zatvorena. Za nas je ponekad bilo veoma teško da ih identifikujemo, da dođemo do njih, započnemo razgovore sa njima, ili da pokušamo da im damo bilo kakvo obećanje vezano za promjene na bolje.

Naravno, osim ovih problematičnih činjenica, dosta toga dobrog i inovativnog se desilo na polju manjinskih prava. Na primjer, tu je danas Vijeće Roma BiH, koje je u međuvremenu uspostavljeno. Vijeće Roma BiH čine romski lideri iz cijele BiH, koji nisu podjeljeni između entiteta, koji rade zajedno pod okriljem Vijeća ministara BiH, i to je dobra vijest. Loša vijest je ta da oni nemaju nikakve nadležnosti, nemaju nikakvih instrumenata za rad. Oni postoje samo kao neko ko može biti pokazan kada govorimo o demokratiji i poboljšanju manjinskih pitanja u BiH.

Nedavno je također oformljeno i Vijeće nacionalnih manjina BiH, koje je sastavljeno od osoba iz manjinskih organizacija. Počeli su sa radom, ali za sada su u istoj situaciji kao i Vijeće Roma. Održavaju sastanke, govore o problemima, ali i dalje ne postoje sistemska i institucionalna rješenja, jer jednostavno nema dovoljno finansijskih sredstava.

U skladu sa trenutnom situacijom u Bosni, kao što su socijalna situacija koja je na rubu nemira i katastrofalna ekonomska situacija, manjine su te koje se prve suočavaju sa tim problemima. Priče o socijalnoj koheziji u BiH su uglavnom povezane sa ratom. Uglavnom su povezane sa etničkim čišćenjem i uglavnom su povezane sa pričama ***“ako neko želi biti kohezioniran, ako želi biti unutar društva onda mora biti isti kao i mi”***.

Drugi najveći problem sa kojime se suočavaju svi građani BiH je veoma razvijena nacionalistička ideologija, koja je također povezana sa različitostima i blisko povezana sa nekom vrstom društvene kohezije. Ta ideologija, ispoljena i podržana od strane velikog broja političkih lidera u BiH govori da narodi BiH treba da žive jedni pored drugih, a ne zajedno. Takva ideologija se gotovo uvijek koristi kada se govori o pitanjima koja ne trebaju biti povezana sa politikom (životni standard, zapošljavanje, školstvo, pitanja kulture, sport, id.)

Manjinske organizacije su na državnom nivou veoma slabo organizovane i uvezane, što im svakako limitira bilo kakav uticaj na bh društvo, naročito političare i političke partije, te na kraju i na državne institucije. U Republici Srpskoj postoji dobar primjer. To je Unija organizacija nacionalnih manjina.

Neka od naših iskustava i preporuka:

Postoji potreba da se podrži lokalni rad sa manjinskim organizacijama širom Bosne i Hercegovine. Mnoge manjinske organizacije širom Bosne i Hercegovine trebaju našu podršku i našu pomoć. Te organizacije uglavnom rade na lokalnom nivou i da bi bilo šta napravili na poboljšanju svog položaja, u budućnosti moraju djelovati na nivou čitave države, istovremeno se uvezivati i regionalno. Ukoliko ne postoji volja državnih institucija da podrže taj rad, onda treba tražiti pomoć od strane Međunarodne zajednice.

U proteklom periodu smo, uz pomoć naših prijatelja iz nevladinih organizacija, ali i uglednih akademskih građana sa Univerziteta u Banja Luci, Mostaru, Sarajevu i Tuzli uspjeli okupiti veliki broj intelektualaca, iz cijele Bosne i Hercegovine. Nadalje, uspjeli smo ih potaknuti na diskusiju, često žestoku i oponentnu, ali ipak diskusiju u kojoj su se svi složili da je u BiH potrebno razgovarati

o manjinskim pitanjima i problemima. Stvorili smo pretpostavke da nastavimo razgovarati, istovremeno kreirajući nekakvu vrstu otvorenog prostora za nastavak priče o ovim tabu temama. Kada smo se uključili u ovaj projekat većina ovih tema o kojima se danas u bh društvu govori su bile manje važne teme. Nije bilo preporučljivo pričati o njima.

Sljedeći primjer dobre prakse je odnos medija prema ovim pitanjima. Prije četiri godine je bilo gotovo nemoguće da se u medijima dobije prostor za bilo kakvu vrstu afirmativnog priloga koji bi govorio o pitanjima za koja smo se mi zalagali i na kojima radimo. U protekom periodu taj odnos medija je promijenjen i članci, prilozi ili emisije koje govore o pitanjima manjina, njihovom radu i problemima sa kojima se suočavaju su sve češći.

Isto tako, uspjeli smo povećati učešće mladih i omladinskih organizacija u aktivnostima lobiranja i zagovaranja za pitanja manjina u BiH. Mnoge od tih omladinskih organizacija uložile su velike napore u našim projektnim aktivnostima u proteklom periodu. Mladi su itekako shvatili da je budućnost Bosne i Hercegovine u zajedničkom životu, sa socijalnom kohezijom, ali i sa svim različitostima u BiH koje su bogatstvo, a ne prepreka.

Sa druge strane nemamo mnogo pozitivnih iskustava vezanih za prisustvo Međunarodne zajednice u Bosni i Hercegovini. U proteklom periodu smo se suočili sa činjenicom da je, npr. Romska dekada postala interesantna za mnoge međunarodne organizacije u BiH, a vezano za njihovu podršku kreiranju i implementiranju Nacionalnog i lokalnih Romskih akcionih planova. Dešava se da su odjednom tri ili četiri međunarodne organizacije počele da pokreću svoje projekte vezane za isto pitanje – pitanje Romskih akcionih planova, na istom nivou i u isto vrijeme, ali u potpunosti odvojeno. Dešava se da više međunarodnih organizacija radi na rješavanju istog problema od onih pet koji su stavljeni u

romsku dekadu (stanovanje, obrazovanje, kultura, zapošljavanje i zdravstvo), ali potpuno odvojene jedne od drugih, često ulazeći u natjecanje ko će šta uraditi, a istovremeno ostavljajući romske organizacije u veoma konfuznom položaju. Takve vrste kompeticija i konkurentnosti stvaraju kontraefekte koji vode ka kaosu, a ne ka sistemskom i institucionalnom poboljšanju pozicije nacionalnih manjina u BiH. Njihova podijeljenost i netransparentnost pogoduje samo političarima koji se baš i ne trude da učine nešto na tom planu. Preporuka je da predstavnici međunarodne zajednice i međunarodnih organizacija u BiH poboljšanje pitanja nacionalnih manjina mogu učiniti samo zajedno, sistemski, u saradnji sa svim manjinskim organizacijama u BiH, ali i sa vlastima.

Šta nam treba za buduće aktivnosti? Trebamo lobiranje u Vijeću Europe. Od kako smo članica CoE, mi možemo uraditi šta hoćemo sa našom kampanjom ovdje, ali ako nemamo podršku od strane međunarodnih organizacija kao što je to CoE, da nas podrže i da pošalju jasnu poruku našim velikim političarima, mi to možemo raditi godinama a ništa se neće promijeniti.

Pozitivno iskustvo je isto tako da su manjinske organizacije u nekim od bh gradova konačno uspjele da dopru do lokalnih vlasti, a što im je bilo prije nemoguće. U Banjaluci, naprimjer, postoji jako dobra saradnja između lokalnih Romskih organizacija i lokalne vlasti. Uspjeli su da otvore ogroman prostor za Romske kulturne aktivnosti. Opština Banjaluka je veoma uključena u probleme i pitanja manjina koje egzistiraju na tom području.

Miralem Tursinović
hCa/ORC Tuzla

Stenogram

Ženska / seksualna prava i prava marginaliziranih skupina u BiH?

(ima li ih, koja su, šta se može napraviti na poboljšanju...)

Uvodničar i moderator:

Dr. sci. Nedžad Ibrahimović – Filozofski Fakultet Tuzla

Pokušaćemo danas predstaviti neke od problema, tema, diskusija, dilema koje su se pojavljivale i koje se pojavljuju, ne samo kroz povijest pitanja konstituiranja ženskih ljudskih prava. Ono što bih ja želio reći u uvodu na tu temu jeste da sam dobar krivac za kompletan naslov ovog skupa. Današnju konferenciju smo naslovili sa „Kultura, jezici, identiteti i ostala marginalna pitanja“, s namjerom da pod sintagmom „marginalna pitanja“ pokušamo govoriti zapravo o ključnim pitanjima. Tako da marginalna pitanja u naslovu jesu jedna ironijska konstrukcija. Sasvim je jasno da u Bosni i Hercegovini, danas posebno, a Boga mi ni u povijesti 20. stoljeća, pa ni ranije, niti su kulture, niti su jezici, niti su identiteti bili marginalna pitanja. Ako se u naslovu Konferencije spominju marginalna pitanja kulture, jezika, identiteta, onda bi trebalo pretpostaviti da je to drugi par u toj nekoj binarnoj, drugi elemenat binarne opozicije binarnog para. Pretpostavlja, dakle, pitanja koja nisu marginalna, centralna ili ključna ili temeljna pitanja bosanskohercegovačkog društva. Kada na tu temu razmišljamo, o odnosima koji postoje između marginalnih ili centralnih ili temeljnih pitanja u Bosni i Hercegovini, onda je sasvim jasno da sve što nisu kulture, sve što nisu jezici, identiteti - jesu centralna ili temeljna pitanja bosanskohercegovačkog društva.

Svi ćemo se vjerovatno složiti oko toga da je temeljno pitanje u Bosni i Hercegovini danas, pitanje

nacionalnog, pitanje nacionalističkoga. Pri tome, u ovom nacionalističkom ne morate, ako ne želite, vidjeti ništa negativno. I isto tako pitanje konstitucije nacionalnih država, nacionalnih društava, nacionalnih zajednica u Bosni i Hercegovini.

Od nacionalnih društava, preko nacionalnih zajednica do nacionalnih država nije baš tako dalek put. Čak bi se moglo reći da u Bosni i Hercegovini danas imamo probleme ili moguće probleme sa konstituiranjem jedne nacionalne države, ili čak dvije ili tri nacionalne države u Bosni i Hercegovini. Tako da cijelu ovu priču o marginalnim identitetima trebate shvatiti kao naš pokušaj akcentuiranja problema da teme o kojima ćemo govoriti ni u kom smislu ne bi trebale biti marginalne teme u bosanskohercegovačkom društvu. Kao što zapravo centralne teme ili temeljne teme bosanskohercegovačkog društva danas čine da su pripadnici, građani ili zajednica unutar bosanskohercegovačkog društva poprilično nezadovoljni ili poprilično nesretni. Nesretni bilo na način da protestuju protiv društva u kojem žive, ili nesretni na način da im je do tog društva stalo taman toliko koliko je stalo da iz njega pobjegnu u neku zapadnu zemlju.

Ja sam čovjek koji je sklon provociranju na najpozitivnijem smislu riječi, pa ću priču o ženskim pravima, pravima roda i drugih marginaliziranih skupina u Bosni i Hercegovini, početi jednom provokacijom. Pri tom pod provokacijom ne mislim ništa negativno, dakle mislim vrlo pozitivno i bilo bi jako dobro da vas isprovociram. Ako to ne uspijem, moja će želja za provokacijom propasti, i moj referat neće biti baš onakav kako bi trebalo, kako je bio zamišljen.

Ima jedna spisateljica u Njemačkoj koja je prije malo više od 30 godina objavila knjigu pod naslovom „Dresirani muškarci“. U toj knjizi, ta njemačka spisateljica je napisala jednu sasvim obrnutu historiju razvoja odnosa između muškarca i žene. Ona je rekla da su zapravo u cjelokupnoj historiji od nastanka

ljudske zajednice pa do danas, žene superiorna bića, a da su muškarci inferiorna bića. To znači da su superiorna u svakom mogućem zamislivom pogledu. Jedan od njenih argumenata bazira se na činjenici da se žene kao žene, dakle bića unutar društva klasno osvještene, bića koja su rodno osvještene, ili bića koja su socijalno osvještene, nikad u historiji čovječanstva nisu pobunila protiv vlastite pozicije, protiv muškaraca. Ne postoji rat muškaraca i žena koji bi bio pokrenut od strane žena.

Spisateljica čija je knjiga izazvala niz polemika, napada, replika u tekstovima u njemačkoj nauci, sociologiji, književnosti prije 30 i nešto godina, je zapravo tvrdila da su žene bića čiji je jedini cilj i smisao postojanja da ništa ne rade, da za njih rade muškarci. I kad se u povjesnom smislu, veli ta njemačka spisateljica, pogleda cijela historija, muškarci su išli ti koji su lovili, oni su donosili lovinu kući u pećinu, u spilju, u zajednicu. Žene bi sjedile u toj zajednici i pripremale od te lovine doručak, ručak, večeru. Situacija se od tih vremena, pećinskih, feminističkih relacija do danas, do relacija 20. stoljeća nije ništa promijenila. I dalje su muškarci ti kojima je primarni cilj da rade i da donose novac u kuću, a žene imaju primarni cilj da u kući sjede i da taj novac troše. Pri tom je spisateljica, čije ću ime reći na kraju, vrlo kritički nastrojena prema takvoj poziciji koju su žene zauzele kao superiorna bića. Naime, kroz cijeli pamflet koji je ona napisala javlja se jedna prava želja i potreba za jednom pravom revolucijom žene, ili pravom revolucijom muškarca koji bi trebao da se pobuni protiv svoje izdresirane pozicije i da se zapravo cjelokupni društveni odnosi pokušaju utemeljiti na nekim drugim relacijama. Muškarac nema nikakvu potrebu, kaže Ester Vilijam (njemačka spisateljica), da bilo šta mijenja u svojoj poziciji jer je njegov jedini cilj i zadatak da bude rob svoje žene. Taj ropski odnos pronalazi u primarnom odnosu koji se javlja između majke i sina. Taj primarni odnos koji mi zaista, čak i unutar feminističkih teorija, razumijevamo kao Edipalni kompleks koga se nikad odrastao muškarac više neće riješiti i čitav život će biti ovisan o slici, idealu ili oznaci koju je dobio od vlastite majke. Dakle, niti feministička teorija protiv toga nema ništa, protiv takvog objašnjenja. Ester Vilijam

kaže zapravo da su žene u tom smislu gospodarice muškaraca, da one sve što rade u svom životu jeste da muškarce drže dresirane, da ih pokadkad puste u vlastito okrilje i takve sretne ih ponovo otjeraju iz kuće u svijet da rade i da donose novac, da donose materijalna dobra.

Ester Vilijam dalje govori o tome kako zapravo su žene perfektno proizvele jedan sistem u kojem će muškarce tjerati da ratuju, ne zbog toga što bi muškarci time pokazali veću ili manju muževnost, pa pri tome mogli biti poželjniji za žene. Kao muževan, muškarac donosi više novaca u kuću, nego da svojim ratovima osvajaju veća materijalna dobra. Veća materijalna dobra znači srećniju ženu. Ester Vilijam dalje kaže da nakon što su žene pokušale i osvojile određena prava na Zapadu danas, pa su postale na neki način ravnopravne muškarcima, pa su počele da studiraju, pa su počele da rade na intelektualnim poslovima, pa su počele da rade poslove koje su radili muškarci. Jedini cilj svih takvih stremljenja i uspjeha žene u savremenom društvu jeste da nađe samo još boljeg mužjaka, još boljeg muškarca, itd...

Dakle, Ester Vilijam je tom knjigom isprovocirala jedan sasvim drugačiji pogled na relaciju između muškarca i žene, pogled koji su najznačajnije i najvrednije teoretičarke feminizma i ženskih prava u Njemačkoj, blago rečeno, popljuvale, ali isto tako pokazale osobnu nesklonost ka tome da se pogled na relaciju između muškarca i žene vidi na drugačiji način.

Cijela priča o ženskim pravima nikad nije mogla da se liši temeljnog odnosa koji se uspostavi unutar jedne zajednice između muškarca i žene. I cijela priča o tom odnosu na određeni način o psihološko socijalno ekonomskom, pa i do pravnog nivoa trajala je od prvih pokušaja zauzimanja govora unutar muške zajednice, unutar društva, pa do poststrukturalnih, postfeminističkih problema i pitanja kraja 20. stoljeća. Nikad se feminizam kao pokušaj za uspostavljanje jedne vrste pozicije koju možemo

nazvati ravnopravnom ili drugačijom, zavisno koji teorijski aksiom smatrate vlastitim, nije uspio izdići iznad seksualnih ili radnih prava, razlika ili zahtjeva.

Pokušaću skicirati na koji način se borba za ženska prava zbivala na nivou kulture, pa ako hoćete i na nivou umjetnosti. Još tamo s kraja 19. stoljeća od Meri Voltonkraft, preko interesantnog pokušaja Meri Šeli, supruge pjesnika Persija Šelija, da napravi Frankenštajna, kao jednu vrstu idealnog muškarca, makar on bio ironična konstrukcija ili istraživanja pokušaja ženskog koncepta pisanja, koji će se razlikovati od muškog koncepta pisanja jedne Virdžinije Volf, do sredine 20. stoljeća trajala je jedna dobra borba. Trajala je jedna dobra, jaka i teška borba za temeljna prava žena kao građana unutar jednog više ili manje građanski uređenog društva. Ta borba podrazumijevala je da žena osvoji svoje biračko pravo, da žena osvoji svoju ekonomsku ravnopravnost, da preko ekonomske ravnopravnosti, osvoji u biti sve paradigme ljudske ili civilizacijske ili građanske ravnopravnosti naspram muškarca koji na svaki način kodira muški ili patrijahalni sistem u evropskom društvu.

Kada su se žene izborile - znamo kao je ta bitka vrlo tragično završavala od onog osmomartovskog spaljivanja žena u fabrikama, preko različitih načina šikaniranja žena koje su pokušavale osvojiti ono što su muškarci imali u društvu. Ta je borba negdje sredinom 20. stoljeća, preko prijateljice Žan Pol Sartr, Simon de Buvoar postala jedna vrsta kulturološkog pokušaja da se osvoji jedna drugačija metoda ratovanja protiv muškog svijeta. To je zapravo ona njena čuvena izreka, izjava ili rečenica da se ženom ne rađa, ženom se postaje. Simon de Buvoar je tom tezom cjelokupno istraživanje ili borbu žene okrenula na polje kulture dominacije i polje kulturnog diferenciranja razlike između muškarca i žene.

Njena sociološka i kulturološka istraživanja iz knjige „Drugi spol“, inicirala su niz interesantnih i vrlo značajnih istraživanja pozicije žene unutar građanskog zapadnog društva, da bi se pred kraj 20.

stoljeća sa jednom vrstom legalizacije filozofije posmodernizma počelo govoriti o nekim malo volšebnijim, interesantnijim i malo profinjenijim problemima između muškarca i žene. To su zapravo bila pitanja jezika, jezičke kodifikacije, jezičkih performativa, itd... Ono što zapravo imamo danas unutar zapadne akademske zajednice jeste totalna neaktuelnost, ili neinteresantnost feminističkih istraživanja.

Iako danas svijetu, unutar akademskih zajednica postoje takozvani ženski, ili rodni studiji, unutar zapadnih akademskih zajednica to više nije goruće pitanje. Postoje sasvim drugačije naučne paradigme, sasvim drugačija istraživanja koja su sa poststrukturalizmom ili postfeminizmom vraćena na sami početak teorijske paradigme 20. stoljeća. Zapravo, na neki način se pogled na ženu sada počinje reflektirati na samoga muškarca, kao onoga koji je unutar feminističkih istraživanja bio inferioran objekat istraživanja.

Mi smo vidjeli jednu interesantnu stvar kada smo kolegice sa mog odsjeka i ja bili na gostovanju na Filozofskom fakultetu u Ljubljani i držali tamo predavanja o bosanskohercegovačkoj književnosti. Kolegice, Slovenke sa katedre za južnoslavenske književnosti su bile totalno nezainteresirane za feministička istraživanja mojih kolegica iz Tuzle. O tom one mogu svjedočiti i potvrditi. Slovenačke / slovenske profesorice nisu nalazile uopće interesantnim priče na tu temu. Vjerovatno zbog tog razloga što je izvjesna sloboda ženskih prava već osvojena, što su jurisdistički, zapravo, pravno već utemeljene i kodirane norme ponašanja unutar takvog građanskog slovenačkog društva, pa se na neki način zatupljuje oštrica feminističke borbe.

E, šta sad zapravo imamo danas u Bosni i Hercegovini!? U bosanskohercegovačkom društvu, na žalost, osim što je nacionalno i nacionalistički duboko izdiferencirano, te kataklizmičke brazde postoje

unutar neke spolne diferencijacije ili ako hoćete, rodne diferencijacije. Bosanskohercegovačko društvo, kao bosanskohercegovačka zajednica, kao bosanskohercegovačka porodica te tektonske brazde zaista već počinje duboko doživljavati kao velike tektonske poremećaje koje će se morati kad tad odigrati na javnoj sceni bosanskohercegovačke zajednice.

Uskoro će se desiti jedan ispit u Sarajevu – Gay Pride ili gej parada, koja će na određen način pokušati indicirati odnos prema spolnim, rodnim, seksualnim razlikama u bosanskohercegovačkom društvu. I ja sam živo zainteresiran, kao posmatrač u svemu tome, kako će i na koji način reagovati javnost Bosne i Hercegovine. Znamo kako je reagovala javnost u Zagrebu i Beogradu, sa grupama nacionalistički spremnih, naoštrenih, nabrijanih mladića koji su izašli na gay pride i fizički napali članove parade. Gej parade su u svijetu nešto što je uobičajen način skretanja pozornosti medija, mnijenja i građana na prava takozvanih „Queer zajednica“, dakle na prava onih koji se u vlastitoj seksualnoj orijentaciji ne nalaze članovima dominantne većine. Sasvim je jasno svakome ko logično misli da odnos prema queer zajednicama, odnosno prema ljudima koji imaju sasvim drugačije seksualno opredjeljenje nego što je dominantna većina, nije ništa drugo nego analogija ili refleksija jednog odnosa unutar društva koji je odnos prema svakoj drugoj manjini. Svaki rigidni represivni odnos prema manjinama (ideološkim, ekonomskim, dobnim, etničkim, političkim manjinama, zdravstvenim manjinama itd...) nije ništa drugo nego temelj uspostavljanja takvog jednog rigidnog represivnog odnosa prema seksualnim manjinama, i obrnuto. Seksualne manjine na određen način postavljaju društvene probleme, društvenu sliku o samome sebi pred veliko pitanje, veliki upitnik.

Ja sam nedavno imao predavanje studentima u Bihaću i ne mogu reći da nisam bio neugodno iznenađen, zapravo nisam smatrao da je to uopće veliki problem, kada sam sasvim slučajno u interpretaciji neke pjesme koju sam radio sa studentima na prvoj godini studija književnosti u Bihaću,

doživio da pola od tih studenata ima poziciju koja je dominantna pozicija danas u bosanskohercegovačkom društvu, misaonu poziciju koja definira odnos prema queer manjinama, zapravo kao odnos prema bolesnima. Ne bi to bio problem da je naš društveni odnos prema bolesnima zapravo pravi odnos prema bolesnima. Mi svi znamo zapravo da su unutar našeg društva neki od najinferiornijih pripadnika tog društva bolesni. Dakle, bolesni koji ne mogu na neki način da učestvuju u podjeli društvenog bogatstva, zbog čega ne mogu da učestvuju zapravo u podjeli društvene moći i bolesni su ti koji su bolesni u svakom smislu: fizičkom, psihološkom, bolesni su ti koji su jedna od manjina u bosansko-hercegovačkom društvu koja je u temelju represirana od strane države. Tu spadaju naravno i djeca, stare osobe i žene, koje su se ipak koliko koliko pokušale boriti za svoje prava. Mi još nemamo zajednice bolesnih koja će se boriti za svoja prava; nemamo zajednice djece koja će se boriti za svoja prava. Društvo čak nije utemeljilo ni agencije koje će se boriti za zaštitu dječijih prava, kao što to postoji na Zapadu, itd...

Šokiran zapravo stavovima studenata prve godine na Pedagoškom fakultetu u Bihaću, ja sam morao čitav jedan čas posvetiti upravo tom pitanju pokušavajući im objasniti da odnos prema queer zajednici na kraju krajeva završava u definiranju vlastitog odnosa prema drugome u sebi. Prvo prema drugome u društvu, a onda to u biti završava prema drugome u sebi! Ta jedna vrsta pokušaja izgrađivanja koherentnog korpusa osobnog identiteta koji će biti zatvoren na sve oporbe sa strane, ne može završiti drugačije nego jednim agresivnim neprijateljskim stavom prema drugome u društvu.

Iako sam time izgubio vjerovatno jedan čas koji sam trebao posvetiti teoriji književnosti, nije mi bilo mrsko da na tu temu zaista progovorim sa studentima. Nisam siguran da sam ih sve ubijedio u to da spolna orijentacija nije nikakva bolest, ali nadam se da sam neke od njih ubijedio da ni prema bolesti iako naš odnos ne smije biti takav – represivan, totalitaran i u svakom slučaju podcjenjivački.

U BiH danas postoji agencija pri Parlamentu Bosne i Hercegovine, koja se pokušava boriti i apelirati i promovirati prava žena. Postoji agencija kao što su „Žene ženama“; postoje queer zajednica u Sarajevu, u Tuzli postoji odjeljenje zajednice iz Sarajeva i ono što se kod nas zaboravlja da uspostavljanje tih represivnih razlika u kojima se samo dominantni muškarci, nacionalno osviješteni dominantni muškarci ono što je društveno promotivno i što treba društveno promovirati. Zapravo, mi zaboravljamo jednu drugu stvar cijelo vrijeme: da se te promocije zbivaju i na nivou materijalnih i na nivou spoznajnih aspekata bosanskohercegovačkog društva. Kao što danas imate da cjelokupnu kulturnu sliku, cjelokupan socijalni prostor u Bosni i Hercegovini, određuju mediji u Sarajevu ili mediji u Banja Luci, tako zapravo cjelokupnu sliku pogleda na zbivanje u Bosni i Hercegovini, određuje još uvijek pogled muškarca, još uvijek pogled muškarca koji je nacionalno osviješten.

Mogli bismo o ovoj temi još dugo pričati, ali ja ću to ostaviti za diskusiju koja bi mogla uslijediti. O tome na koji način se ta duboko potegnuta brazda u jednom represivnom bosanskohercegovačkom sistemu, koja ide od nacionalizma je od nepoštivanja seksualnih opredjeljenja kulturnih i književnih pitanja u BiH.

Pokušao sam, koliko je to bilo moguće u ovom kratkom vremenu tek podvući ili boldirati neka pitanja koja mi se čine interesantnim za prisjetiti se gdje, kako danas živimo u BiH.
Hvala vam lijepa!

DISKUSIJA

Memnuna Zvizdić
„Žene ženama“ Sarajevo

Govorim u ime žena za ono drugo i drugačije, i ako ste htjeli isprovocirati, bila sam propremljena na to. Vjerovatno ste namjerno izabrali Ester Vilijam, jer ona upravo potvrđuje da je dugogodišnja i vjerovatno jako dugo hit u svijetu muška interpretacija ženskog i ženskostudijskog u akademskoj sceni. I prosto ne mogu da se otmem tome da će to još jako dugo trajati i prosto vjerujem kako naznake ženskih iskoraka, ne ratovanja, nego iskoraka i u privatnom i javnom i u spoznajnom i kojem god želimo, može promaknuti ženu u jednakopravno biće, a ne da se stalno mora boriti ili dokazivati.

Ali, negdje se slažem sa Ester Vilijam i sa vašom interpretacijom da žene same svojom šutnjom ili svojim ratovanjem potkrepljuju tu tezu. I stalno se iznova obnavljaju.

Zanima me koja je doista poruka vašeg referata? Još posebno što ste vi profesor i što vjerovatno imate duplo veću odgovornost, jer kada ste rekli: „Morao sam čitav jedan čas posvetiti u razumijevanju i otvaranju prostora za drugog i drugojačijeg“ u meni se stvorila neka pobuna. Zašto biste vi osjećali da morate ili ste pritisnuti nekim programom. Odnosno, zašto su moja očekivanja da profesori predavači ili predavačice to nosile kao obavezu da otvaraju prostor da razumijemo druge ili ono što ne razumijemo, odnosno da posebno studenti / studentice, učenici / učenice imaju tu slobodu kao što sam je ja imala, ili sam ja možda rasla u neko drugo vrijeme. Da pitam, da istražujem i da stalno

nekako u sebi širim, zašto su sad skučeni ti prostori i zašto profesori i profesorice osjećaju da moraju, ne moraju ništa. Znači, kako bismo to nekako preveli drugačije a da doista mladi ljudi imaju koristi.

I danas se osjećam manjinom i mislim da doista Amin Maluf je rekao „koliko god da živim, koliko god ću živjeti, uvijek ću nekako biti manjina u većini, jer što više želim objasniti sebe, svoje potrebe i svoje interese i da neću da ratujem ni s kim o bilo čemu“. Ja hoću biti prihvaćena u svim svojim identitetima, nisam jednoznačna. Znači, ja hoću da značim puno, i hoću da se moje pripadnosti sve uvažavaju i prihvate. Stalno vidim da sam manjina. Kada ste govorili o gay pride-u, voljela bih da vi učestvujete, a ne da čekate i promatrate šta će se dogoditi. Obaveza nas svih koji promoviramo da je važno razumjeti drugo i drugačije i kad sami to niste, onda je bitno da budemo tu, bez obzira kako će reagirati većina. Ja mislim da mi, ako smo odgovorni za svoju zajednicu tačno znamo kako će reagirati. Dok god djecu obrazuju osobe dvostrukog morala ja, iako sam protiv drugog i drugačijeg, to moram javno reći i za to trebam preuzeti odgovornost. Ja mislim da bi jednom trebali na bosanskohercegovačkom prostoru prestati mladima davati dvostruke poruke. I drugo, trebamo pokušati uvesti žensko-studijski program baš radi razumijevanja. Da li će to biti posebna katedra ili u okviru postojećih predmeta, ali da razumije bosanskohercegovačka javnost zašto su ženski studiji različitiji od studija rada.

Dr sci. Nedžad Ibrahimović
Filozofski Fakultet Tuzla

Hvala vama! Ja ću vam samo odgovoriti na dva pitanja što ste meni izravno postavili. Rekli ste da je Ester Vilijam poznata po tome što je kao žena najbolja zastupnica muškog pogleda na svijet, je li tako? Ili, borac za muška prava!? Ja se sa tim mogu složiti taman toliko koliko mogu da interpretiram

probleme žene, kao muškarac koji osjeća da žene u bosanskohercegovačkom društvu imaju tako inferiornu poziciju, kakvu imaju. Ne znam zašto bi o tome morale samo žene govoriti. I ne mislim, naprotiv ja bih volio da vi mene kao muškarca koji se bori za ta prava pohvalite.

Što se tiče mog učešća na gay pride–u, vjerujem da tu nemam svoj stav. Ono što mi je diskutabilno u gay pride-u (istodobno moram staviti u fusnoti da ga nikad ne bih zabranio, niti bih podržao one koji ga zabranjuju) jeste svodenje gej prava i prava queer zajednice na samo seksualna prava. Mislim da je to isto problem sa jednom fazom feminističkog razvoja koja je tamo krajem šezdesetih godina završila vrlo neslavno i nesretno. A ja čak mogu razumjeti da gay pride ima želju da provocira heteroseksualnu većinsku ili množinsku zajednicu u društvu.

Najbolja provokacija zaista ide preko jedne vrste takvog ponašanja na ulici, u javnosti itd., čak se i s tim mogu složiti. Ali da li bih sam učestvovao, tu nisam siguran i morao bih dobro razmisliti oko toga. Ne mislim da bi bilo što loše bilo kad bih učestvovao, niti je loše da ne učestvujem. U svakom slučaju podržavam gay pride sa jednim pitanjem: da li bi bilo dobro, u tim danima kada će u Sarajevu biti gay pride, da imamo pozorišne predstave na temu queer zajednice ili queer junaka, kao što je recimo „Shopping and fucking“ – čuvena predstava Marka Revenhila (Mark Ravenhill); da imamo izložbe na temu gej ili queer zajednica; da imamo bioskopske predstave na temu queer ili homoseksualnih likova. Da bi jedna takva sedmica bila od veće koristi za queer zajednicu, za njihova prava nego gay pride.

Marica Petrović
Matica Hrvatska Tuzla

Ja bih rekla da sam jako zadovoljna da sam slušala prof. Nedžada Ibrahimovića, s tim što bih odmah na početku voljela da sam zaista bila svjedokom da neko od žena o tome govori, kao i moja predhodnica. Znam da ste vi zapravo i začetnik ovakvih studija i da ste vi inicirali ovu skupinu mladih žena koje se ovim bave, a voljela bi da su one inicirale nas! Evo, jesu li to godine ili vaše iskustvo i znanje. Lijepo je da to netko započne, ali voljela bih da je to bila neka žena.

Priklanjam se kolegicama iz Ljubljane i moram priznati da moj interes za ove teme nije tako velik, ali zanimljivo je slušati vas i slušati moju predhodnicu u izlaganju. Zanimljivo je do koje mjere se brzo preleti preko marginaliziranih pitanja, a zadrži na queer grupi. Smatram da živimo u društvu u kojem je problem žene zaista veliki, ali ne samo žene sa te neke druge strane. Iako, moram priznati da u našem društvu, mi znamo ime gospođe koja je orjentirana kao lezbijka, a ne znamo ime muškaraca, oni su diskretniji. Dakle, nisu žene tako stidljive i ponižene. Ja bih napomenula na neke ugledne žene, velike žene u povijesti koje su i pored toga što su bile živjele u tom društvu muškaraca, imale mjesto i izborile se. Počevši od biblijskih žena, Elizabete, Agare ili Hadžare, Sare, Marije, Merijen ili Mirjam, pa onda preko Ivane Arške ili Jovanke Orleanke. Pa preko suvremenih žena, evo sada do Benazir Buto, da ne nabrajam Tačer, Indiru Gandhi. Velike žene koje su mogle u toj muškoj gužvi naći mjesto, ako su bile pametne i jake. Ta snaga žene je velika i ne bih rekla da je žena na neki način marginalizirana. Ono što bih ja možda voljela da sam više slušala a to je o nekim drugim

marginaliziranim skupinama koje su u BiH, čini mi, se bitnije od queer, pa čak i od samih žena. To je problem nesretnih ljudi koji su opterećeni bolom. Dakle, govoriti danas o marginalnim ljudima, a ne spomenuti to da mi jedni druge ne razumijemo u toj svojoj glavi, ne razumijemo djecu za koju ste rekli da su obespravljena. I ne bih rekla da će se organizirati neka parada vezano za obespravljenost djece, vezano za gladne, vezano za nevoljnike s kojima svako manipulira, a organizirat će se parada za ljude koji imaju samo te seksualne potrebe drugačije od uobičajenih. Nisam protiv, nisam za. Nemam sasvim formiran stav.

Mislim da mi obični ljudi pridajemo previše pažnje, i da je ovdje pridato tome puno pažnje jer tu se radi o jednoj materijalno veoma moćnoj skupini ljudi za koju se ne treba posebno zauzimati, nema dojam da im treba odvjetnik među nama. Napraviće ovi sebi svoju gej paradu i nismo mi ljudi, ja osobno nikad ne bi bacila kamenicu ni na koga, ni verbalno, ni materijalno. Preporučam više prostora ovim drugim marginaliziranim koji su treći po redu nabrojani. Znači, ženska prava, prava roda i prava marginaliziranih skupina.

Dr sci. Nedžad Ibrahimović
Filozofski Fakultet Tuzla

Zahvaljujem kolegici Marici Petrović. Sa njenim stavovima možemo se ili nećemo složiti. Ali ja bih volio da malo temeljitiju diskusiju na tu temu zaista ostavimo za sutra, za workshop u pola deset. Mislim da u ovom izlaganju ima vrlo mnogo interesantnih stvari.

Možda bih samo trebao reći da pravljenje hijerahizacije rješenja problema manjina u bilo kom smislu manjina marginaliziranih ljudi u bosanskohercegovačkom društvu treba rješavati u biti sinhrono.

Ako postavimo tu hijerarhiju rješenja problema onda smo napravili isti problem koji imamo. Ako kažemo da pitanja queer zajednica trebamo ostaviti za kraj rješenja društvenih problema onda nismo zapravo ništa napravili. To je zapravo cijela priča na tu temu.

Rahela Džidić
CIVITAS BiH Sarajevo

Ja vas evo pohvaljujem, jer pohvaljujem svakoga ko se želi baviti pitanjima žena, pogotovo u ovom društvu. Ester Vilijam sigurno nije znala da žene u Bosni i Hercegovini, jako mnogo njih, nemaju taj luksuz da uživaju, nego moraju da trpe onoga ko pije i onoga ko ih tuče i onoga koji njihovu djecu tuče, a da pri tome niko neće da reaguje zbog toga što je to tobože nekako porodični problem i nije uopće društvena briga. Kad govorimo o odnosima od istorije do danas, moramo se sjetiti da stari jezici, evo npr. hebrejski imaju tačno riječi kad govori žena piše se na jedan način, a kad govori muško na drugi. Gdje je nestala ta ženska riječ, neko je ipak sažeo samo na muško i reducirao cijeli taj identitet. Jer žene nisu imale pristupa po zakonima, nisu imale prava glasa. Dakle, ja mislim da mi jako treba da se bavimo time. A u prilog tome ću reći da u istraživanju udžbenika za 5. razred čitanke koji je sada još u upotrebi: 51 pričice, pjesme ili navoda teksta ima samo 3 u kojima se spominju žene. I žene su tu - pogodite šta: mame, frizerke ili se uređuju. Znači, naše obrazovanje i dalje na taj način obrazuje učenike. Mislim da ćemo sutra imati više vremena da razgovaramo, samo sam htjela jednu malo drugačiju intonaciju.

Venita Popović
World Vision Tuzla

Ja bih za početak se vratila na ovaj naziv Konferencije. Malo je pošto tu nedostaju neki navodnici ovako po meni, malo je nedostajalo da ja na tu Konferenciju ne dođem. Da vas i ja pohvalim, kad sam vidjela imena koja stoje iza toga znači, vaše ime i ime gospodina Kazaza ipak sam pretpostavila da se radi o jednom ironijskom podznaku.

To bijaše dakle prva provokacija, druga, meni je žao što ste vi veći dio svog izlaganja posvetili esencijalizmu naše drage gospođe Ester Vilijam. I žao mi je što ste nekako aksiomski, na brzinu prešli, odnosno utvrdili neaktualnost feminističkih istraživanja na osnovu vašeg ličnog iskustva iz Slovenije. Ja mislim da su ta istraživanja, pogotovo kod nas još uvijek itekako aktuelna. Pa se stoga pridružujem se Nuni s njenim pitanjem kakve su šanse da se na nekom od naših univerziteta napokon otvore neke, ako ne ženske, onda rodne studije. Znam da ima postdiplomskih ali na žalost i to je jedno od marginalnih pitanja. Zahvaljujem!

Dr sci. Nedžad Ibrahimović
Filozofski Fakultet Tuzla

Hvala lijepa! Samo da vam odgovorim na to što ste vi rekli da sam ja mislio da su to neaktuelna istraživanja. Naprotiv, ja možda nisam dobro artikulirao vlastitu misao. Ali to je vrlo potrebno bosanskohercegovačkom društvu da jedna takva feministička istraživanja mogu da se sprovedu u

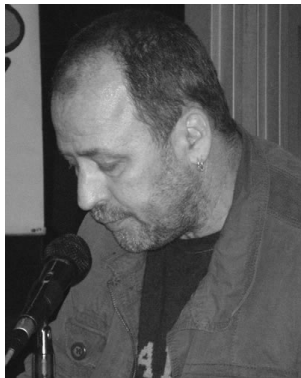
cjelokupnom vrlo širokom dijapazonu društvenih i označiteljskih praksi, pa zaista tu nemam nikakvih dilema oko toga. Ali ja moram reći, i ovo je možda čak i odgovor kolegici Memnuni. Ja sam zadnjih devet mjeseci proveo na univerzitetu u Sijetlu na Univerzitetu Washington – i tamo sam se raspitivao za ženske studije. Oni imaju ženske studije kao dodiplomski studij, imaju isto tako postdiplomski doktorski studij. Voditelj odsjeka je muškarac, većina profesora i predavača su muškarci. I program koji ćete tamo pronaći je program koji se bavi više postfeminističkim poststrukturalističkim istraživanja nego onim tipom istraživanja koja su danas potrebniji bosanskohercegovačkom društvu. To su temeljna ili bazična istraživanja pozicije položaja žene kao marginalizirane skupine ili individue u bosanskohercegovačko društvu.

Nurka Babović,
Medica Zenica

Kad sam vidjela u programu da je izlagač o gender pitanju muškarac, ja sam bila vrlo iznenađena. Ne možemo reći da smo samo mi žene uspjele da neke stvari dovedemo na dnevni red, od izglasavanja zakona o zaštiti od nasilja u porodici i sve ove zakone koji su na neki način izglasani u Bosni, naravno na aktivizam žena, mislim da smo dobili podršku muškaraca.

Od rata pa do danas puno se stvari pokrenulo. Ja sam sretna da su se žene probudile i kad se govori o ženama apsolutno ne prihvatam činjenicu da se govori o ženi kao o nekom ko je u podređenoj poziciji. Ja radim kao terapeutkinja u Centru za terapiju žena već 14 godina. Iznenadili biste se da podatkom da se žene koje su na neki način niskog obrazovnog statusa, nezaposlene, odlučuju za

korak da ne trpe nasilje. I ono što je važno zaista progovoriti i o seksualnoj orijentaciji unazad 25 godina. Meni je zaparalo uho da studenti u Bihaću, polovina njih smatra, da je to bolest i da je to devijacija. Ono što smatram da u Bosni i Hercegovini grabi koracima naprijed, upravo je to da se javno progovori o tabu temama, incestu, o seksualnoj orijentaciji, o niz drugih pitanja. Mislim da ćemo nama trebati još mnogo vremena, a posebno mi je drago da se o tome govori danas.

Dr sci. Nedžad Ibrahimović
Filozofski Fakultet Tuzla

Hvala lijepa! Ostao sam djelimično dužan kolegici Veniti dati informaciju o mogućnosti formiranja ženskih studija, kao dodiplomskog studija. Nije to uopće problem želje nastavnika da naprave kurikulum tog tipa, nego je problem specifikacije radnih zanimanja koji postoje u Federalnom ministarstvu za rad. Vi možete sad izvesti dodiplomskog teoretičara ili stručnjaka za ženska prava, ali gdje ćete ga zaposliti, to je pitanje. Mnoge se stvari prvo moraju dešavati u Federalnom ministarstvu za rad, koje raspisuju konkurse i koje ima specifikaciju zanimanja. Dakle, to je moguće formirati ali ja mislim da bi se to moglo formirati kao neka vrsta komparativnog istraživanja.

Nacionalna i lingvistička pitanja u BiH

(Koji jezik govorimo? Da li postoji bosanskohercegovački identitet i šta je on? Pitanje bh nacije? Šta dalje?)

Uvodničar i moderator:

Dr. sci. Enver Kazaz – Filozofski Fakultet Sarajevo

Moja tema je zapravo tema u kojoj vi možete da se igrate, i ja ću sa vama da podijelim neku vrstu igre. Govoriću iz tri razine. Prva razina je opća razina stanja ljudskih prava u državi. Pročitacu vam jedan kraći tekst asocirajući, naravno, na Dostojevskog, prava „poniženih i uvrijeđenih“. Druga razina iz koje ću govoriti je razina koja nosi naslov „Ratovi u jeziku“, i treća razina iz koje ću govoriti je razina „Ratovi u školama“.

Dakle, ja volim da se, tako da kažem, igram; da probam da vas skandaliziram. Stanja ljudskih prava, odnosno problemi identiteta riješeni su jasno Ustavom. Konvencija o ljudskim pravima je nužan dio Ustava – Dejtonskog ili Mirovnog ugovora, kako god hoćete, zavisi iz koje pozicije to promatrate. Međutim, kad počnete malo razmišljati o tome, dođete do sljedećih zaključaka, pa ću vam to i pročitati. Oprostite što čitam, što ne govorim, malo mi je to lakše, neki su to možda i čitali.

Prava „poniženih i uvrijeđenih“:

BiH je država u čiju je zakonodavnu i političku strukturu ugrađen sistem kršenja elementarnih ljudskih prava. Već njena ustavna definicija – konstitutivnih naroda (Bošnjaka, Hrvata i Srba) zamućuje stvari, pa je nemoguće razjasniti da li je ona kao cjelina nosilac suvereniteta, ili su to njeni narodi. Iz takve

ustavne definiranosti proizilazi naredni problem: kome, naime, pripada ta „neželjena država“? Da li samo konstituirajućim narodima ili svim njenim građanima? Ove nedoumice unekoliko razrješava izborni zakon što se primjenjuje u ovoj „neželjenoj“ državi. Prema njemu određene funkcije na vlasti mogu obavljati samo isključivo PREDSTAVNICI, pazite sad! – ovo je citat – PREDSTAVNICI Srba, Hrvata i Bošnjaka; dok onima koji se ne osjećaju ili ne izjašnjavaju tako ostaje samo isprazno pravo na patriotizam, ljubav prema domovini i gorka obaveza prema vampirskoj prirodi državnog giganta i autoritarnih vlastodržaca. Iz takve ustavne strukture proizilazi šovinistička priroda ideoloških i političkih strategija ovdašnjeg tranzicijskog beznađa. A društvo koje narcisoidno poziva na multietničnost i multikulturalnost, realizira državni aparat krajnje zakonodavno utemeljene diskriminacije i s njom usklađene asimilacije svakog oblika manjinskih identiteta.

Diskriminatorsku suštinu strukturnog uređenja Bosne i Hercegovine pokušalo se popraviti ugradnjom međunarodne Konvencije o ljudskim pravima i jedan od aneksa Dejtonskog ugovora. Ali stav o univerzalnosti ljudskih prava, bez obzira na rasni, nacionalni, spolni, rodni, klasni ili neki drugi identitet, koji se sa ovdašnjim ustavnim i rješenjima sadržanim u izbornom zakonu, se naravno ne poštuje.

Katastrofična praksa kršenja ljudskih prava ne proističe, dakle, iz vampirske prirode ovdašnje vlasti, nego iz političkog sistema, odnosno Dejtonskog ustroja religijskog, klasnog i čitavom nizu drugih osnova, pravilo a ne izuzetak. Troetnička perspektiva u analizi Dejtonske Bosne i Hercegovine rezultira sa znanjem o nemogućnosti konstituiranja funkcionalne i samoodržive države. Manjinski pogled, pak, ukazuje na čitav niz razloga da ta država zbog svoje diskriminatorske prirode ne treba da postoji. To iskustvo nose same konstitutivne etnije i to onda kada se dvije od njih, na teritoriju na kojem vlada ova treća, u pravilu pretvaraju u status diskriminiranih manjina. Manjinski identiteti u Bosni i

Hercegovini izloženi su, osim diskriminaciji, i procesima stalne asimilacije. To je vidljivo već u diskursima vjerskih poglavica koji, govoreći o političkim pravima muslimana, katolika ili pravoslavaca, pod tim kategorijama podrazumijevaju isključivo konstitutivne narode, ali ne i istovjerske nacionalne manjine. Religijski diskursi na toj osnovi omogućavaju političku asimilaciju manjina. Romi, Poljaci, Albanci, Slovenci i čitav niz drugih manjina na ovom prostoru služe samo kao glasačka tijela, dok se njihova nacionalna prava gaze na svakom koraku.

Jedan mali ekskurs: izvjesni politički novokomponovani pjevač, član Stranke za BiH, romansijer, je nedavno izjavio da su prava Roma idealno riješena u Bosni i Hercegovini (Muharem Serbezovski). Odgovorilo mu je udruženje Roma, i vi imate sad sledeće: prava Roma postaju u političkim raskusuravanjima u Bosni i Hercegovini, prava Muharema Serbezovskog na idiotizam.

Idemo dalje. Diskriminaciji su izložene i žene, kojih na izbornim listama političkih partija, zahvaljujući nalogu međunarodne zajednice, ne smije biti ispod granice od 30%. Niko nikad nije objasnio, niti to može učiniti, zašto baš 30%? Posebnu pažnju bi zahtjevala analiza nikad objelodanjenih podataka o njihovom procentualnom učešću u izvršnoj vlasti, obavljanju menadžerskih funkcija u preduzećima sa državnim vlasništvom ili u javnim ustanovama, a da se ne govori o gaženju njihovih prava pri zapošljavanju. Nije slučajno da su žene u nevladinom sektoru. Nevladin sektor je zapravo marginaliziran, ili je uvučen u ideološku igru, kao nedavno u slučaju performativnih političkih diskursa Milorada Dodika, pa nevladin sektor zapravo igra ideološki posao. Patrijahalna muškocentična osnova društva ne da diskriminira, nego teroru izlaže homoseksualne skupine, prijeteći im čak i fizičkom likvidacijom, kao Dodik.

Ovako ukratko skicirani neki od aspekata ugroženosti ljudskih prava u Bosni i Hercegovini ne dohvaćaju sudsku ili praksu svakodnevnih odnosa na radu. Tamo se otkriva ne samo seksizam i

mizogenija već i mobing - najgore vrste. A gaženje prava radničke klase sastavni je dio patrijskih politika, te različitih formi tajkunizacije društva koje je iz socijalističke utopije, kroz krvavi rat, palo u fazu najcrnjeg oblika prvobitne akumulacije novca.

Tu bi se mogao otkriti odgovor na pitanja s početka ovog teksta. Ova država ne pripada, naime, ni konstitutivnim narodima, ni ostalim njenim građanima, nego partijskim i vjerskim oligarhijama – vampirima na vlasti i njihovim tajkunima. Dok se poniženim i uvrijeđenim nudi gorka utjeha da će nakon ostvarenog mučeništva ovdje zaradit bogatstvo raja ili dženetata tamo.

To je prvi tekst, nisam mogao, a da ga ne pročitam. On navodno nema nikakve veze sa, odnosno ima posebne veze s onim što je priča o jeziku.

Pročitacu vam ovaj tekst.

Ratovi u jeziku

Skandalozni postupak uvođenja srpskih i hrvatskih pisaca pod odrednicu bosanski jezik, izvršen pri katalogizaciji njihovih djela u sarajevskoj Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci, iz nas skreće pažnju na odnose ovdašnjih političkih i intelektualnih elita prema pitanju jezičke prakse u Bosni i Hercegovini. Odane kolektivno autoritarnom konceptu nacionalnih identiteta, kako ga u svom poznatom djelu „Nacija – zamišljena zajednica“ definira Benedikt Anderson, ove elite uvjerene su da su jezik i književnost uz povijesno iskustvo i teritorij, osnovni elementi izgradnje etničkog identiteta. Osim o takvom, Anderson dokazuje da su se evropske nacije razvijale i u onom individualno-liberalnom konceptu, prema kojemu nacija nije esencijalna i prirodna kategorija, nego predstavlja hibridan sistem raznorodnih vrijednosti identifikacijskih strategija pomoću kojih se slobodna individua uključuje u naciju kao imaginarnu zajednicu. Južnoslovenske nacije uistinu jesu kulturnopovijesne

tvorevine kreirane u ovdašnjoj devetnaestovijekovnoj romantičarskoj praksi i poetici, kojoj je bio primarni cilj razviti antiosvajačke protivkolonizatorske kulturalne strategije i osloboditi južnoslavenske zajednice od osmanske i austrougarske vlasti. Jezik i književnost u toj poetici bili su idealna sredstva za borbu protiv mađarizacije, germanizacije i turkizacije kao osnovnih asimilatorskih, osvajačkih ili kolonizatorskih strategija, što su ih na južnoslovenskom prostoru provodili osmanski i austrougarski moćnici. Zato je jedna od najčešćih figura romantičarske patriotske poezije u južnoslavenskoj interliterarnoj zajednici metafora, prema kojoj su jezik i književnost pjesnikov MAČ ili SABLJA u borbi protiv bezdušnih osvajača. Ali, realizacija obje varijante južnoslovenske države (one Kraljevine i socijalističke Jugoslavije) pokazala je da je oslobodilački potencijal jezika lako pretvoren u hegemonijsku moć i asimilatorsku gestu jednog u odnosu na druge jezike u višejezičnoj državnoj zajednici.

Današnji bosanski, hrvatski, srpski i crnogorski jezik kao sociokulturne, kulturnoidentitarne i standardnojezičke realizacije iz zajedničke novoštokavske osnove bile su u doba Kraljevine Jugoslavije, ali i u doba SFRJ izloženi hegemonijskoj moći srpskog jezika. Nedavni krvavi raspad jugoslovenske državne zajednice pokazao je kako se devetnaestovijekovni oslobodilački koncept romantičarskog jezika i književnosti pretvara sa poetikom ovdašnjih nacionalistički, šovinistički orjentiranih devetnaestovijekovnih neoromantizama u osvajačku ideologiju prema susjednim nacijama koje su trpjele istu ili sličnu povijesnu sudbinu.

Hegemonijska moć jednim nad drugim jezicima završila je trohegemonijskom moći jezika nad jezicima i na koncu, praksom konc logora, masovnih zločina i genocida. Jezik je opasna bomba!

Vladajuće političke intelektualne elite bosanskohercegovačke višejezične zajednice nisu očito isto

izvukle nikakav važan nauk. Zato je moguće da ovdašnji izdavači, uposlenici sarajevske Narodne i univerzitetske biblioteke asimilatorski djeluju prema piscima iz lektire. Krleža je pisao bosanskim jezikom!; Andrić je pisao bosanskim jezikom!; Aleksa Šantić je pisao bosanskim jezikom! Kao što je moguće da ovdašnji akademik Abdulah Sidran hrvatski jezik na federalnoj televiziji krajnje rasističkim manirom proglašava ustaškim, pokazujući u polemikama elementarno neznanje iz sociolingvistike. Ili pak, da univerzitetski profesor Dževad Jahić u svojoj knjizi „Bosanski jezik u 100 pitanja i 100 odgovora“ jezik Bošnjaka određuje “merhametli” jezikom.

Govoreći na jednoj promociji u okviru prošlogodišnjeg Beogradskog sajma knjiga, Miško Šulaković, vanredni srbijanski teoretičar i estetičar, istakao je, između ostalog, da se srpski jezik nakon hegemonijske dominacije nad ostalim južnoslovenskim jezicima mora navići na njihovo kulturalno susjedstvo. Potom je Šulaković dodao da časopis o kom je govorio, ali ne samo on, pruža, citiram: „Uvid da naši životi istovremeno postoje na različitim jezicima. Borba za različitosti jeste uslov za preživljavanje u ovom ludom delu sveta.“

Te rečenice Šulaković izgovara suprostavljajući se velikosrpskim nacionalistima koji su sajamski prostor oblijepili plakatima koji sugeriraju da Njegoš, Bećković, Lalić i drugi crnogorski pisci pišu srpskim jezikom, dok majmun, krava i druge životinje govore crnogorskim jezikom. Tako se završava rasistički krug. Formula prema kojima je jedan jezik ustaški, drugi merhemetli, treći životinjski, da bi se na koncu jezik shvatio ne kao sredstvo kulturne kreacije, već kao najrigidniji ideološki instrument i to instrument asimilacije i nacionalizma. U takvoj praksi hajdegerovski shvaćen jezik – kao kuća bitka, pretvara se u kuću bitaka, odnosno ratova - prijeteći da romantičarske metafore jezika kao sablje ili mača u našem vremenu bukvaliziranu istinu iznese na društvenu pozornicu. Samo što sablja i mač ostvaruju svoje mračne nakane. Bili su to Ratovi u jeziku.

Ratovi u školama

U Bosni i Hercegovini vlada opće uvjerenje da se događa segregacija po principu „dvije škole pod istim krovom“. Ja ću probati da okrenem tezu i da skandaliziram našu intelektualnu zajednicu koja uopće ne razmišlja o problemima asimilacije u školama.

Sarajevska praksa je nedvosmislena. Neću govoriti o mojim privatnostima, o tome da moja privatna iskustva u odnosu na javni prostor, na pamet mi ne pada. Ali ću probati da govorim načelno, teorijski.

Sarajevske škole su proglašene u percepciji i zapadnih i ovdašnjih intelektualaca školama sa maksimalnom slobodom, one su takozvani „građanski tip škola“, u njima imate apsolutnu ravnopravnost. U jednom dokumentarnom filmu koji su napravili djelatnici iz francuske televizije imate sljedeću istinu: snima se emisija, dakle dokumentarna o stanju ljudskih prava u školama. I onda odu u Mostar, odu u Gornji Vakuf i onda obavezno traže od učenika da kažu svoje ime i prezime. Dakle, u hrvatskoj školi zaista nema Bošnjaka, u bošnjačkim razredima nema Hrvata. Interesantno je da se režiser služi sa jednim od najodvratnijih postupaka: u sarajevskoj školi ne pita za ime i prezime, mi nemamo podataka o nacionalnoj strukturi učenika u sarajevskim školama, ali pouzdano znam da su sarajevske škole asimilatorske! Na koji način? Na taj način da se većina na prostoru, i to je problem konstituisanja nove Bosne i Hercegovine, većina na prostoru na kojem vlada većinska etnija, pojavljuje s tezom da je ona građanska i slobodoumna. Republika Srpska, npr. danas nacionalna država koja će vam se zalagati za građanski tip prava, pa ćete imati deklarativno zalaganje za prava Bošnjaka i Hrvata da imaju svoje nacionalne jezike, nacionalne discipline, itd....

I u Sarajevu imate sljedeće: da učenici imaju mogućnost da uče samo bosanski jezik! Nemaju mogućnost da biraju jezike: srpski, hrvatski, bosanski. Imate drugu dimenziju: ako analizirate naše udžbenike i

naše gramatike, vidjećete da u gramatici Halilović – Palić – Jahić u primjeru koji treba da posluži kao odnos zavisne ili nezavisne rečenice, stoji sljedeće: „*Ostoja je primio islam na mjestu na kojem je večerao*”. Citat je naravno iz ironične knjige Derviša Sušića „Uhode”. Ovaj Ostoja u Sušićevoj knjizi je špijun. Ako odigrate igru da izbacite tu rečenicu iz konteksta, ako učenici ne znaju da je Ostoja špijun i da se radi o karnevalizaciji, onda će gospoda Jahić, Palić i Halilović ponuditi jedan od urneka kako se zapravo događa klerikalizacija jezika. Sad se vratimo ratovima u školama.

U Bosni i Hercegovini jezici služe kao samo jedna vrsta interpretacije nacionalnog identiteta. Naše jezičke norme su arhaizirane iz razloga da nam ne bi komunizam uprljao identitete, pa su onda jezici nepismenih nana, nene, baka, deka pravi jezici. Odnosno, u tim argaičnim jezicima postoji čisti nacionalni identitet. U ovim jezicima medija postoji jezik „špenglerovskog” zapada. Truhlog zapada, rekao bi Alija Izetbegović. Ali cijeli problem sa asimilacijom leži samo u tome da Bošnjaci asimiliraju Srbe, Srbi Bošnjake, Hrvati Bošnjake..... ne možete se snaći u tom trokonstitutivnom igranju. Bosna i Hercegovina je jedina država na svijetu, pardon, u Evropi, koja u svom javnom servisu nema emisiju posvećenu nacionalnim manjinama. Mi smo jedina država na svijetu koja nema u ustavu ugrađena prava govora jezika nacionalnih manjina. A nadalje, mi smo jedina država na svijetu u kojem o jeziku i njegovoj standardizaciji govore vjerska lica. A nadalje, mi smo jedina država na svijetu u kojem intelektualci iz nacionalnih društava žele da normiraju moj jezik. Ja ne pišem bosanskim pravopisom. Pišem bh. standardom, pri tom se ne zalažem za asimilaciju bh. standarda nad drugim jezicima. Ne pišem bosanskim pravopisom naprosto zato što je on nestručan. U arhaičnoj normi, kad je arhaizirate, dobili ste sljedeće: vi brišete cijele slojeve identiteta, identitet druge polovine 20. stoljeća. A vratimo se sad ovim školama. Ratovi u školama idu i na sljedeći način.

Namjesto epistemološke preciznosti nude kreacionistička objašnjenja, npr: književnost odnosno

jezik se čitaju iz perspektive Kur'ana, Biblije, Tore, itd....

Ne slažem se s kolegama da je u monoteističkim objavama stvoren čovjek kao univerzalno dobro. Monoteističke teorije su zapravo muškocentrično logocentrične objave i onda vi uzmete kreationistički kreacionizam i uzmete klerikalizam i naravno sad se postavlja pitanja; Zamislite govor o manjinskim vjerskim zajednicama u Bosni i Hercegovini. Naše vjerske poglavice se petljaju u škole a onda ste dobili sledeći princip: jezik nije nacionalno sredstvo, niti je sredstvo izgradnje identiteta, niti je političko sredstvo, jezik je postao obogotvoreni – božji govor. Nacionalni jezik – bosanski – srpski – hrvatski – sad su u stvari spuštanje božjih zapovijedi na zemlju. U tom pogledu ratovi u školama su zapravo ratovi protiv ateizma, ratovi protiv drugog drugačijeg, protiv marginalnih skupina, nacionalnih manjina, pri čemu najozbiljnije ratovi vode oni koji se smatraju demokratskim.

Problemi Bosne i Hercegovine leži u sljedećem, jedini oblik politike u njoj je takozvana, ja je zovem „paor politika“ ili „zemljopolitika“. To podrazumijeva sljedeće: da se etnički identiteti teritorijaliziraju. Jezik se obavezno teritorijalizira, jezik je tenk koji dođe do određene granice i to granicu uspostavi kao svoj teritorij. Ta praksa performativne igre u kojoj mi spuštamo jezik bukvalno na tlo je zapravo nastavak jedne prakse pada svetih jezika u narodne. To je jedna složena tema. Danas se zapravo događa sljedeće: da smo jezikom kojim smo normirali, standardizirali itd, isključili naprimjer one grupe koji su najveći nositelji bosanskog multikulturalizma. To su manjine. Još jedino manjine vjeruju u mogućnost integriranja u zajednicu. A šta im se zapravo događa, događa im se getoizacija – kao Romima, događa im se likvidacija kao Slovincima; događa im se potpuna likvidacija kao Poljacima kojih je bilo enormno u Bosni i Hercegovini. I na koncu dođete

do sljedećeg: da se sve što je uradila Konvencija o ljudskim pravima u našoj praksi pojavljuje kao igra profesorica koje: a) obavljaju muški posao u školama; b) postaju muškarci gori nego bilo koji oblik muškaraca; c) postaju egocentrične histerične osobe da bi se dodvorile moćnicima. I onda obavljaju funkciju nacionalizma u školama. Nemam nikakve iluzije da su visokoškolske ustanove, srednjoškolske ustanove, osnovnoškolske ustanove u Bosni i Hercegovini leglo nacionalizma.

Nemam nikakve iluzije da mi živimo u društvu u kojem su stariji avangardniji od mlađih. I nemamo nikakve iluzije da mi živimo u društvu u kojoj nastavni kadar - ne da je licemjerman, nego je zapravo ideološki. Mi smo vjerovatno jedino društvo u kojem žene – profesorice (pazite naš nastavni kadar je uglavnom ženski), vrše funkciju nacionalnih ideologa. Hvala!

DISKUSIJA

Vehid Šehić
Forum građana Tuzla

Meni je drago kad čujem čovjeka iz struke da govori ovako. Čovjeka koji pokušava približiti realnost u kojoj živimo, približiti ono što je najpogubnije u ovoj državi, ali ne samo u ovoj državi. Kad govorimo o Bosni i Hercegovini, možemo slobodno reći da logika prestaje na granicama Bosne i Hercegovine. Slušajući o nazivima jezika, pošto pripadam jednom identitetu kojeg nema nigdje u Ustavu, ni u jednom zakonu, doveden sam u situaciju da ne znam kojim jezikom govorim. I pokušavam upotrebljavati termin "maternji jezik" pošto je to pojam koji se upotrebljava u međunarodnim dokumentima, a onda mi „nova intelektualna elita" spočitava da ne postoji maternji jezik. Ja to radim iz prostog razloga jer ne mogu da se opredijelim kako bi je svoj jezik nazvao, nego samo pojmom "maternji jezik". Ovdje kod nas je prisutna politika, ali ona politika koja ne stvara nešto što bi trebalo da bude integrativno u bh. duštvu, nego naprotiv sve radi da se dezintegriše.

Kad sam govorio o logici, ja ću postaviti i postavljam uvijek sebi jedno pitanje: u ovoj državi žive tri naroda: Hrvati, Srbi i Bošnjaci. Pa se kaže: žive Hrvati, pa je logički da govore hrvatski, žive Srbi – meni je logično da govore srpski, a dolazimo, žive Bošnjaci – i onda kažem gdje je logika, logika bi bila da govori bošnjačkim. Ali oni govore bosanskim jezikom. Zato sam ovo rekao?! Možda je ovo bogohulno ali istinito. Prof. Kazaz i Nedžad vjerovatno znaju, a i ja znam kako je došlo do naziva

bosanski, ali ovo govorim iz razloga što se na ovakav način pokušava izvršiti asimilacija nečeg što ne pripada samo njima nego pripada svima nama.

I upravo moja je želja bilo da ovo kažem na ovom mjestu zato što ovdje ima mladih ljudi, da pokušam kada se govori o lingvistici izgraditi nešto što je i Krleža govorio kad je u pitanju pojam jezika. Kako jezik vratiti onima koji jezik znaju, a ne dati ga onima koji jezik zloupotrebljavaju. Oni ga zloupotrebljavaju da prave još veće razdore ovdje, a oni koji jezik znaju na pravi način oni će sigurno mnogo toga učiniti da jezik zbliže ljudima.

Sjećam se kada su napravljene novčanice Bosne i Hercegovine sa našim književnicima i pjesnicima, tada sam pokušao doći do jednog projekta, da ga neko finansira, da analiziramo jezik koji su upotrebljavali Meša Selimović, A.B. Šimić, Šop, itd... Ja u jeziku i riječima tih pjesnika nisam mogao naći ni hrvatski, ni srpski, ni bošnjački, na način kako se to danas govori. I upravo i ta podjela je govorila o onom što može biti najveća opasnost za sve nas, da nas pokušavaju i kroz te pjesnike dezintegrisati. I zabraniti meni da moj pjesnik ili književnik ne može biti Meša Selimović, ni A.B. Šimić, ni Nikola Šop, da ne govorim dalje Ivo Andrić, itd...

Marica Petrović
Matica Hrvatska, Tuzla

Bilo bi mi stvarno neugodno da se ne javim. Okrenula sam se i pogledala po sali i čini mi se da nema nikog među nama ko se, evo kao ja, bavi lingvistikom. Čini mi se večeras ovdje ne vidim kolege. Kolega Šehić nam insinuirao da politika tu previše ima mjesta. Ona bi ga naprotiv trebala imati više. Sigurno postoji takozvana jezična politika, a u Bosni i Hercegovini nje nema. Ili ako je ima, ona je pogrešna. Ja razumijem kolegu Šehića sa njegovim emotivnim odnosom, pogotovo što kaže da ne

zna kojim jezikom govori. Čovjek naprosto ne može sada uvoditi i maternji jezik. Pogotovo zato što svako od nas ima svoju mater. Pa zamislite onda koliko bi tu maternjih jezika bilo! Dakle vrlo je komotno u ovolikom broju od tri standardna jezika u našem sustavu uvoditi još i neke druge zato što se mi eventualno ne možemo tu naći.

Htjela bih reći ovo: ja sam prije par dana imala jedno vrlo neprijatno iskustvo. Na sjednici nastavnog Vijeća su se predlagali predmeti za postdiplomski studij. I piše samo bosanski jezik. Čekam da se jave kolege profesori, nitko se ne javi, javim se i kažem: „predlažem da tu piše BHS“. Dvoje malo drskijih jave se i kažu: „Nema govora, samo bosanski!“ A onda ovi malo pronicljiviji kažu: „Predlažemo, ne možemo, naravno Maricin prijedlog usvojiti, ali predlažemo da se posebno srpski, posebno hrvatski uvede“ – što je vrlo ovako mudro jer se onda dekan javi i kaže: „Pošto nemamo potencijale za srpski i hrvatski, ostaće bosanski.“

Napominjem naše profesore, pogotovo profesora Ibrahimovića da se otkako rade na katedri još i prije naša katedra zove Katedra za bosanski jezik. Nikada nikom nije palo na um da to promijeni. Zašto bi se ona zvala standardnim jezikom kad može ići sistemom. Moje kolege lingvisti koji su diskutirali tada stalno su spominjali standard, nitko nije spominjao sistem, znate. A oni dobro znaju šta je to, da ja ne bih sad ovdje educirala. Radi se o tome da je jedino tajnica, a ona je jedan administrativni tip, rekla „znate, naša se katedra zove Katedra za bosanski jezik“. Kao da je to neko sveto slovo i ne može se mijenjati.

Govorim, i malo prije sam rekla, a profesor me kasnije krivo interpretirao, ja sam rekla da je ovdje u našem prostoru najteže malobrojnima, ne manjinama. Manjine su zaštićene u onoj mjeri ukoliko im je jaka zemlja koja im je matica, znate. Ima zemalja koje su vrlo moćne i koje svojim manjinama i

udžbenike i škole organiziraju, posebne sate, a jedan Bošnjak u Stocu, o njemu treba misliti. O onome o Hrvatu u Tuzli, o malobrojnima, ne o manjinama, dakle, radi se o tome da oni ni nakakav način nisu prepoznati kao netko. Kad ovako diskutiram bojim se ovih mladih ljudi da će reći – ona je nacionalno opterećena. Ako sam stvarno, a bilo bi užasnuta da sebe prepoznam kao nekog nacionalno opterećenog, onda bih voljela da me netko rastereti, netko od ovih ko nije opterećen. Znae, da me primi u svoje društvo kako bih i ja bila prepoznata kao rasterećena.

Ja govorim bosanski, ali jezik i govor nisu isto, znate. U hrvatski jezik takođe ulazi i bosanski govor. Ljudi vrlo malo znaju o jeziku i malo je pametnih studenata koji se žele baviti jezikom. Naprosto ljudi bježe od toga. Ja sam profesor književnosti dodiplomski, ali stjecajem okolnosti sam se našla u jeziku i ja vam kažem to je vrlo jedan težak posao. Velika imena kao što je Sidran započinju takve diskusije koje pokazuju njihovo neznanje. Ajte recite Sidranu, ako niste Kazaz, da on ne zna.

Ispričavam se, moram biti i emotivna, a voljela bih da nisam jer je ovo moja struka. Prije par godina nam je ovdje kolegica lingvistica rekla da ne postoje hrvatski i bosanski jezici. Da svi mi govorimo srpski jezik. Dakle, među nama je nevjerovatno sraz i to je problem koji nije mali. Ja nikad ne bi dovela u pitanje naravno ni bosanski, ni crnogorski ni srpski jezik. A meni je svejedno tko me asimilira, jel to Srbin ili drugi ili treći. Ja hoću ja da budem JA da imam JA svoj identitet. Hvala vam lijepa i oprostite, molim vas!

Desanka Rađević
Vijeće naroda RS, Gradiška

Ja ću prvo da se predstavim. Zovem se Desanka Rađević, dolazim iz Gradiške i moje poslednje radno mjesto je u Vijeću naroda Republike Srpske.

Neću da diskutujem, hoću uvaženom profesoru Kazazu da postavim nekoliko pitanja kako bih na osnovu njegovih odgovora mogla da se pripremim za rad za sutrašnju radnu grupu za koju sam se prijavila, a odnosi se na jezik.

Uvaženi profesore, da li je jezik koji vi zovete bosanski, ja zovem srpski, a gospođa Marica zove hrvatski, danas u državi Bosni i Hercegovini,

2.11.2007. godine nekakav poseban jezik?

Dr.sci Enver Kazaz
Filozofski Fakultet Sarajevo

Naravno da se ne radi ni o kakvom posebnom jeziku u smislu morfološke strukture. I naravno da je ono po tom, ja to tako nazivam, vrlo često ja to zovem centralni južnoslovenski ili novoštokavski jezik. Međutim, pitanje jezika je sociolingvističko pitanje, pitanje jezika je političko pitanje, pitanje jezika je na kraju krajeva temeljno kulturološko pitanje i naravno da se radi o posebnom standardu. Pojam standarda i pojam jezika se brkaju u našoj zajednici zato što je južnoslovenska lingvistika, čast izuzecima, nacionalističko smeće.

Desanka Rađević
Vijeće naroda RS, Gradiška

Ja sam tačno znala da ćete tako da odgovorite, jedino mi nije jasno, ali neću da se sada upuštam u diskusiju oko toga, nadam se da ću sutra. Jedna vaša rečenica izrečena prije toga u vašem uvodnom izlaganju.

Drugo pitanje je gospodin Šehić ga se već dotakao, ali evo ja ću ponoviti dio, jer želim i prošireno da ga postavim. Ako u državi Bosni i Hercegovini, kakva je takva, žive tri konstitutivna naroda, pa Srbi govore srpski, Hrvati hrvatski, a nacionalne manjine slobodno, ako znaju govore: Česi češki, Mađari mađarski, Italijani italijanski itd... zašto jedino narod koji se zove Bošnjaci ne govore bošnjački, nego govore bosanski i nije li u toj činjenici možda stvaranje podloge za ovo je vaš izraz, osvajačku ideologiju i ulogu jezika?

Dr.sci Enver Kazaz
Filozofski Fakultet Sarajevo

Drago mi je da ste postavili to pitanje. Meni to pitanje visi u našoj nacionalističkoj lingvistici. Kad kažem nacionalističkoj lingvistici, mislim sve tri. Već duže vremena. Kada sam objavio ovaj tekst u Oslobođenju, bivši ministar za komunikacije gosp. Dokić mi je imputirao da sam se opoštenio. To znači, implicira, da sam ranije bio nepošten. U toj imputaciji čitam sljedeće: ako se bavim zaštitom

srpskog kulturnog identiteta, opoštenio sam se. O bosanskom jeziku i njegovom porijeklu o njegovom načinu standardizacije bi trebalo nešto znati u ovoj državi. Naravno, da ga je prvi kodificirao krug bosanskih franjevaca u svojim kronikama. Da je taj standard preuzeo zapravo Vuk Stefanović Karadžić, naravno da ga prvi imenuje kao bosanski jezik, kao poseban, dakle, govor Ivan Frano Jukić. Naravno da je bošnjačka politička elita, stranka državne anarhije (tako ja nazivam Stranku demokratske akcije) i udruženje Preporod, preotelo ovaj Jukićev jezik i pretvorilo ga, zahvaljujući nacionalističkim lingvistima, dijalektolozima bez ozbiljnog naučnog znanja, u hegemonijski jezik. Naravno da to nisu dva ista jezika. Mi smo izgubili Jukićev jezik iz naše tradicije, mislim na bosanskohercegovačku zajednicu. Jukić je postao jeftini simbol na novčanici. I Jukić je postao tamo njihov hrvatski pisac.

Naravno u ovom odricanju ili izvođenju imena iz teritorija ne iz nacije postoji velika dilema. Ali onoga trenutka kad zaboravite na temeljno sociolingvističko pitanje da svaka nacija može imenovati svoj jezik onako kako hoće, vi ste zaboravili zapravo na elementarnost prava dugoga. I ako ste zaboravili na elementarnost drugog, uništili ste osnovne sociolingvističke postulate. Moje pravo da branim srpski kulturni identitet u Bosni i Hercegovini prestaje onog trenutka kada mi Ranko Pavlović iz Banja Luke poruči da ja ne govorim bosanskim jezikom.

U ovom izlaganju mogli ste primjetiti da sam rekao da ne pišem bosanskim pravopisom, zato što je arhaičan. Međutim, ja pišem pravopisom Ajanović-Diklić-Vuković bosanskohercegovački standard. Mislim da je to najbolji pravopis na području bivše Jugoslavije, centralnog južnoslovenskog jezika. Međutim, ne odričem pravo bošnjačkoj zajednici da svoj jezik imenuje kako hoće. Ako u tome vidite hegemonijske namjere, onda se u potpunosti potvrđuju moje teze. Jasno mi je da je SDA imala hegemonijsku namjeru da u svojoj ideologiji Bošnjaka kao temeljnog naroda u Bosni i Hercegovini prisvoji bosanski jezik od Jukića.

Desanka Rađević:
Vijeće naroda RS, Gradiška

Hvala, ali niste mi odgovorili. Jedino na neki način da argumenti se sami probijaju na površinu. Pa ste tako i sami konstatovali da su franjevci rekli da se radi o posebnom govoru. Moje pitanje bi bilo sasvim drugačije i moj stav o ovome bi bio drugačiji da ste govorili o bosanskim jezicima. Dokle god se u ovoj državi govori o bosanskom jeziku a najmanje dva miliona ljudi ne govori bosanskim jezikom, a drugi se ne spominju, uvijek će biti jako obespravljenih. A ja to ne želim. Ja želim da budemo svi maksimalni uživaoci ljudskih prava.

Dr. sci Enver Kazaz
Filozofski Fakultet Sarajevo

Moj odgovor je bio nedvosmisleno precizan. U pojam bosanski jezik instaliran u posljednje vrijeme krije se hegemonijska težnja Bošnjaka i krije se ideologija temeljnog naroda. Međutim, dio mog odgovora ste previdjeli i sad ću vas upozoriti. Ivan Frano Jukić je to vrlo precizno definirao kao teritorijalni jezik, jezik bosanski. Pri čemu je on pod pojmom bosanski jezik mislio na jezik svih u Bosni, jer u tom trenutku te nacije nisu još ni postojale. Postojala je neka vrsta religijske svijesti religijskog identitea. I taj jezik je od prije nacija, nemojte zaboraviti. I u tom trenutku ga on naziva bosanskim jezikom. Upozorit ću Vas da Gaj predlaže naziv ilirski jezik i upozoriću Vas na jedno pismo Vukovo Lukijanu Mušickom, kad Gaj,

Kopitar i ostali pokušavaju kodificirati standardizirati jezik, i da ne brkam pojmove standarda jezika, etc,etc.. Vuk piše Lukijanu Mušickom: „Samo da Srbi katoličke vjeroispovijesti prime ime jezika srpski, kasnije ćemo sve lako opozvat.“

Zoran Mendelbaum
Jevrejska opština Mostar

Prije 1948. godine u Izraelu je bio govorni jezik engleski jezik. Koji se govorio u ustanovama, školama, a ostali su jezici bili za kuće i za religijske ustanove. 1948. godine kada je Izrael postao država, uveden je hebrejski jezik koji se 2000 godina učio samo u Sinagogi, gdje se molitve održavaju. O tada onaj koji je htio da radi u državnoj upravi, da bude nastavnik u školi, profesor i ostali, on je morao da nauči hebrejski jezik.

Republika Bosna i Hercegovina kada je stvorena, prije je bila Jugoslavija, logična stvar da je uvela i svoj jezik. I za mene je logično da bude bosanski i hercegovački jezik jer jezici koje mi govorimo ne mogu se prevoditi. Možemo mi njih zvati hrvatski, srpski ili kako god želimo, ali to je jedan te isti jezik. Poznato je da ako se dva jezika ne razlikuju bar 5% da ne mogu biti različiti jezici. Ovo o čemu mi sada govorimo, to je praktično u službi jedne politike, i zbog te politike imamo zaostajanje Bosne i Hercegovine za Evropom. Zbog toga i nemamo izlaz za Evropu, trebaju nam vize i masa drugih stvari na kojima mi gubimo energiju. Gosp. Pejo Gašparević, novinar, je jednom prilikom rekao "dao Bog da su naši jezici različiti". Kao što su u Švicarskoj, je li, imamo tri jezika u tri kantona (italijanski, francuski, njemački) a u jednom kantonu se govori neki izvorni helvejski jezik, je li. A

kod nas ne to ipak sve jedno te isto. Još nešto da kažem. Nema nikakvog istorijskog dokaza da su na ove naše prostore doselila neka hrvatska ili srpska plemena. Ovo je sve jedan narod koji govori isti jezik.

Dr. sci Enver Kazaz

Filozofski Fakultet Sarajevo

Logika bh. integralizma je logika koja apsolutno ne vodi računa o postojanju različitih identiteta. Uskratite li mogućnost različitim identitetima da uđu u javne diskusije, vi ste zapravo totalitarni. Ja se nadam da će se jednoga dana na ovom prostoru promijeniti koncept kulturalnog uma. I da ćemo jednoga dana preći na ideju pluralnosti identiteta. Niti su Srbi, ni Bošnjaci, ni Hrvati bili od prije ameba, niti će ti vaši bosanskohercegovanci izmiriti politike različitih identiteta. Kako god imenovali jezik, najvažnije je da mu oduzmemo ovaj ideološki supstrat i da ga zaista pretvorimo u ono što jeste, nosilac bitka.

Ustavopravna pitanja i položaj nacionalnih manjina u BiH

(Ko su manjine u BiH? Šta se može popraviti na njihovom ustavnom položaju? Kako očuvati kulturu i ravnopravan položaj nacionalnih manjina u BiH – bez asimilacije, ali i segregacije)

Uvodničar i moderator:

Vehid Šehić, Forum građana Tuzla

Kao što sam rekao, ako bih citirao Ustav Bosne i Hercegovine, ne bih imao potrebe, iz jednog prostog razloga, da govorim više od jednog minuta. Pojam nacionalnih manjina Ustav Bosne i Hercegovine spominje samo u preambuli, i to usput kad se govori da smo nadahnuti univerzalnom poveljom o ljudskim pravima, međunarodnim ugovorima o građanskim, političkim te ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima kao i o deklaracijom o pravima osoba koje pripadaju nacionalnim, etničkim, vjerskim, jezičnim manjinama, te drugim instrumentima o ljudskim pravima, građana koji žive ovdje, naroda koji žive ovdje, nacionalnih manjina koje žive ovdje.

U Aneksu 6 Dejtonskog mirovnog sporazuma, gdje se govori o poglavlju poštivanja ljudskih prava, ponovo se u članu 1. tačka 14. spominju nacionalne manjine. I s tim se apsolutno završava priča o nacionalnim manjinama kad je u pitanju Ustav Bosne i Hercegovine.

Moram reći da uz ovaj Aneks 6 ili poglavlje 6, a čini ga sporazum o ljudskim manjinama, više se govori o Komisiji za ljudska prava koja je trebala da preuzme ulogu zaštite ljudskih, građanskih prava, pa i prava nacionalnih manjina. Istina, kao dodatak spominje se i određeni međunarodni

ugovor koji je Bosna i Hercegovina ratifikovala, i koji čine sastavni dio ovih poglavlja i ovog dijela Sporazuma, a istovremeno ne kaže da je sastavni dio i Ustava Bosne i Hercegovine. To sigurno predstavlja jedan najveći problem, kada je u pitanju donošenje ili izrada jednog demokratskog ustava Bosne i Hercegovine. Kad kažem demokratskog, mislim na ustav koji će imati svoj legitimitet, legalitet. Znači biti izraz volje građana i naroda koji ovdje žive. Rekao sam „građana“, zato što smatram da tu pripadaju i narodi i nacionalne manjine, i svi oni koji imaju taj odnos identiteta prema državi za koji mi kažemo da je to građanin državljanin. Istina, to ide jako teško, jer bi tada u našem Ustavu nosilac suvereniteta bio građanin državljanin Bosne i Hercegovine. Iz tog suvereniteta bi se gradili i neki drugi kolektivni suvereniteti, kao što je pripadnost određenoj naciji, određenoj religiji, ili nekoj drugoj grupi.

Međutim, dominantni etnički princip u Ustavu Bosne i Hercegovine gradi i suverenitet države kao države tri ravnopravna naroda. Tako da je teško govoriti u Bosni i Hercegovini, o ostvarivanju određenih individualnih ljudskih prava, ako ne pripadate dominantnim narodima u Bosni i Hercegovini, to su Srbi, Bošnjaci, Hrvati. Bosna i Hercegovina je radi toga u ovom Sporazumu prihvatila dvije Konvencije, i to okvirnu Konvenciju o manjinama i o upotrebi jezika manjina.

I normalno, pošto živimo u jednoj državi koja ne poštuje ono što je prihvatila, nacionalne manjine se nisu izborile da imaju svoju emisiju na javnom servisu. A to je obaveza ove države. Najveća opasnost u ovoj državi je asimilacija i hegemonizacija po bilo kom osnovu. Da bi sačuvali onaj svoj, u prvom redu, kulturni identitet u ovom najširem obliku, pravo na kulturu, na jezik i običaje i ono sve što treba ova država da omogući predstavnicima nacionalnih manjina kao ravnopravnim građanima ove države je neprikosnoveno.

Normalno da mnoge zakone koje je Bosna i Hercegovina donijela, ona nije donijela da stvarno riješi

pitanje nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini. Vi znate da su naše vlasti bile prinuđene, s obzirom da smo postali članica Vijeća Evrope, donijeti i Zakon o zaštiti interesa nacionalnih manjina. I ponovo, pošto to nije bila stvarna volja da se poboljša položaj predstavnika nacionalnih manjina, on je od prvog dana kada je stupio na snagu bio predmet kritike. U prvom redu kritike predstavnika nacionalnih manjina.

S druge strane, pošto je ova vlast koju imamo apsolutno neodgovorna prema onom što je preuzela, pošto ona ne želi da upravlja interesima i građana i naroda... a upravljat će tako što će apsolutno u naše živote uvesti sve ono što je prihvatila, što predstavlja, kako mi to danas kažemo, međunarodni standard, odnosno međunarodne ugovore. Onda je opet radi Vijeća Evrope, pred izbore 2004. godine, a da bi zadovoljila i taj standard, preko noći donijela izmjene i dopune Izbornog zakona u Bosni i Hercegovini o učešću nacionalnih manjina u vlasti. I to na opštinskom nivou. To je po meni bilo još jedna prevara države kada su u pitanju predstavnici nacionalnih manjina, jer je politika zaštite nacionalnih manjina – nacionalna politika. Ona se mora voditi na nivou države, jer je država ta koja je odgovorna, jer je ona ratifikovala sve međunarodne ugovore. Nisu opštine ili općine, nisu kantoni, nisu entiteti ratifikovali te međunarodne ugovore, nego država. I normalno bi bilo da je tada vlast donijela drugačiji zakon koji bi omogućio jednu kvotu ali u državnom parlamentu, ili u Domu naroda, s obzirom na veliku nadležnost Doma naroda u Bosni i Hercegovini, s obzirom da ni jedan zakon ne može proći ako se u istovjetnom tekstu ne usvoji u Domu naroda. Država je morala predstavnicima nacionalnih manjina omogućiti da imaju svoje poslanike, kao što rade neke druge normalne države. I kažu da je to vid pozitivne diskriminacije, za

mene to nije nikakva pozitivna diskriminacija, nego poštivanje onog što smo mi prihvatili da će biti sastavni dio našeg ustavnopravnog poretka.

Normalno da će učešće nacionalnih manjina u vlasti, onako kako je kreirano dosadašnjim zakonom ponovo mnoge nacionalne manjine dovesti u jedan neravnopravan položaj, jer je jedna opšta karakteristika ponašanja ljudi, oni koji su bili manjina, kada postanu većina, da zaborave kako im je bilo dok bili manjina. Pa se počnu ponašati kao većina sa svim onim instrumentima koji su ugrožavala prava drugih. I mi to možemo da vidimo na teritoriji ovog Balkanskog poluostrva ili zapadnog Balkana ili Jugoistočne Evrope, to možete urediti koliko vi želite.

Zato sam ja bio pristalica da Bosna i Hercegovina i u tom dijelu mora imati jedno posebno poglavlje u Ustavu Bosne i Hercegovine, a to je da državni parlament može dopustiti i ustavne zakone koji imaju daleko veću snagu nego zakon, a maltene, imaju istu pravnu snagu kao i Ustav jer je procedura donošenja ustavnih zakona daleko jednostavnija nego donošenje Ustava ili izmjene Ustava. I to je jedan od načina da se konačno kroz ustavni zakon položaj nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini konačno riješi.

Sigurno je, s obzirom da smo zemlja u tranziciji, kako se to danas moderno kaže, da ćemo neke stvari moći uraditi tek kada se završi jedan tehnički dio kad je u pitanju Bosna i Hercegovina, a to je taj popis stanovništva. Da bi mi jasno utvrdili ko su nacionalne manjine, koliko ima nacionalnih manjina, da bi njihova zastupljenost u vlastima bila apsolutno pravilna.

Pojam „ostalih“, gdje su se trpale nacionalne manjine, sve do onog trenutka dok nismo donijeli Zakon kojim je jasno definisano da u Bosni i Hercegovini postoji 16 nacionalnih manjina, maltene da su iza toga Romi. Pa dole Česi, Ukrajinci, itd..., itd... će stvoriti jednu situaciju da će institucije

koje se bave provođenjem određenih zakona morati poštivati popis iz 1991. godine. I što će opet stvoriti nezadovoljstvo kod pripadnika jedne nacionalne manjine, mislim tu na Rome, koji su stvarno ugroženi. Ponovo ću se vratiti na onu svoju vezu da oni ne smiju zaboraviti kada postanu većina u tim nacionalnim manjinama da znaju kako im je bilo kad su bili manjina.

Uzmite Dom naroda federalnog parlamenta, kaže 7 iz reda ostalih, i, šta se dešava? Dolazimo do onog što je najpogubnije u ovoj državi: da se trguje nacionalnim identitetom. Pa će neko biti Srbin, pa kad mu zatreba biće Crnogorac, pa će biti Bošnjak, a kad mu zatreba biće on Bosanac – musliman, ili Hrvat ili katolik. Zato što u Ustavu Bosne i Hercegovine nije jasno definirano šta je to nacionalno, a šta nije nacionalno. I normalno, kad reagujete na zloupotrebu nacionalnog, onda vam kažu da vi kršite ljudska prava: „on ima prava na svoj osobni identitet, pa maltene, da ga mijenja svaki dan”. Ja nemam ništa protiv ako on to mijenja radi svog osjećaja i promjene svog identiteta. Ali to se kod nas uglavnom radi kad je u pitanju ostvarivanje nekih građanskih prava, pa i prava da budeš biran na određene funkcije. Ustavni zakoni, kako su riješeni kod naših susjeda - Hrvatske i Srbije, njihovi Zakoni i Ustavni zakoni o zaštiti nacionalnih manjina predviđaju sve ono što je potrebno da se nacionalne manjine osjećaju apsolutno ravnopravno.

Borba za ostvarivanje prava nacionalnih manjina ima i svoju jednu veliku opasnost. Ta opasnost je opet posebno izražena u Bosni i Hercegovini. Pošto ja mnogo radim oko ovog Ustava pa i sa nacionalnim manjinama, postoji tendencija da oni koji još uvijek na određeni način nisu integrirani u nešto što bi trebalo da se zove BH društvo. Moram reći da mi, na žalost, još uvijek nismo politički konstituisali društvo u Bosni i Hercegovini. To nam ne dozvoljava ni Ustav ove države, niti postoji politička volja da nacionalne manjine sebe ne dovedu u situaciju, umjesto da idu ka integraciji u nešto što predstavlja zajedničko društvo, idu ka nečem što može predstavljati izolaciju, getoizaciju.

Možemo vidjeti kako se, rješavajući ljudska prava i poštujući ljudska prava, prave nova geta. Vi imate kuće za Rome i vi ste njih obojili. Da li je to jedan drastičan primjer zloupotrebe ostvarivanja određenih ljudskih prava. A to je za mene drastičan primjer diskriminacije jedne grupacije u društvu.

Ovo sam sve rekao zato što u Bosni i Hercegovini, pošto govorimo o našem Ustavu, ne postoji iskrena volja da izgradimo i kroz Ustav, zakone, kroz medije i kroz obrazovanje, povjerenje i razumijevanje među nama bez obzira na naše identitete. Ovdje se svi pozivaju na ljudska prava, ali svi zaboravljaju da i pravo kao i život ima svoju granicu, ne može dalje. I upravo pozivanje na ljudska prava, zaboravljajući da ono ima granicu, nas su dovele u situaciju da smo imali turbulentnu prošlost, da tako kažem. I danas je to dominantna karakteristika, ali nema prava bez obaveze. Kod nas se često događa da borba za ljudska prava počinje drastično ugrožavati prava drugih. U takvom ambijentu ljudi zaboravljaju činjenicu da postoje samo dvije razlike među nama, da li je to – ja govorim o prirodnim razlikama, neko kaže da je to voljom Boga, ja to apsolutno poštujem, to da li smo muško ili žensko, da li sam ja crni li bijeli, žuti, itd... Drugih prirodnih identiteta nema, svi ostali identiteti su stečeni identiteti. Ali nama apsolutno ne dozvoljavaju kao građanima da svoj identitet odredimo onako kako osjećamo. Nego kažu: "ti moraš biti ono što ti je neko rekao". Nema tu poštivanja ljudskih prava.

To je taj problem sa kojim se susrećemo, koji se često zloupotrebljava, i tu je još više položaj nacionalnih manjina, a naročito Roma, ugrožen. Ja moram o njima govoriti jer oni nemaju nikakav svoj zaštitni mehanizam, za razliku od drugih nacionalnih manjina. Druge nacionalne manjine imaju svoje ambasade ovdje, pa ih mogu zaštititi, ali Romi su prepušteni sami sebi. Sjetite se popisa iz 1991. kada su se mnogi Romi izjašnjavali kao muslimani ili Srbi, jer je njihov položaj bio takav da je bilo bogohulno biti Rom u državi, naročito u to vrijeme. E sad, kako je rasla svijest vlastitog identiteta i

oni se osjećaju bez srama i stida da su Romi – da se osjećaju Romima. I mi moramo uvažavati i tu činjenicu.

Završit ću time da mi moramo u prvom redu kao ljudska bića, bez obzira na naš svjetonazor, činiti sve za dobro tog čovjeka. Da li je neko žensko ili muško, mene to apsolutno ne interesuje, meni je to isto. I činiti da mu bude dobro. Znači, moramo graditi drugi vrijednosni, apsolutni kriterij i kroz Ustav Bosne i Hercegovine da nas vrati nečemu što su temeljne vrijednosti života. Ne dirajući u neku ustavnu političku teritorijalnu strukturu Bosne i Hercegovine, moramo izmijeniti Ustav radi nas, kako bi mogli stvarno ostvarivati ljudska prava i mogli se osjećati onako kako je naš vlastiti identitet. Mi smo ovdje apsolutno nekritični. Ja naprimjer nikad nisam imao ništa protiv toga kada jedan Kasijus Klej hoće da bude Muhamed Ali, to je njegovo pravo proisteklo iz prava građanstva. Ja nema ništa protiv toga što je Emir Kusturica postao Nemanja – to je njegovo pravo, a neko to pravo njima hoće da ospori. Ne smijemo ugrožavati ljudska i građanska prava drugih jer im ni mi nećemo imati. Hvala.

DISKUSIJA

Venita Popović
World Vision Tuzla

Sa većinom stavova gospodina Šehića se slažem, jedino mi malo smeta što kao izvor diskriminacije Roma navodi primjer pravljenja kuće za Rome u naselju koje je isključivo romsko. Mislim da smo na taj način nekoga diskriminirali. Za više od stotinu Roma, ja sam ponosna na to, smo napravili kuće. E sad, u većini zajednica, odnosno sela po Bosni i Hercegovini, sva su sela jednonacionalna, 90% sela su bošnjačka, hrvatska, srpska, ono može biti izmiješano da su zajednice susjedne, ne vidim zašto bi bio problem ako Romi tradicionalno žive u određenom prostoru i na tom prostoru žele i da ostanu i da tako žive. Mislim da ima daleko gorih primjera diskriminacija, rasizma i šovinizma prema Romima, nego što je to da se rješava stambeno pitanje na ovaj ili onaj način. Dakle, kad bi sve ostalo bilo riješeno, ja bih se složila sa Vama.

Vehid Šehić
Forum Građana Tuzle

Ja sam samo uzeo jedan primjer kada se borimo za prava nacionalnih manjina, kad smo postali daleko svesniji, kritičniji prema položaju tih nacionalnih manjina. To je za mene u ovom trenutku najteži oblik diskriminacije. Vi niste krivi što gradite, jer vama drugi daju placeve gdje ćete praviti. Nemojte gledati lično, ako sve budemo gledali lično, nećemo daleko dogurati. Ja govorim da u

najboljoj namjeri poštivanja ljudskih prava pravimo nešto što po meni kao građaninu ove države nije u redu. Da li ga time izolujemo? Nemojte sad spominjati selo. Ja želim da se oni apsolutno osjećaju kao ravnopravni građani ove države. To je moja borba bez obzira kako se zvala i kome pripada. Ja se samo bojim da nećemo na takav način, poštivajući njihova prava iz najboljih namjera, učiniti, hajd da kažem narodnim jezikom, grijeh prema jednoj grupi ili nacionalnoj manjini, ali u prvom redu građana BiH.

Ja neću govoriti o drugim predrasudama, jer ih mi znamo. I ja nekako i volim ove Bosance i Hercegovce, jer mi smo u našem djetinjstvu bili vaspitavani da budemo rasisti ali mnogi od nas to nisu prihvatili. Sjetite se samo: „nemoj izaći napolje, ukrast će te ciganka!“ Nisam htio o tome da govorim jer sam smatrao da smo to već prevazišli. Ali uzeo sam ovaj jedan primjer i nemojte se ljutiti. Ja znam da radite posao koji treba pozdraviti, ali se bojim da se nekad iz najboljih namjera prave greške.

Vladimir Blaha

Savez nacionalnih manjina RS, Banjaluka

Ja sam porijeklom po baki, djedu, ocu, majci – Čeh, pripadnik nacionalnih manjina. Mi smo uspjeli u Republici Srpskoj okupiti 11 nacionalnih manjina izuzev, Crnogoraca i Rusa, iako i njih ima. Čujem i Bugara, neko mi je ovdje sugerisao da se i oni udruže. Ja se osjećam građaninom ovdje u Bosni i Hercegovini. Prije smo bili multietnički, nismo gledali ni ko smo ni šta smo, nego kakvi smo. I kad je završio ovaj nesretni rat '92. pojavili su se odjednom konstitutivni narodi: Srbi, Bošnjaci, Hrvati. Ustav kaže da u

Bosni i Hercegovini Srbi, Bošnjaci i Hrvati, u zagradi stoji „ostali“ i građani. Gospodin Petrič, kao visoki predstavnik je pokrenuo pitanje amandmana na ustave entiteta. Ja sam, sticajem okolnosti, bio u toj ustavnoj komisiji i lomili smo se oko toga dvije godine.

Kod nas, ja govorim o Republici Srpskoj, srpska strana je nastojala da što više ostane vlasti njima, a Bošnjaci i Hrvati na drugoj strani se borili da što više vlasti dobiju oni. Ja sam bio jedini kad god se govorilo, mi Srbi, mi Hrvati, mi Bošnjaci, ja sam uvijek vikao: „i nacionalne manjine“. I uspio sam poslije pet puta javljanja da se ugradi član 1. Ustava Republike Srpske koji bi glasilo ovako: Republika Srpska je entitet Bosne i Hercegovine Srba, Bošnjaka, Hrvata – kao konstitutivnih naroda, nacionalnih manjina i ostalih. To je bio prijedlog nacionalnih manjina organizovanih u Republici Srpskoj. Međutim, u ustavnoj komisiji u Federaciji su smatrali da je bolje da ostane termin „ostali“ i to je, pošto je Petrič zahtijevao da Ustavi budu identični, otpalo i kod nas, tako da smo i mi ostali kao „ostali“.

Mi pripadnici nacionalnih manjina smatramo pojam „ostali“ kao nešto omalovažavajuće, ponižavajuće. Zamjeramo konstitutivnim narodima, jer postoji Evropska konvencija o zaštiti prava nacionalnih manjina, to naglašavam „nacionalnih manjina“. Srbija, Hrvatska su to idealno riješili, čak smo dobili zakon o zaštiti prava manjina. Ja kažem da je to neustavan zakon zato što mi nismo ustavna kategorija, mi smo neki „ostali“. Kad budemo nacionalne manjine i ostali, onda ćemo se smatrati da smo mi ustavna kategorija.

Evo sad treba da krene da se raspravlja o ustavnim amandmanima na Ustav Bosne i Hercegovine. I znate šta? O tome prijedloge daju predsjednici najjačih političkih stranaka. Nas niko ništa ne pita! Želio bih, ako postoji mogućnost, da se ovdje zauzme stav kako da mi lobiramo kod onih koji neće nas da pitaju, kako da lobiramo da mi ipak budemo ustavna kategorija stanovništva, jer to je vezano i za izbore.

Prijedlog koji je usvojen u izbornom zakonu, kaže ovako: „kandidate nacionalnih manjina će predlagati političke stranke, asocijacije političkih stranaka, pojedinci, udruženja nacionalnih manjina i individualno ljudi“. E sad tako dalje stoji da će u te opštinske ili gradske organe biti onaj izabran onaj koji ima najviše glasova. E šta sad, kad neko ode u stranku. Pa ga stave zadnjeg na listu. On će opet dobiti dosta više glasova nego na listi nacionalnih manjina. Znači nacionalne opet tu postaju žrtve.

Muamer Hodžić

Centar za promociju civilnog društva Sarajevo

Pozdravljam sve prisutne. Zadovoljstvo mi je da sam danas na ovoj Konferenciji. Ja dolazim iz Centra za promociju civilnog društva iz Sarajeva. Prije par godina, profesor Ustavnog prava Edin Ačević, izdao je jednu knjigu koja se zove „Ustav i politika“, a podnaslov te knjige je „Da li Bosna i Hercegovina ustavna država koja nema važeći ustav?“ Na osnovu rezultata do kojih je došao, on tvrdi da taj Ustav uopće nije funkcionalan i da on zapravo najviše odgovara željama zapadnoevropskog političkog kruga. I da najmanje 150 godina ostaje da bi Bosna i Hercegovina po ustavu dostigla zapadnoevropske zemlje, a o tome je govorio i gospodin Šehić. Međutim, Ustav nije prepreka da lokalne, kantonalne, entitetske vlasti, vlasti na državnom nivou poštuju pravo manjina. Ima ona jedna narodna koja kaže: Ako želite nešto da uradite, onda nađete načina. A ako nećete nešto da uradite, onda nađete razlog.

Gospodinu Ljubiši Markoviću koji je vodio jednu sarajevsku opštinu u periodu od 2000. do 2004.

Ustav i zakon, kao i sve ostalo nije bila prepreka da napravi opštinu evropskog tipa i da dobije prvi u Bosni i Hercegovini certifikat 2001 za kvalitet. Tako da je tu u stvari najvažnije koliko vlasti na svim nivoima žele, ne gledajući Ustav ili zakon - ja znam da je to najvažniji pravni akt – da pronađu načina i mogućnosti da se to uradi. Pogledate li lokalne zajednice vidjećete da sve to zavisi da li neka lokalna zajednica u svom budžetu, prije svega, izdvaja sredstva za naprimjer manjinske nevladine organizacije, dakle za projekte manjinskih nevladinih organizacija ili ne izdvaja.

Druga stvar, koliko lokalne vlasti imaju imaju spremnost i želju u politici zapošljavanja da zaposle ljude koji su manjinska grupa u toj zajednici. Sljedeća stvar jeste da političke partije u Bosni i Hercegovini vrše vještu manipulaciju, odnosno, kako to gosp. Šehić kaže, "trgovinu identiteta". Tako da vam se dešava da naprimjer imate Dom naroda u Federalnom parlamentu, imate tamo klub ostalih, vidjećete da u tom klubu sjede ljudi koji su se prije 2 ili 3 godine izjašnjavali drugačije, kao Bošnjaci. Međutim, trebalo im je da iz kantonalne skupštine uđu u Dom naroda, pa se onda izjašnjavaju kao muslimani.

Dakle, najvažnije je sljedeće: Ustav jeste bitan, to je ono što kažu najvažniji pravni akt u svakoj zemlji, to je normalno, ali je pitanje koliko vlast na svim nivoima ima senzibiliteta u postojećim zakonskim ustavnim odredbama, da pitanje i problem nacionalnih manjina tretira na adekvatan način. Ako želite onda možete se pozvati na to da su konvencije o zaštiti ljudskih prava, koje su sadržane u Ustavu, ima ih, čini mi se, 17, starije od Ustava. Tako da se može puno toga uraditi ako se želi, ako postoji dobra volja. Naravno, treba u Ustav ugraditi, zašto ne!

Vehid Šehić

Forum Građana Tuzle

Jedna replika: Ponukan nečim što je jako dobar, ali na kraju loš primjer. Istina je da je Ljubiša Marković napravio Opštinu Centar. Ali, Ljubiša Marković je otišao, nema više Ljubiše Markovića kao načelnika, i ta opština Centar ne liči više na ono što je nekad bila. Zašto?! Zato što nema sistema, zato što nema zakona, nema provedbenih akata koje će svako, bez obzira ko dođe na vlast, obavezivati da mora poštivati pravila ponašanja. Nažalost, ljudi u ovoj državi ne razmišljaju na taj način. Moraš ih natjerati kroz Ustav, pa zakone, pa provedbene akte, jer kažu da su to najbolje interne kontrole poštivanja zakona. Njegov primjer je primjer da nažalost moramo drugačije raditi. To su provedbeni akti Evropske unije do sitnice regulisali određenim odlukama, poslovnicama, provedbenim aktima, da sve mora imati svoj pismeni trag. To je mukotrpan posao, ali to je najbolji putokaz od baze do ustava, da se sve mora poštovati.

Dr.sci Enver Kazaz
Filozofski Fakultet Sarajevo

Vaše izlaganje počiva na jednom uvjerenju koje je pomalo utopijsko. To je uvjerenje da će političke vlasti poštivati načelo humanizma. Ja poštujem to Vaše nastojanje da izgradite Romima naselje. Ja živim, na samoj granici romskog naselja u Sarajevu. To je potpuni geto, gdje policija svake noći u 12

i 25 obilazi patrolnim kolima taj geto. Dakle, imate uskraćeno pravo kretanja. To je ono što je temeljno pravo. Potom, romska djeca koja odlaze u obližnju školu odlaze na taj način da policajci prate da li oni kradu u obližnjem granapu. Što znači da imate potpuni stereotip. I sad hoću da govorim o sljedećem. Naime, Romi su izloženi državnoj ideologiji getoizacije. Jedan od onih koji je nasjeo na tu priču je i gospodin Marković. Dakle, pod njegovom vladavinom je napravljeno to zaista krasno naselje, kad pogledate izvana. Međutim, kad pogledate sistem kontrole kojima su ljudi izloženi u tom naselju, onda vi vidite da je to discipliniranje, tako da kažem pod znacima "crnaca". Ako ih izolirate, vi ih lakše kontrolirate.

Drugi problem o kojem sam htio govoriti je sljedeće: učiniti vidljivim u javnim diskursima manjinske identitete. Vi ne morate, gdje je Vehid popuno u pravu, u zakonodavnim procedurama, to uraditi. Da smo mi društvo isurenog humanizma pokazuje nam način na koji se u nevidljivost tjeraju svi identiteti. Od javnih servisa, preko diskusija naših intelektualaca, preko diskusija naših religijskih lica, vi nemate tu svijest da na primjer, jedno romsko dijete koje je odgajano na maternjem jeziku ne može razumijevati na adekvatan način profesoricu matematike. Ono je izloženo stigmatizaciji i od starta, dakle, od osnovne škole, ima problem integracije u zajednicu. Ako se oslonite na humanizam, vi ćete vidjeti da državu nećete natjerati da, naprimjer, ugradi obavezan romski jezik. Nećete vidjeti državu da je ona uložila u standardiziranje romskog jezika ovdje, a kamoli recimo gramatiku. I pri tome imate paradoksalnu činjenicu. Čovjek koji koristi prava Roma, da bi namakao glas Harisu Silajdžiću, pojavljuje se kao prevoditelj Kur'ana na koji jezik je standardiziran.

Ali nisu samo Romi, nisu samo Romi, još jedan primjer: mi imamo jednog od vrlo zanimljivih pisaca koji se zove Detko Petrov, jedna njegova knjiga, po mom mišljenju, kulturna knjiga „Granica“ o Bosni

i Hercegovini. Detko Petrov i Bugari ne postoje u našoj svijesti kao manjinske kulturne tradicije. Od pukog humanizma ne možete živjeti. Nikad nećete naći nijedan osvrt u našim dnevnim listovima, u našim časopisima, npr. o modelima kontroliranja policijskim instrumentima romskih zajednica u ovoj državi.

Memnuna Zvizdić
Udruženje Žene Ženama, Sarajevo

Ja bih samo da kažem, ako mi dozvolite, svoje vlastito razmišljanje. Nekako mi se učinilo važnim reći. Ustav i sva priča oko Ustava, većinske, manjinske za mene su personalističke koncepcije koje mi ne daju živjeti. Uvijek u moje ime odlučite, ja stvarno neću da budem Bošnjakinja, ne mogu i neću da sam konstitutivna, a ne znam kome ću to reći. I ono što me najviše boli da predstavnici / predstavnice civilnih inicijativa zovu tako. Razumijem kad me zovu predstavnici političkih partija. Ja njima ne pripadam i ne mogu im zamjeriti. Ja njima trebam kao objekat. Oni sa mojim subjektivitetom i mojim pripadnostima nemaju ništa i ne poznaju me. Ali mi je najveća bol da civilne inicijative u Bosni i Hercegovini tako baš nazivaju. Mi se tako prepoznajemo.

Drugo, pitam nas sve zajedno: "Pa ko pravi dobru volju"? Kako mi to uvijek preseljavamo na ovog drugog. Uostalom ko pravi konstitutivne narode? Ko je sve te koncepcije napravio? Ja mislim, ja sam odgovorna, a samo se stalno pitam jesam li dovoljno budna i svjesna i bunim li se dovoljno. Koliko

senzibiliteta imaju predstavnici nevladinih organizacija i zašto u svoje koncepte, strukture, projekte evo i projektne aktivnosti ne uključuju manjinske narode? Ako to samo očekuju od predstavnika vlasti. Ne znam da li ih baš uključujemo izuzev kao korisnike. Znači, mi stalno za njih i o njima, je li tako, pravimo svima i sve nam je projekat.

Kad govorimo o stereotipima, ono o čemu ste vi govorili, pa ko ih razvija i održava u razvijenosti? Pa mi!!! I nikako da preuzmemo odgovornost za vlastiti iskaz. I možda je gospodin koji predstavlja Čehe najbolje rekao: do podne sam jedno, od podne drugo! E ja nisam, i ne bih. Ali bih voljela da jednom porazmislimo o ovoj zemlji nedovršene povijesti za koju smo odgovorni svi kako je nastala. I za sjećanja, i za ono što joj se dogodilo, i za ono što joj se događa i što će se dogoditi. E pa ja mislim da bi bilo vrijeme da prestanemo prenositi odgovornosti, da se nekako suočimo sami s tim i ono što ste Vi rekli, učinimo u javnom prostoru vidljivim te svoje pripadnosti i identitete. Eto, hvala vam lijepo!

Zoran Mendelbaum
Jevrejska opština Mostar

U Ustavu iz 1994. godine, koji je kasnije dorađen, figuriraju Bošnjaci, Hrvati kao konstitutivni narodi zajedno sa ostalim. Da li postoji ikakva mogućnost da u Ustavu bude da je Bosna i Hercegovina država ili republika, već kako se bude zvala, država građana i ostalih nacionalnih manjina? Mislim da bi u tom slučaju daleko lakše prevazišli sve današnje nedaće, počev od ovih bezuspješnih reformi.

U Bosni i Hercegovini, zavisi od grada do grada, položaj Roma je posve drugačiji. Mi u Mostaru nemamo Roma intelektualaca, odnosno, ako ih ima, neće da se deklariraju kao Romi. Ja ne poznajem nikoga i ja sam bio član gradskog vijeća i pokušao da zastupam njihove interese. U Mostaru Romi žive na periferiji grada, nekad su živjeli na sjeveru, međutim u tim kućama, uglavnom su te kuće prodali Bošnjacima. Romi u Mostaru uglavnom se bave prosjačenjem. Imaju, doduše, Udruženje Roma, i ja sam kao vijećnik pokušao u gradskom vijeću da nešto napravim - a to je da dobiju jedan parking, koliko bi oni ubirali novac i pokušali da održavaju tu svoju zajednicu. Da bi dvojica policajaca Roma bili zaposleni, na taj način da bi se smanjilo prosjačenje u gradu. Da romska djeca idu u normalne škole a ne da idu u specijalne škole, vjerovatno iz razloga što slabije poznaju jezik i svojih higijenskih uslova u kojim žive, je li.

Vehid Šehić
Forum Građana Tuzle

Kad govorimo o nacionalnim manjinama, normalno je da se najviše govori o Romima. Ja sam pokušao reći da moramo apsolutno gledati i druge nacionalne manjine, ali ih moramo doživljavati kao građane, državljane ove države. I ako ih tako budemo doživljavali sigurno će njihov položaj biti daleko bolji. Profesor Kazaz je već o tome govorio šta su problemi ove države. Mi se prema Ustavu odnosimo kako se odnosimo. Neki kažu nije dobar, nikakav, kao da ga nemamo, ali ipak nešto imamo. Vi ste spomenuli ustav iz '94. godine. Ja mislim da je to temelj radi čega imamo

Bosnu i Hercegovinu ovakvu kakvu imamo. Slučajno sam bio tada i zalagao se da u pored dva naroda

Hrvata i Bošnjaka, ravnopravni narod u Bosni i Hercegovini budu i Srbi. To je bio april '94. godine. Normalno da sam doživio što sam navikao od njih doživljavati, i jedan takav amandman nije prošao. Takav jedan ustav koji ima loše temelje za izgradnju jedne države pretočen je u Dejtonski ustav. Dobili smo ovo što smo dobili. Kasnije je bila borba za ravnopravnost svih.

Ali hoću samo da kažem, problem ove države je činjenica da mi ne donosimo zakone. Mi predlažemo zakone da istinski poboljšamo cjelokupan život. Zakon se u BiH, nažalost, donosi radi nečega drugog, što je pogubnije za ovu državu. Na donošenje zakona u razgovorima mi smo prihvatili mafijaški metod ponašanja u svemu. Prvi cilj je kako prevariti druge. I normalno da u takvoj atmosferi ne možete ništa dobro uraditi. Ali dva temeljna zakona koji mogu da riješe mnoge probleme, koji stvaraju sasvim druge pretpostavke, koji će biti obligatorni za one koji provode, su novi zakon o principima lokalne samouprave, koji je apsolutno usaglašen sa Evropskom poveljom o lokalnoj samoupravi, u kojem, između ostalog, stoje i ova neka prava pripadnika nacionalnih manjina, građana lokalne zajednice. I ono što je bitno, u Ustavu treba napraviti balans. Bez balansa nema života. Nikome! To je od kolektivnog do nacionalnog, individualnog i građanskog. To su dva elementa koja dok se ne ugrade u Ustav, mi ćemo samo imati improvizaciju.

Mi ćemo imati improvizaciju demokratije. Imat ćemo improvizaciju poštivanja ljudskih prava. Naš sljedeći problem je što to ne gledamo kao problem Bosne i Hercegovine. I oni koji se zalažu za izgradnju Bosne i Hercegovine vide problem samo u Republici Srpskoj, a oni iz Republike Srpske vide samo problem u Federaciji. Gledanjem iz rovova, preko ograda, a rješavajući univerzalna ljudska prava mi nećemo ništa apsolutno napredovati.

Subhija Glinac
Biro za ljudska prava Tuzla

Korijene problema nacionalnih manjina možemo tražiti samo u Ustavu. Ako to spustimo do nižeg nivoa, lokalne, kantonalne entitetske nivoa, na tom nivou nećemo ništa rješavati. Jer da je izmjenjen Ustav Republike Srpske vi biste riješili samo pitanje nacionalnih manjina u Republici Srpskoj. Međutim, na nivou Bosne i Hercegovine, pitanje nacionalnih manjina je ostalo gotovo neriješeno. Znači, država je ta koja garantuje svim građanima ljudska prava. Bez obzir na boju, spol, nacionalnu pripadnost i ostalo. I znači jedino u pravnom dokumentu, najvećem pravnom dokumentu –

Ustavu, treba potražiti korijen problema. Treba uključiti manjine u rješavanje problema nacionalnih manjina, ali svi oni koji mogu pomoći da se pitanja nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini riješe, ili pak, trenutno ublaže. Oni trebaju biti podržani.

Dr sci. Nedžad Ibrahimović
Filozofski Fakultet Tuzla

Ono što se meni čini možda najinteresantnijim da se po prirodi reakcija, pitanja, primjedbi na uvode koje smo čuli, može reći da zapravo u našem društvu postoji još uvijek, i to je naravno dobro, još uvijek jak interes za te probleme. Bilo bi naravno jako loše kad tog interesa ne bi bilo i onda bi cijela Konferencija očito izgubila smisao svoga održavanja.

Iz, rekao bih, šestine polemika dijaloga i primjedbi, može se reći da su problemi unutar bosanskohercegovačkog društva danas, a koji se dotiču ovih takozvanih marginalnih pitanja, zaista gorući problemi unutar bosanskohercegovačkog društva, te da se na određen način i putem ovih konferencija ili ovakvih konferencija mnoge stvari mogu definirati i podcrtati, boldirati. Na neki se način može stvoriti jedna vrsta konsenzusa oko toga šta jeste i šta može biti riješeno, rješivo ili nerješivo danas ili sutra u cjelokupnom korpusu onoga što se naziva bh. društvo danas ili bh. društva, kako želite.

Meni je bilo interestantno i zanimljivo da su i zapravo pitanja žena i ženskih prava ostala na ovom primarnom nivou razumijevanja pitanja skandala. To su još naravno pitanja skandala na koji način se ženska prava realizuju u Bosni i Hercegovini, na koji način se odnosi između spolova mjere odnosima moći, na koji način se ti odnosi moći mogu pravno / legislativno regulirati putem zakona, šta se to putem zakona uopće riješilo, šta nije. Iako se, ja bih rekao, ne samo u Bosni i Hercegovini nego čak i u nekim zapadnoevropskim relacijama, struktura moći i odnosa među spolovima zaista temeljito promijenila zadnjih tridesetak, četrdesetak godina. Recidivi jednog vremena u kojem se neravnopravnost među spolovima, od tih pitanja skandala, biračkog prava, muške nasljednosti naspram žena koji su danas nešto. Iako su se na legislativnom nivou, pravnom nivou mnoge riješile, mi živimo u društvu koje još uvijek kaska za vlastitom legislativom. To je sasvim jasno. Već su formirane neke komisije pri Parlamentu. Kažem, neke, zato što po mom mišljenju te komisije vrlo nedovoljno rade na promociji ženskih prava i uopće ženskog aspekta unutar društvenih relacija. Promociju ne samo žene, nego i onoga što sam pokušao potcrtati na neki način, promociji tih društveno marginaliziranih društvenih skupina. Tu naravno spadaju i bolesni, tu spadaju i djeca, stariji, tu spadaju oni koji su zdravstveno neosigurani, itd. Iz tog koncepta, iz tog odnosa prema ženi je zapravo i odnos prema svakome ko je unutar društvene bh. stvarnosti ugrožen i ko je zapravo drugi.

Sama rasprava i, hajde da kažem, vrlo pozitivna žestina koja se na neki način pokazala, govori da mi i dalje u stvarnom, realnom životu, izvan tog legislativnog aspekta, živimo zaista u jednom društvu skandala, u kojem se danas u bosanskohercegovačkoj porodici nasilje u velikom procentu vrši od strane muškarca.

Bilo je vrlo interesantno zapravo da se referat koji je kolega Kazaz držao i priče dotiču onoga što je drugi ključni problem bh zajednice. A to je da se putem jezika i tih takozvanih nacionalnih grupa bildaju nacionalni identiteti i da se cijela priča oko nacionalnih kultura u Bosni i Hercegovini još uvijek doživljava kao na žalost priča za omeđavanje nacionalnih teritorija. Ja bih rekao i nacionalističkih teritorija. Tako da priča o jeziku, o književnosti, o kulturi ne može da se razumijeva bez priče o ideologijama koje su danas dominantno ispresjecale i napravile tektonske procjepe u bosanskohercegovačkom društvu. Dakle, rafinirana stvar kao što je jezik, kao što jesu standardizacije, kao što jesu zapravo nacionalne književnosti. Nešto što bi u svojoj stvari trebalo razumijevati, hajd da kažemo, romantičarsko prirodnim ili organskim. Posebno nešto što se vrlo često i vrlo žestoko artificiozizira dakle na neki način se pokušava ideologizirati do nivoa u koje prestaje imati svaki smisao. Reakcije na referat kolege Kazaza su zaista bile vrlo, vrlo interesantne i inspirativne.

Što se tiče trećeg uvodnog izlaganja, izlaganja gospodina Vehida Šehića o Ustavopravnom položaju manjina u BiH, ja, kao apsolutni diletant u pravnim pitanjima, sam mislio da nekih velikih reakcija neće biti, ali je bilo jako interesantno što smo slušali od kolega iz Banja Luke, od gospodina koji govori o romskim pravima u BiH. Kad se sumira ono što smo radili, očito je da se mi još uvijek, i to je neka vrsta (ajd da kažemo) komplimenta organizatorima, nalazimo u vremenu i situaciji koja se još uvijek može nazvati „vremenom skandala“ bosanskohercegovačke kulture, bosanskohercegovačkog društva. Pitanja skandala se ne mogu rješavati na skandalozan način, očito

to mora ići vrlo pacifistički, na način kojim se putem mnijenja, putem edukacijskih programa, putem prepravljnja legislativnih normi, društvena situacija može mijenjati na bolje.

ZAKLJUČCI, REZULTATI I PREPORUKE SA RADNIH GRUPA

Ženska prava i prava roda - prava marginaliziranih skupina u BiH?

Uvodničar i moderator: prof. dr. sc. Nedžad Ibrahimović, Filozofski fakultet u Tuzli

Moram priznati da sam vrlo ugodno obradovan činjenicom da sam imao zadovoljstvo raditi sa kolegicama i kolegama koji zaista dolaze iz prakse. Čuo sam mnogo interesantnih informacija, svi smo čuli vrlo interesantne informacije iz rada u praksi. To je bilo mnogo primjera koliko se ženska prava poštivaju, na koji način se poštivaju, na čemu su utemeljena, na kojim

pravnim aktima, itd.

Sa druge strane, moj pokušaj je išao ka tome da na neki način zaokružimo neke cjeline koje su vezane ili se nalaze u gravitacijskom polju borbe za ženska prava. Tako smo onda diskutirali međusobno o ženskim aktima u BiH. Čuli smo da ne postoje podzakonski akti kojima bi se zakon mogao praktično realizirati. Tako da se recimo nasilje u porodici još uvijek sankcionira po krivičnom zakonu a ne po zakonu o zaštiti od nasilja u porodici, ne postoje podzakonski akti. Onda smo zajednički konstatirali da se objekat edukacije mora na neki način prevesti u subjekat edukacije (to su žene same). Potom smo došli do zaključka da su muškarci ti koji bi morali biti uključeni u edukacijske procese u vezi sa ravnopravnošću žena u društvu, i u vezi sa nasiljem u društvu. Zatim smo govorili o položaju i poziciji i funkcioniranju nevladinih organizacija u sektoru koji se bavi zaštitom ženskih prava. Nismo

govorili, očito nismo stigli, o tome koliko se ženska prava, na neki način, dotiču uopće prava marginaliziranih društvenih skupina, koliko se analogijski odnosi, na koji se način može promijeniti nešto u poziciji žene ako se promijeni nešto u vezi svih onih pripadnika marginaliziranih društvenih skupina različitog tipa.

Spominjali smo činjenicu da se u biti koncept patrijahalne porodice danas nalazi na jednom velikom ispitu i, to može biti jedan od zadataka svih nas skupa, da se porodica u biti mora rekonstituirati, restrukturirati, redefinirati i da će ta činjenica na neki način olakšati opustiti odnose moći ili jednostrane moći koja unutar jedne porodice funkcionira i potiče od strane muškarca.

Lingvistička i nacionalna pitanja u BiH

Uvodničar i moderator: prof. dr. sc. Enver Kazaz, Filozofski fakultet u Sarajevu

Diskusija na našem panelu je, kako se običava reći u političkom jeziku i sad ću ja upotrijebiti tu riječ: plodotvorna. Naime, ja sam uspio čak nešto na toj diskusiji da naučim. Možda smo uspjeli i da lijepo polemiziramo, da ne uspostavimo nikakve cijele zaključke nego da stvratr ostavimo otvorenom.

Dakle, glavnina diskusije je išla u dva smjera: jedan je činjenica da su jezici nacionalni identiteti u BiH neprestano u poziciji ugroženosti. To je rezultat njihovog ideološkog postomentiranja i da su jezici politički instrumentalizirani. Bez obzira da li se radilo o jezicima u nastavnoj praksi, jezicima u medijima, jezicima u javnoj komunikaciji. To je bila ova linija rasprave koja se uglavnom bazirala na ovom troetničkom. Gospođa Rađević me je u konačnici informirala o jednoj stvari koju ja nisam do sada znao, i nadam se da je ta informacija tačna: da je Republika Srpska uspjela da organizira državne univerzitete, odnosno, da na državnim univerzitetima u RS imamo tzv manjinske studije, odnosno studije na jezicima manjina. Pa je ovo podatak koji ja sada iznosim u javnost - nadam se da će on biti provjeren; da imamo studije na češkom, njemačkom i talijanskom jeziku koje finansira entitetska vlada.

Ovo su meni novi podaci i ja bih volio da se oni provjere. Djeluju mi pomalo šokantno. I, ono što je bila druga teza, na čemu sam ja insistirao, to je pozicija manjinskih jezika, odnosno jezika manjina.

Moj stav je bio da je neophodno da se to pitanje razmotri od stručnjaka sastavljenih iz različitih disciplina: pedagoga, psihologa, pa čak psihijataru, kako se ne bi dolazilo do stigmatizacije djece. Dosadašnja praksa nastave i tretiranja jezika u BiH, tako da kažem, derogira konvenciju o pravima djeteta i derogira konvenciju o ljudskim pravima, univerzalnosti ljudskih prava. Kolega je imao stav da su manjine previše pasivne, da one treba da izađu s tim zahtjevima i onda smo dugo polemizirali oko sledećeg:

Moj stav je da to nije problem manjina i njihovog aktivizma, da je to problem zakonske regulative, odnosno politika ministarstva za kulturu, nauku i obrazovanje i da država mora isprobavati svoj demokratski sistem, politiku svojih identiteta upravo kroz procedure koje vode institucije. Moj stav je da se pukim aktivizmom takva pitanja teško mogu promijeniti. I, uglavnom smo ostavili otvorenu tu polemiku. Nadam se da ćemo je nastaviti. Ali na koncu možda ne bi bilo loše razmisliti o sljedećem: da zaista manjinske zajednice upute oštre zahtjeve javnim institucijama. Zahtjeve u kojima bi bilo sadržano između ostalog i ovo istraživanje traumatiziranja ne samo stigmatiziranja, nego traumatiziranja manjinske djece, pogotovo u školskom i predškolskom vaspitanju. Naravno da jedna takva diskusija sad zahtjeva šire (možda) znanstveno obrazlaganje iz domena sociologije i politologije, psihologije i pedagogije pogotovo. Ali, ono što je meni važno i što mi se čini uspjelim u ovoj Konferenciji jeste to da su pitanja jezika sišla sa političkog u pitanje konstatiranja jezika kao komunikativne prakse i jezika kao psihološke, čak bi rekao, psihijatrijske prakse.

Ustavopravna pitanja i položaj nacionalnih manjina u BiH

Uvodničar i moderator: Vehid Šehić, Forum građana Tuzle

Prije nego što kažem o nekim našim razmišljanjima želio bih da, kada je u pitanju jezik i pismo, da posebno istaknem nešto što je jako bitno, a to je da možda jedan, ne mora biti zaključak, ali pitanje koliko se poštuje odluka Ustavnog suda o ravnopravnosti tri, kako kažu: konstitutivna naroda, jer ona samim tim podrazumijeva ravnopravnost jezika i pisma. I upravo bih ja naglasio koliko su ravnopravni jezici i pisma tri ravnopravna naroda u BiH na njenoj teritoriji. Lijepo je kad imate i to treba pozdraviti, studije na manjinskim jezicima, ali meni smeta ako nema studija za hrvatski, srpski, bosanski. Razumijete? Mi moramo apsolutno ispoštovati ono što nam je Ustav uradio. I treba učiniti sve i za pisma. Vidite da li piše na dva pisma mnoge stvari koje bi trebale da pišu javne ustanove, nazivi gradova i slično.

Znači, kad je vaša ova grupa jezika i pisma jako je bitna je kao sredstvo komunikacije i možda da čitavu situaciju dovodi u daleko neku relaksirajuću ulogu.

Kad je u pitanju ustavni položaj nacionalnih manjina ja ću vam reći da smo razgovarali o svemu. Normalno, najviše o ovim predstojećim izborima. Ali smo smatrali da BiH kao država koja je ratifikovala okvirnu konvenciju o nacionalnim manjinama u svojim budućim izmjenama Ustava BiH, koji moram reći da je nametnut, a mi kroz demokratske metode i institucije želimo da jedno malo kratko poglavlje bude posvećeno nacionalnim manjinama; da one ne budu spominjane usput u skladu sa svim ostalim, eventualno razlikama koje postoje među nama. Tražimo da se Ustavom omogući

donošenje ustavnih zakona, gdje bi se donijeo poseban ustavni zakon o nacionalnim manjinama, gdje bi se sve to razradilo i obavezali svi niži nivoi vlasti da moraju svoje zakonodavstvo, u ovom najširem obliku, uskladiti sa članovima ili tim Ustavnim zakonom.

Ono što smo, u želji za afirmaciju nacionalnih manjina kao građana – državljana BiH i njihove kulture u najširem smislu smatrali je to da bi trebalo da se uputi zahtjev prema svim medijima koji se finansiraju iz budžeta, znači ne samo tri servisa, nego svi mediji koji se finansiraju iz budžeta, da imaju posebne obaveze kao i u svim drugim državama da moraju u svojoj programskoj šemi imati emisije koje su apsolutno posvećene afirmaciji nacionalnih manjina koje žive u BiH.

Smatramo da je to jako bitno, a ne da se nacionalne manjine pojavljuju samo kad su neki problemi. Mislim da bi time dali drugačiji doprinos osjećaju nacionalnih manjina i prema državi BiH. Ono što smo zaključili, a sad je vezano konkretno za sljedeće izbore, je i izmjena izbornog zakona, da u izbornom zakonu ostane rješenje da u opštinskim vijećima ili skupštinama opština mora biti najmanje jedan predstavnik nacionalne manjine, ukoliko je po posljednjem popisu bilo do 3%, a preko 3% najmanje dva. Zato što postoje intencije da se veliki broj nacionalnih manjina izbací iz učešća u nacionalnom vlasti ukoliko bi minimalna kvota bila 2%. Pa smo smatrali da je to rješenje dobro i da ga treba zadržati.

Sigurno da smo razgovarali i o načinu funkcionisanja onih tijela na državno-entitetskom nivou koje su isključivo vezane za životne probleme, život nacionalnih manjina u BiH. Ta tijela rade dosta netransparentno, zaobilaze udruženja nacionalnih manjina i faktički se formiraju određene komisije ili vijeća koje slušaju glas većine, a ne glas onih koje predstavljaju.

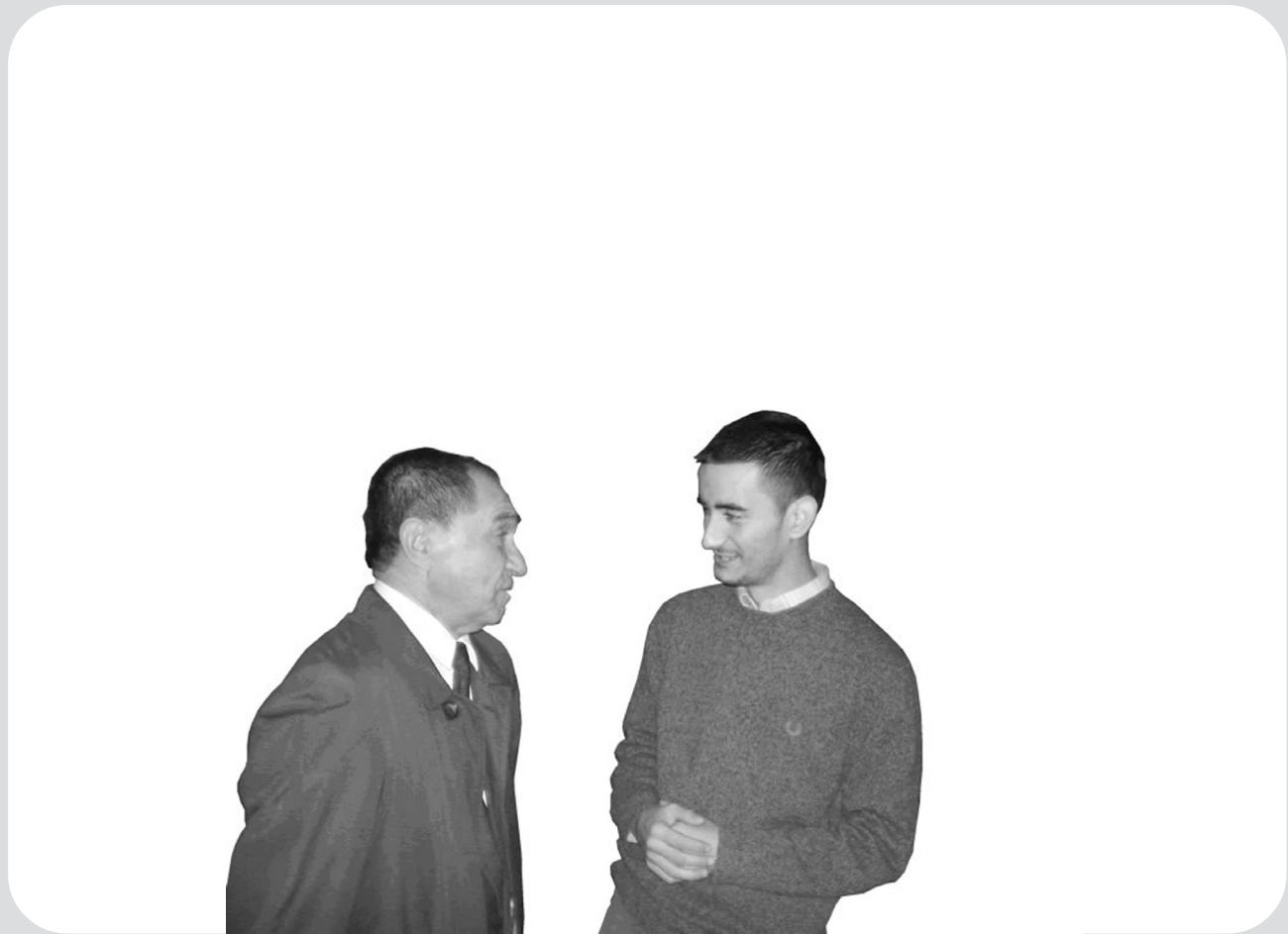
To je ukratko bilo ono što smo zaključili u ovoj našoj sesiji. S tim što će se nacionalne manjine ali kao građani ove države, uključiti u sve aktivnosti koje će raditi neke nevladine organizacije a vezano za izmjene Ustava BiH i zakon o principima lokalne samouprave gdje je predviđen poseban dio za nacionalne manjine kao građane lokalne zajednice.

SPISAK UČESNIKA KONFERENCIJE
«Kulture, jezici, identiteti i druga marginalna pitanja»
Tuzla 2 i 3 novembar 2007

br.	Ime i prezime	Organizacija	Mjesto	E-mail
1	Muamer Hodžić	CPCD	Sarajevo	cpcd@epn.ba
2	Rahela Džidić	Civitas BiH	Sarajevo	rdzidic@civitas.ba
3	Amalija Simić	Jevrejska opština Tuzla	Tuzla	amalija.simic@bih.net.ba
4	Branimir Souček	Udruženje Slovenaca Tuzla	Tuzla	bsoucek@inet.ba
5	Edina Topić	OHR Sarajevo	Sarajevo	edina.topic@ohr.int
6	Vladimir Gatarić	Odisej	Bratunac	gataric@yahoo.com
7	Zoran Mandelbaum	Jevrejska Opština Mostar	Mostar	
8	Nermina Brkić	Filozofski Fakultet	Tuzla	nermin_brkic@hotmail.com
9	Elvis Muminović	Filozofski Fakultet	Tuzla	elvismuminovic@hotmail.com
10	Selma Selimović	FGT urbana kultura	Tuzla	selma_selimovic@hotmail.com
11	Oliver Jović	FGT urbana kultura	Tuzla	oliver_urbanatz@yahoo.com
12	Gordan Isabegović	OP «REVOLT»	Tuzla	gordan84@hotmail.com
13	Subhija Glinac	Biro za Ljudska Prava	Tuzla	biroy@bih.net.ba
14	Marica Petrović	Matica Hrvatska	Tuzla	maricap@bih.net.ba
15	Marijana Nikolić	Univerzitet	Tuzla	marijana.nikolic@bih.net.ba
16	Armin Nurkić	APBH	Gračanica	apbh@gmail.com
17	Nada Bjelovuk	NVO «Krajina»	Banja Luka	nadamxxl@yahoo.com
18	Enver Kazaz	Filozofski Fakultet	Sarajevo	
19	Boško Nikolić	NVO EKO-Leonardo	Priboj	ugekoleo@teol.net
20	Pula Artan	Zajednica Albanaca	Sarajevo	artan_sa@yahoo.com

br.	Ime i prezime	Organizacija	Mjesto	E-mail
21	Nezir Zenelaj	Zajednica Albanaca	Sarajevo	nezir.zenelaj@theranda.com
22	Samir Arnaut	OSCE	Tuzla	press.ba@osce.org
23	Memnuna Zvizdić	Udruženje «Žene Ženama»	Sarajevo	zene2000@megatel.ba
24	Nedžad Zvizdić	Udruženje «Žene Ženama»	Sarajevo	zene2000@megatel.ba
25	Dragan Simić	OSCE	Tuzla	press.ba@osce.org
26	Nurka Babović	Medica	Zenica	medica1@bih.net.ba
27	Salih Babović	Medica	Zenica	medica1@bih.net.ba
28	Elvisa Kahrmanović	Tuzlanski List	Tuzla	
29	Venita Popović	World Vision	Tuzla	Venita_Popovic@wvi.org
30	Vedrana Subotić	Helsinški Odbor RS	Bijeljina	helcomm@teol.net
31	Marina Tešić	Helsinški Odbor RS	Bijeljina	helcomm@teol.net
32	Šaban Mujić	SA E ROMA	Tuzla	sae.roma@bih.net.ba
33	Sulejman Avdagić	poliklinika	Tuzla	
34	Hajrudin Selesković	Radio Tuzla	Tuzla	
35	Miralem Dumrović	RTV TK	Tuzla	
36	Vladimir Blaha	Savez Nacionalnih Manjina	Banja Luka	
37	Desanka Rađević	Vijeće Naroda RS	Gradiška	
38	Midhat Delić	«OO MRAMOR»	Tuzla	oomramor@yahoo.com
39	Suad Murselović	«OO MRAMOR»	Tuzla	oomramor@yahoo.com
40	Vehid Šehić	FGT	Tuzla	forum_tz@bih.net.ba
41	Damir Arsenijević	CIPS Sarajevo. MA Gender	Sarajevo	
42	Mirnesa Mehić	Studije	Tuzla	
43	Đulsa Salihović	Filozofski Fakultet	Tuzla	
44	Ajid Halilćević	Filozofski Fakultet	Tuzla	

br.	Ime i prezime	Organizacija	Mjesto	E-mail
45	Fatima Bečarević	Filozofski Fakultet	Tuzla	
46	Jasmin Sarajlić	Filozofski Fakultet	Tuzla	
47	Azra Bilalić	Filozofski Fakultet	Tuzla	
48	Dijana Mujić	Filozofski Fakultet	Tuzla	
49	Edina Tabaković	Filozofski Fakultet	Tuzla	
50	Selvedina Kovačević	Filozofski Fakultet	Tuzla	
51	Jasenka Mustafić	Filozofski Fakultet	Tuzla	
52	Nizama Ibrahimović	Filozofski Fakultet	Tuzla	
53	Indira Botić	Filozofski Fakultet	Tešanj	negativo07@hotmail.com
54	Fatima Mehmedović	Filozofski Fakultet	Tuzla	mima_of_the_me@hotmail.com
55	Vildana Hrbat	Filozofski Fakultet	Tuzla	vildanahrbat@yahoo.com
56	Amel Suljić	Filozofski Fakultet	Tuzla	
57	Alena Imamović	Filozofski Fakultet	Tuzla	imamovic_alena@yahoo.com
58	Ernestina Husarić	Filozofski Fakultet	Srebrenik	ernestina-husarić@yahoo.com
59	Mevlida Đuvić	Filozofski Fakultet	Gračanica	dinna@bih.net.ba
60	Alma Demić-Grabić	Filozofski Fakultet	Tuzla	
61	Nadira Ibrahimović	Filozofski Fakultet	Tuzla	ibrahimn@bih.net.ba
62	Dinko Delić	Student	Tuzla	dinkodelic@yahoo.com
63	Miralem Tursinović	hCa/ORC Tuzla	Tuzla	orctuzla@bih.net.ba
64	Emir Sejrančić	hCa/ORC Tuzla	Tuzla	hcatuzla@bih.net.ba
65	Emir Delalić	hCa/ORC Tuzla	Tuzla	emir.delalic@gmail.com
66	Boško Vlajić	hCa/ORC Tuzla	Tuzla	boleuskas@gmail.com

O ORGANIZATORIMA

Cordaid je osnovan 1999, integracijom aktivnosti i programa četiri agencije: Mensen in Nood (Caritas Netherlands), Memise Medicus Mundi, the Duch Bishops' Lenten Campaign (Vastenactie) i Cebema. Svaka od navedenih organizacija je imala dugu tradiciju koja datira od početka prošlog stoljeća, a na polju udomljavanja i brige za izbjegla lica tokom katastrofa, te medicinske pomoći za direktno poboljšanje socijalne i ekonomske situacije siromašnih ljudi.

Inspirirani Evandeljem, oni su obavljali pastoralne poslove iz solidarnosti sa ljudima koji su iz bilo kojeg razloga ugroženi. Okolnosti su se promjenile tijekom vremena. Broj nizozemskih misionara rapidno se smanjio, ali Evandjelje i katoličko socijalno učenje bazirano na istom, još uvijek obrazuje Cordaid-ovu inspiraciju. Misionari su svoj rad predali u ruke lokalnih organizacija, većinom iz kruga Cordaid-ovih partnera. Jake lokalne organizacije ukorjenjene u svom društvu preuzele su ulogu pružanja pomoći siromašnima i ojačavanju društva. Zbog nedostatka lokalne stručnosti još uvijek je ponekad potrebna pomoć od strane nizozemskih stručnjaka, liječnika i medicinskih sestara.

Velika pomoć Cordaidu od strane pola miliona Nizozemaca je još uvijek prisutna. Katolička socijalna misao je tu izvor inspiracije. Prema njoj svaka osoba zavređuje život vrijedan ljudskog dostojanstva koji treba biti dostupan svakome bez obzira na godine, pol ili seksualnu inklinaciju, porijeklo, vjeru ili političko uvjerenje. Tako bi ljudi morali biti zastupnici svoga razvoja bez vanjskog paternalizma i biti u mogućnosti da svoje dužnosti upravljanja prenesu na buduće generacije. Zajedno sa istomišljenicima, partnerima na Jugu, Cordaid provodi ove principe i konstantno radi na preradi i ažuriranju politike u **skladu sa novim razvojem** u svijetu- promjene lokalnog stanja i opravdane želje **muškaraca** i žena vezanih za njihovu budućnost.

Vizija Cordaid-a je svijet gdje će ljudi živjeti u miru u demokratskom društvu, respektovati kulturu i religiju jedni drugima, svijet gdje su socijalna, ekonomska, politička i kulturna prava ista za muškarce i žene, za sadašnje i buduće generacije, svijet gdje ljudi slobodno mogu otkriti kako da iskoriste svoje talente i vještine, svijet gdje vlada, komercijalni sektor, građani i socijalne organizacije jačaju jedni druge u cilju borbe protiv siromaštva i nepravde.

Cordaid se gradi na ljudskom jačanju te stoga on sam od sebe ne implementira programe osim ako se radi o humanitarnoj hitnoj situaciji. Cordaid bira saradnju sa lokalnim partnerskim organizacijama i stimuliše ih da i one traže saradnju sa drugim organizacijama.

Po Cordaid-ovom viđenju, smanjenje siromaštva, razvijanje civilnog društva i zagovaranje su inspirativno povezane. Odnos među spolovima, razvojna održivost i socijalna kohezija izgrađuju bazu za Cordaid-ovo djelovanje.

Cordaid se zauzima za siromašne ljude i za one koji su lišeni svojih prava, i za ekonomsku i socijalnu pravdu.

Cordaid se opredjeljuje za siromašne, marginalizirane i obespravljene grupe u društvu i podržava njih i njihove organizacije bez obzira na godine, pol, seksualnu inklinaciju, porijeklo, vjeru ili političko ubjeđenje. Poboljšanje uslova života i jačanje društva idu uporedo.

Ipak ako se ne posveti pažnja političkim strukturama, borba protiv siromaštva je gubljenje vremena i snage. Rastuća saradnja između Cordaid-ovih lobista i lobista iz partnerskih organizacija znači da se u

svijetu povećava broj lokalnih problema na svjetskom dnevnom redu. U tom smislu Cordaid investira u kampanje nalaženja sredstava, informacione mjere i razvoj edukacije u Nizozemskoj kako bi što veći broj ljudi bio uključen u suradnju razvoja. Preko Memise, Mensen in Nood i Vasenaktie, Cordaid ima jake temelje

u nizozemskom društvu. Hiljade volontera, mnoštvo lokalnih organizacija i pola miliona dobrotvora pomažu Cordaid-ov rad.

Zahvaljujući svojim jakim korjenima i svome stavu kao organizacije koja dosta uči, Cordaid je u mogućnosti da na brz način odgovori promjenama u svijetu.

JUSTITIA ET PAX

Justitia et Pax Nizozemske je osnovana 1968. god. Od strane nizozemske biskupske konferencije. Zadatak joj je promoviranje svijesti vezane za odgovornost i moć sviju u doprinosu stvaranju pravde i mira, kako u svojim zemljama, tako i u cijelom svijetu. Komisija je dio svjetske mreže od preko 130 komisija vezanih uz nacionalne biskupske konferencije. Ona je aktivan član Konferencije europskih komisija za pravdu i mir, te održava intenzivne kontakte sa Pontifičkim savjetom za pravdu i mir, zajedno sa drugim (religijskim i nereligijskim) organizacijama koje su uključene u borbu za ljudska prava i društvenu pravdu, te sa međuvladinim institucijama. Europska Konferencija Justitia et Pax Komisija (European Conference of Justice and Peace Commissions) ima savjetodavni status unutar Savjeta Europe gdje ju zastuplja nizozemska komisija Justitia et Pax.

Misija: Justitia et Pax je katolička organizacija za ljudska prava. Ona brani ljudska prava, društvenu pravdu, zauzima se za društvo koje je bezbjedno i brižno prema svim svojim članovima. Kroz sopstvene aktivnosti i projekte, te sa projektima koji su zasnovani na suradnji sa drugim organizacijama (nizozemskim, međunarodnim) ona se trudi da motivira, inspirira i mobilizira narode u posvećenosti ljudskim pravima i društvenoj pravdi. Tokom protekle dvije godine, unutar Justitae et Pax radilo se na održivim promjenama u kulturi. Kao nastavak internih i vanjskih istraživanja, načinjeni su izbori koji se tiču organizacijske strukture

i procedura djelovanja, planiranja, financiranja i provjere kvaliteta. Sve je ovo dovelo do rezultata u jasnoj definiciji dužnosti i obaveza četiri tijela Justitiae et Pax Nizozemske: komisije, generalne skupštine, izvršnog direktora i sekretarijata. Profil Justitiae et Pax je jasno fokusiran kao organizacije ljudskih prava, koja se smatra stručnom i aktivnom organizacijom sa otvorenim, komunikativnim i kooperativnim pristupom. Tokom slijedećih godina, ambicija organizacije je da ojača profiliranje i utjecaj svog lobiranja, te da poveća stepen do kojeg je prešla na podršku na nivou lokalnih organizacija. Svi oni koji su uključeni u rad Justitiae et Pax imaju vjeru u činjenicu da se ambiciozni ciljevi mogu ostvariti u narednom periodu.

Doprinos Justitiae et Pax u formiranju suradnje je povezano posebno sa područima osvještavanja, zauzimanja stava i zagovaranja o pitanjima ljudskih prava. Partneri cijene kontakte Justitiae et Pax, pristup međunarodnoj mreži Justitia et Pax komisija, organizacijama za ljudska prava u Nizozemskoj i drugdje, stručnosti osoblja, kontaktima sa medijima i velikom iskustvu u zagovaranju u Nizozemskoj, Savjetu Europe i Ujedinjenim narodima.

Prateći razvoje u proteklom periodu, u komisiji je odlučeno da svoj rad sada koncentrira na tri prioritetne teme: pitanja ljudskih prava u cijelom svijetu, društvena pravda i mnogobrojno društvo. Ovo će omogućiti nastavak programa, također zbog činjenice da je program već predstavljen u dogovorima koji su sačinjeni sa Justitia et Pax u europskom i međunarodnom kontekstu, te sa organizacijama komisije. Kao dodatak tomu, otvoren je prostor za razvoj i izvođenje određenog broja novih inicijativa i projekata. Kao i obično, osnovne teme koje su niže opisane, trebaju biti dalje razvijene kroz detaljne planove aktivnosti. Višegodišnji plan je određen ne samo na osnovu individualnih inicijativa no također kroz aktivnosti i projekte

koji se provode zajedno sa partnerima u Nizozemskoj i na jugu. Ovi strateški oblici suradnje se koncentriraju na one organizacije komisije koje surađuju po osnovu zajedničke vizije o prioritetnim temama Justitiae et Pax.

- CMC (Central Mission Committee) i Justitia et Pax žele intenzivirati postojeću unutarnju suradnju i

fokusirati se na temu žrelijijskih nastojanja u borbi za mir i ljudska prava na Jugu'. Opći cilj suradnje je u postizanju uspješnije podržavanje interesa žrtava nepravde. Sa ovim na umu, važno je ostvariti vrijedne doprinose na Jugu na polju poštovanja ljudskih prava, mira, pravde i pomirenja, kako bi postali vidljiviji u društvenoj i političkoj debati u Nizozemskoj.

- Cordaid je godinama surađivao sa komisijom Justitia et Pax u bitci za unaprijeđenje ljudskih prava u Nizozemskoj, Centralnoj i Istočnoj Europi i na Jugu. Justitia et Pax komisije širom svijeta se često uključuju u aktivnosti na polju ljudskih prava, upravljanja sukobima, mirom i pomirenjem. esti su im suradnici organizacije partneri Cordaida i – prije stvaranja samog Cordaida – organizacije Vastenactie, Mensen in Nood i Bilance. Cilj strateškog savezništva Cordaida i Justitia et Pax je u zajedničkom djelovanju na svim mogućim poljima, te samim tim poboljšanjem uspješnosti podizanja svijesti i zagovaračkih nastojanja. Ovo također znači i produbljivanje ljudskih prava, borba protiv ekonomske i političke isključenosti i izgradnja demokratskog društva.
- Vjerske institucije su podržavale aktivnosti Justitia et Pax od samog osnivanja. Tokom narednih godina, podrška i suradnja će se fokusirati na program žstranac u našoj sredini'. Cilj će biti u ostvarivanju uspješnog doprinosa razvoju mnogoformnog društva u Nizozemskoj, sa posebnom pažnjom na integriranje manjina i pridošlica, te izbjeglica, azilanata i osoba bez boravišnih dozvola.

Prioritetne teme višegodišnjeg plana su:

- *Ljudska prava širom svijeta*: nije potrebno izreći da će Justitia et Pax nastaviti sa odgovorom na kršenja ljudskih prava širom svijeta. Kao dodatak tomu, projekt *Centra za pravdu i pomirenje*, je povezan sa Međunarodnim kriminalnim sudom, sa projektom za slobodu religija, projektom lobiranja za Pakistan, Papuu, Područke Velikih Jezera, Zapadnu Afriku, Gvatemalu i Haiti. Naglasak je na provedbi i praćenju povelja o ljudskim pravima. Poštivanje ljudskih prava se sve više danas podređuje ekonomskim i političkim interesima, te ratu i terorizmu. Ovakav razvoj događaja Justitia et Pax ne može prihvatiti i protestiraće protiv istih po osnovu vrijednosti solidarnosti, pravde i ljudskog dostojanstva.

- *Društvena pravda*: rad na Platformi za ekonomsku pravdu i priprema godišnjeg sastanka 1. maja/svibnja. Savjet Europe je podržao komisiju Justitia et Pax u prihvatanju teme 'ždruštvene kohezije', te je ova tema razrađena kao pojedinačna aktivnost Justitiae et Pax. Razvoj društva u Nizozemskoj, kao i društva u Europi, nas prisiljava da reflektiramo ideje pravde za sve i prioritete slabih kao karakteristike društva zasnovanog na solidarnosti.
- *Mnogobrazno društvo*: nastavak na suradnji sa Savjetom crkava i Izbjegličkim projektnim grupama. Justitia et Pax će također razviti sopstvene inicijative na polju politike prema strancima. Kao dodatak tomu, projekat Integracije manjina u Europi se provodi kroz razradu primjera iz prakse koji pokazuju integraciju u Nizozemskoj. Justitia et Pax također želi doprinijeti javnoj debati u Nizozemskoj po pitanju integracije manjina.

Commissie Justitia et Pax Nederland

Adresa za posjetitelje: Lutherse Burgwal 10, The Hague

Poštanska adresa: PO Box 16334, NL-2500 BH The Hague, Netherlands

T + 31 (0)70 3136 800

F + 31 (0)70 3136 801

info@justitiaetpax.nl

www.justitiaetpax.nl

HELSINŠKI PARLAMENT GRAĐANA (hCa) TUZLA

Helsinški parlament građana (hCa) je međunarodna mreža građanskih inicijativa, pokreta, društvenih i političkih grupa na Istoku i Zapadu, koje zajednički rade na demokratskoj integraciji Europe. Glavni cilj hCa je artikulisanje i promovisanje pogleda, interesa i političkih vizija građanskog društva u Helsinškom regionu o evropskoj integraciji i problemima sa kojima se susreće. Razgovori o ovoj integraciji i problemima Evrope ne mogu se voditi na nivoima samih državnih vlada: društvo takođe treba učestvovati u tome. hCa želi da proširi ovu debatu o Evropi i na druge nivoe osim političkih elita.

hCa ima svoje ispostave u skoro svim evropskim zemljama. Pošto hCa želi da stvori čvrste garancije za slobodu, demokratiju i poštivanje ljudskih prava u Evropi, uključujući i zaštitu svih vrsta građanskih inicijativa, posebna pažnja je usmjerena na regije koje se nalaze u konfliktu. U osnovi, hCa pomaže sve one hrabre ljude koji se bore da održe građanske vrline žive u situacijama haosa, rata i ugnjetavanja.

HELSINŠKI PARLAMENT GRAĐANA TUZLA

8. aprila 1995 hCa je zvanično otvorila svoju kancelariju u Tuzli (registrovani u Decembru 1996. u Tuzli). Od tada, hCa kancelarija u Tuzli aktivno učestvuje u promociji, jačanju i povezivanju građanskih inicijativa u Tuzli i Bosni i Hercegovini.

Intenzivno saradujemo sa hCa Banja Lukom (otvorena 1996). Nadalje, hCa kancelarija u Tuzli blisko saraduje sa Forumom građana Tuzle, Građanskim Alternativnim Parlamentom i mnogim drugim lokalnim i međunarodnim organizacijama.

CILJEVI hCa TUZLA

1. Jačanje i povezivanje građanskih inicijativa u raznim gradovima Bosne i Hercegovine i izvan naših granica. hCa Tuzla je uspostavila kontakte sa različitim građanskim inicijativama širom BiH. Cilj hCa je da podrži i promovira njihove aktivnosti, da ih poveže sa drugim partnerima, da im pomaže u organizovanju, itd . Također smo i inicirali i pokrenuli nekoliko mreža (ženska, omladinska), i organizovali mnoge konferencije i seminare koji su doveli zajedno i spojili mnoge ljude širom BiH. U saradnji sa Banjalučkom hCa, obnovljeni su mnogi kontakti između ljudi iz različitih "entiteta".
2. Objavljivanje regularnih izvještaja i članaka o perspektivama građanskog društva, socijalne situacije i situaciji o ljudskim pravima u BiH. Ovi izvještaji su poslani različitim partnerima, građanskim inicijativama, vladama, Evropskim institucijama, itd.
3. hCa Tuzla radi na povezivanju i razmjeni mnogih lokalnih organizacija i pojedinaca (novinari, nevladine organizacije, opštine, škole, kancelarije hCa, političari, itd.) u Tuzli i inostranstvu. Ovo praktično znači rad na konkretnim projektima u Tuzli koji su u interesu ulagača iz inostranstva, asistiranje partnerima iz inostranstva putem informacija na sva njihova pitanja, uspostavljanje komunikacija sa različitim lokalnim organizacijama, organizovanje posjeta delegacija Tuzli itd. hCa Tuzla takođe pruža i tehničku pomoć u tom smislu da lokalne organizacije i grupe mogu koristiti fax, računare i ostalu opremu u hCa kancelariji u Tuzli.
4. Aktivno promovisanje međunarodne saradnje u projektima rekonstrukcije Tuzle. HCa Tuzla je na primjer bila aktivno uključena u osnivanju organizacije "Holandski gradovi za Tuzlu". Ova organizacija je plod zajedničke saradnje lokalnih inicijativa, nevladinih organizacija, lokalne vlade u Tuzli i u Holandiji. Pokretanjem devet integrisanih projekata "Holandski gradovi za Tuzlu " imaju za cilj raditi na ekonomskoj, društvenoj, i kulturnoj rekonstrukciji i blagostanju Tuzle i njenih građana.

AKTIVNOSTI hCa TUZLE

Jedna od glavnih aktivnosti koje je hCa organizovala je etvrta hCa Skupština u Tuzli, u Oktobru 1995. HCa održava generalne skupštine približno svakih 18 mjeseci. To je međunarodno okupljanje oko 1000 njenih aktivista iz cijele Evrope, Sjeverne Amerike i šire. Veliki izbor radionica i godišnjih sastanaka obezbjeđuje mjesto za razgovore o politici hCa, procjeni aktivnosti hCa i razvoju novih projekata. Teme tih radionica uključuju i: humanitarne intervencije, ženska ljudska prava, građanska prava, društvenu ekonomiju, nenasilno rješavanje konflikta, međuvjerski dijalog, ulogu medija u konfliktima, itd. Od 19-22 Oktobra 1995. Generalna hCa Skupština je održana u Tuzli. Iako je u to vrijeme još uvijek trajao rat u BiH, 600 ljudi iz zemalja bivše Jugoslavije, Evrope i Sjeverne Amerike je učestvovalo na njoj. Ovi učesnici su predstavljali međunarodne organizacije, vlade, opštine i sve vrste građanskih inicijativa. Pored diskusije o uobičajenim hCa temama, usredredili smo se na ulogu Međunarodne Zajednice i građanskih inicijativa (iz BiH i inostranstva) u rješavanju konflikta u BiH.

Poslije ove Skupštine ostvareni su, a kasnije i nastavljani brojni kontakti između društvenih grupa. Ovo je rezultiralo i osnivanjem Građanskog Alternativnog Parlamenta (GAP) BiH, mreže građanskih inicijativa širom BiH. GAP BiH je osnovan od strane Forumu Građana Tuzle, a hCa je njegov međunarodni partner.

NEKE OD OSTALIH AKTIVNOSTI hCa TUZLE

- U saradnji sa hCa Banja Luka i hCa Sarajevo, organizovane su tri ženske konferencije (Zenica – jun 1996) (Banja Luka – decembar 1996) (Mostar - juli 1997).
- Zajedno sa hCa kancelarijom u Banja Luci uspostavljena je omladinska mreža u BiH, koja trenutno okuplja preko 150 omladinskih organizacija iz čitave Bosne i Hercegovine.
- Aktivno smo učestvovali u osnivanju nezavisnog kulturnog centra/teatra u Tuzli, organizovali smo takođe posjetu predstavnika različitih pozorišta Tuzle pozorištima u Holandiju. Tokom 1998. predstavnici Holandskih teatarara će u Tuzli organizovati različite radionice za članove tuzlanskih pozorišta i teatarskih grupa.

- Obezbijedili smo i podržali mnoge kontakte između Federacije BiH i Republike Srpske (između studenata, pozorišta, univerziteta, škola, društvenih aktivista, Roma itd)
- Obezbijedili smo i organizovali posjete različitih Bosanskih delegacija zemljama Evrope
- Inicirali smo mnoge kontakte između lokalnih grupa u Tuzli i inozemstva.
- Zajedno sa našim ko-partnerom, organizacijom Roma Opštine Tuzla, "SA E ROMA", organizovali smo dvije velike konferencije Roma i Romsku noć u Tuzli. Trenutno hCa Tuzla radio kao konsultantska organizacija u projektu "Razvoj Romske Zajednice u Tuzlanskom Kantonu 2003 - 05", koju implementira Udruženje Roma općine Tuzla "Sa E Roma" Cilj ovog projekta je da kroz razne edukativne, socijalne, humanitarne i kulturne aktivnosti razvija Rome i ROMsku zajednicu u Tuzlanskom Kantonu i šire, te da poboljša životni standard i položaj Roma u BiH.
- hCa Tuzla je organizovala seminar o nenasilnom rješavanju konflikata (Tuzla januar 1996)
- Potpomognut je projekat Doma Mladih u Tuzli (kulturni centar), kursevi za omladinu, kompjuteri, itd.
- Kancelarije hCa u BiH su organizovali dva seminara pod nazivom "Nakon Dejtona". Jedan je imao za temu pravne aspekte dejtonskog sporazuma (Sarajevo, januar 1997), a drugi odnose između lokalnih nevladinih organizacija i međunarodne zajednice u obnovi građanskog društva u BiH (Banja Luka, juli 1997)
- Organizovali smo odlazak učesnika iz BiH na ljetne škole međunarodne hCa: KRETA, 1996; HRVATSKA, 1997; GRUZIJA 1997; FRANCUSKA 1999, 2000, 2001; ČEŠKA 1999,
- početkom 2004. godine otvorili smo i Omladinski Resursni Centar (ORC). Ciljevi Omladinskog Resursnog Centra (ORC) Tuzla su: Osnaživanje i jačanje omladinskog sektora na području Tuzlanskog Kantona * osnaživanje i jačanje kapaciteta i resursa omladinskih organizacija i neformalnih grupa mladih posebno u malim sredinama * praćenje, podsticanje i jačanje rada mladih i omladinskih organizacija * podsticanje i jačanje saradnje između omladinskih organizacija, na lokalnom, nacionalnom i regionalnom nivou * prikupljanje i stvaranje baze podataka o omladinskim organizacijama, njihovim aktivnostima i radu * izgradnja saradnje između omladinskih organizacija i vlasti na svim nivoima * pokretanje procesa institucionalizacije omladinskog sektora u BiH * pružanje stručne i logističke

pomoći i podrške omladinskim organizacijama u radu, posebno organizacijama u osnivanju * uspostavljanje i stvaranje bolje komunikacije i bržeg protoka informacija među omladinskim organizacijama * povezivanje i saradnja sa omladinskim organizacijama regije, Evrope i svijeta * unapređivanje i razvijanje djelatnosti i rada omladinskih organizacija, prema evropskim standardima * uspostavljanje i ostvarivanje saradnje sa drugim srodnim asocijacijama u zemlji i inostranstvu * ostvarivanje drugih zajedničkih interesa mladih i omladinskih organizacija.

OMLADINSKI RESURSNI CENTAR (ORC) TUZLA

Odluka za osnivanjem i registracijom jednog ovakvog centra proizašla je na osnovu izraženih potreba mladih. Naime, većina omladinskih nevladinih organizacija u BiH dosada je radila uz pomoć međunarodnih organizacija/institucija, ali takva pomoć sve više slabi i omladinske organizacije su prepuštene same sebi. Većina njih se ne snalazi u takvim situacijama i veoma brzo prestaju sa radom. Ovo se posebno odnosi na omladinske organizacije u manjim mjestima u BiH, koji bez adekvatne pomoći nisu u mogućnosti zadovoljiti osnovne potrebe mladih. Uzimajući u obzir ovakvu situaciju i ovakve probleme odlučili smo osnovati Omladinski Resursni Centar (ORC) Tuzla koji bi na adekvatan način pružio podršku i pomoć svim omladinskim organizacijama koje bi naišle na probleme u svom radu. U Januaru 2004. godine održana je osnivačka skupština Omladinskog Resurnog Centra (ORC) Tuzla koji je registrovan i počeo sa radom.

Misija

Omladinski Resursni Centar (ORC) Tuzla pomaže u radu omladinskim organizacijama i pojedincima, posebno onima koji djeluju u manjim i "zatvorenim" lokalnim zajednicama u Bosni i Hercegovini.

Ciljevi ORCa Tuzla

1. osnaživanje i jačanje omladinskog sektora u BiH
2. osnaživanje i jačanje kapaciteta i resursa omladinskih organizacija i neformalnih grupa mladih posebno u malim sredinama
3. praćenje, podsticanje i jačanje rada mladih i omladinskih organizacija
4. podsticanje i jačanje saradnje između omladinskih organizacija, na lokalnom, nacionalnom i regionalnom nivou
5. prikupljanje i stvaranje baze podataka o omladinskim organizacijama, njihovim aktivnostima i radu
6. izgradnja saradnje između omladinskih organizacija i vlasti na svim nivoima
7. pokretanje procesa institucionalizacije omladinskog sektora u BiH
8. pružanje stručne i logističke pomoći i podrške omladinskim organizacijama u radu, posebno organizacijama u osnivanju
9. uspostavljanje i stvaranje bolje komunikacije i bržeg protoka informacija među omladinskim organizacijama
10. povezivanje i saradnja sa omladinskim organizacijama regije, Evrope i svijeta
11. unapređivanje i razvijanje djelatnosti i rada omladinskih organizacija, prema evropskim standardima
12. uspostavljanje i ostvarivanje saradnje sa drugim srodnim asocijacijama u zemlji i inostranstvu
13. ostvarivanje drugih zajedničkih interesa mladih i omladinskih organizacija.

Aktivnosti ORC-a Tuzla

Nakon osnivanja ORC Tuzla počeo je sa konkretnim aktivnostima. Prije svega radili smo na promociji ORC-a Tuzla, direktno informirajući omladinske organizacije u BiH o mogućnostima koje ovaj centar pruža mladima. U tu svhu obišli smo omladinske organizacije i neformalne omladinske grupe u gradovima: Konjic, Jablanica, Banovići, Brčko Distrikt, Gradačac, Bijeljina, Zvornik, Bratunac, Vlasenica, Višegrad. U okviru ovih posjeta ponudili smo im korištenje naših kapaciteta i pomoć u njihovom budućem radu. Isto tako

promociju smo vršili u okviru pojavljivanja na medijima, web stranici www.omladina-bih.net, kao i prilikom izdavanja raznih publikacija.

Napomenut ćemo samo neke od aktivnosti ORC Tuzla za 2004. godinu:

- sastanci sa predstavnicima omladinskih organizacija, organima vlasti, u Tuzlanskom Kantonu i cijeloj BiH,
- prikupljanje podataka od omladinskih organizacija iz BiH i kreiranje baze podataka
- objavljivanje tih podataka u knjižici Almanah 2004 koji smo štampali u 500 primjeraka,
- Informacije o aktivnostima omladinskog sektora u BiH svakodnevno su prikupljanje i distribuirane od/ prema omladinskim organizacijama.

Svi ovi sadržaji su svakodnevno objavljivani na našoj web stranici Omladinske mreže BiH - www.omladina-bih.net

- mjesečno objavljujemo informacije o aktivnostima članova Omladinske Mreže u BiH, zajedno sa ostalim korisnim informacijama u formi mjesečnog biltena. Ovaj bilten se objavljuje i na engleskom jeziku. Ukupno, mjesečni bilten se distribuira na oko 2000 adresa.

Adresa:

hCa-ORC Tuzla
Hadži Bakirbega Tuzlića 1,
75000 TUZLA, BiH
Tel/Fax: ++387 (0)35 258 077
e-mail: orctuzla@bih.net.ba, hcatuzla@bih.net.ba

Kontakt osobe:

Miralem Tursinović - Direktor organizacije
Emir Sejrančić - Projekt koordinator
Emir Delalić Zeko - Administrator
Boško Vlajić - Asistent
www.omladina-bih.net

SUMMARY:

About project:

On the beginning of 2004 Helsinki Citizens Assembly (hCa) / Youth Resource Center (ORC) Tuzla started to work on partner project titled "Diversity and social cohesion – equal participation of minorities". Beside in BiH this project has been implemented in following countries: Georgia, Netherlands, Bulgaria and Romania.

Project aim was to indicate on the problems and needs of national minorities and to open possibilities for social and cultural cohesion and reintegration of citizens. There is a primary point to position of minorities, their rights, protection of their cultural inheritance, role of language and school education on their (mother) tongue or on the right to study own language as one of the subjects in process of integration of people and minorities.

In last period we implemented activities as follows:

- Three expert meetings. On 15 and 16 April, 2004 in Tuzla and 19 November, 2004 in Mostar we organized expert meetings on topic "Intercultural relations and influences in BH society – question of language and education in building of cultural identities". Also, on 2 November 2004 in Banjaluka we organized expert meeting titled "*Open questions of language and cultural identities in BiH*". On the expert meetings participated around one hundred participants – professors from Universities in Bosnia and Herzegovina, representatives of minority organizations, members of cultural and religious institutions in BiH;
- Youth Conference titled "Youth of Western Balkan - position, challenges and threats". Conference was held on 22 – 25 November, 2004 in Tuzla where participated youth peace activists from countries as follows: Macedonia, Serbia, Montenegro, Croatia and Bosnia and Herzegovina;
- In period August 1st - November 1st, 2006, with support of members of Youth network of Bosnia and

Herzegovina we organized polling of 2.153 citizens in 32 cities in BiH;

- we published and promoted the analyze of questionnaires after polling, and we held three public debates: December 16th, 2006 in Tuzla, December 17th, 2006 in Prijedor and December 19th, 2006 in Mostar;
- by the end of 2006 we organized campaign covering on the country level. Campaign aim was promoting participation of minorities in BiH.

Results of activities until now:

- at three expert meetings participate over 100 representatives of NGOs, political parties, international organizations, academic workers, students, media, representatives of religious and cultural communities and national minorities. Although in so sharp and opponent discussions during expert meetings the participants agreed that beginning of discussion in such important topic/issue is very essential and needed;
- at the Youth Conference "Youth of Western Balkan - position, challenges and threats" participated around 40 youth representatives (youth non governmental organizations from Croatia, Serbia and Montenegro, Macedonia, Bosnia and Herzegovina). They created assumption for youth from ex Yugoslavia to talk about crucial problems of youth. Conference was a beginning of dialogue for many youngsters with their same age colleagues from neighbor countries;
- during polling we received 2.153 questionnaires that filled out by citizens of BH cities as follows: Zvornik, Tuzla, Gradacac, Banjaluka, Brod, Maglaj, Jelah, Derventa, Tesanj, Doboj, Teslic, Modrica, Sanski Most, Drvar, Prijedor, Zavidovici, Vlasenica, D.Vakuf, Fojnica, Visoko, Novi Travnik, Trebinje, Zenica, Ugljevik, Visegrad, Busovaca, Sarajevo, Mostar, Gracanica, Jablanica, Konjic, Prozor-Rama.
- we successfully organized three public debates (Tuzla, Prijedor and Mostar), and there were 90 participants in total (youth activists, representatives of NGO's, representatives of minority peoples, professors, representatives of political parties and international organizations in BiH,

- during campaign we distributed around 2800 postcards and 3500 stickers. Around 1800 postcards were sent by mail (postage) to representatives of all government institutions in BiH (municipal and cantonal governments, Federation of BiH, Republic Srpska, Presidency of BiH, etc.) as well as to the representatives of domestic and international organizations, minority organizations, media etc. With support of members of Youth network of Bosnia and Herzegovina it was pasted and distributed around 1100 postcards and 3500 stickers in most of the cities in Bosnia and Herzegovina;
- during all activities participants emphasized some of the main problems related to national minorities, and they gave some recommendations for their solving:
  - Insisting on integration of national minorities without assimilation;
  - Insisting on citizens Constitution;
  - Insisting on accepting the national minorities as Constitutional category;
  - Establishment of Board for national minorities as a part of BH parliament;
  - Work on integration of Roma people (as most numbered national minority)

Conference that held in Tuzla, November 2-3, 2007, had aim to finalize our basic project aim. On the conference we focused on three frame topics, which we discussed in work groups. On the work of conference were present around 70 participants from Bosnia and Herzegovina (representatives of Youth nongovernmental organizations, students, journalists, representatives of minority people and NGOs, etc.). By this conference we tried to describe, made inventory and on some way, to catalog all this problems and cases that clearly point on the fact of non democratic spirit and structure, which rule in cultural and political-ideological sphere in BiH.

In front of you is report from this conference. We are truly hoping that content of this selected topic with discussions and recommendations would be usefully for you.

ABOUT CONFERENCE

In period November 2 - 3, 2007 in Tuzla, in conference hall in hotel "Tuzla" it was held conference titled "Cultures, languages, identities and other marginalized questions".

On the conference it was present around 70 participants – public workers, members of minority non governmental organizations, organizations who work on protection of human rights, minority communities, representatives of cultural and religious institutions in BiH, women's non governmental organizations, Universities in Banjaluka, Sarajevo, Mostar and Tuzla, media, international organizations (OSCE, OHR, World Vision), and students and professors from Philosophy faculty in Tuzla.

With this conference, which is part of wider joint project under name «Differences and social cohesion – *equal participation of minorities*», we intended to finalize basic aims of our project, and related to this, whole complex of painful minority topics in BH society reformulated and placed in some wider and methodologically different thematic frame.

Namely, it is at whole, understandable that culture is inseparable by language and that these two are inseparable in any definition of identity, but also on the sample of our society it is also clear how that is not seen often and how it is forgotten. Somewhere you will also hear that is talk about constant identity, which namely is not included in his own linguistic and cultural abundance (national minorities), somewhere you will again notice how linguistic and cultural consumption is not followed with satisfactory social and identity legitimating / legalization (members of constitutional people in places where are statistic minority).

Beside these huge nationalistic stories, we was long time (in our society / societies) closed eyes on front of completely different but at same time equally tragic and unfair position of those whose personal and then collective identity are not connect necessity with questions of language or belong to particular national

culture – in front of those who are by their born or their selection members of so called gender or sexual minorities. Different variants of realization of gender right, queer or gay community, are also very painful topics in very conservative frames of BH community.

With this conference we also tried to describe, inventory and on some way catalogued all this problems and cases which clearly remark on fact of non democratic spirit and organization which rule in cultural and politically ideological sphere of BiH.

Of course, from the same title of Conference are coming all questions of, so called «marginal social phenomena's» necessity reflect (send light on) base problem of Bosnia and Herzegovina society, its non citizens, in essence nationalistic, social and legal structure.

Results of research, and summed conclusions from Conference we will offer for insight to all relevant subjects in process of reorganization of Bosnia and Herzegovina on democratic way to European community. Presentations and discussions we publish on this Anthology which will serve as a base for further political and social actions, and to non governmental organizations and to legal state and entity institutions.

On the conference we were focused on three frame topics and as part of them work in working groups:

1. Women and gender rights – rights of marginalized groups in BiH

Lecturer and moderator: Professor Nedžad Ibrahimovic, Philosophy faculty Tuzla

2. Linguistic and national questions in BiH

Lecturer and moderator: Professor Enver Kazaz, Philosophy faculty Sarajevo

3. Constitutional questions and position of national minorities in BiH

Lecturer and moderator: Vehid Šehić, Tuzla citizens Forum

DIFFERENCIES AND SOCIAL COHESION – EQUAL PARTICIPATION OF MINORITIES IN SOCIAL LIFE

It is very hard to make any kind of synthesis, which was asked from us, because, beside other things, it is hard to make synthesis of gunpowder barrel. Sometimes it is very hard to do it. If we are speaking about the problems in Bosnia and Herzegovina (BiH) and their solutions, there is no simple and clear solution of these problems, since these problems are not simple and clear.

There are some facts about the political situation right now or concerning the minority issues.

The first fact is that there is the Constitution, Law and constitutional parts that are telling about the equality of the constitutive nations in BiH. In that Constitution, there are no minorities. That means that there is no way that someone who is not constitutive nationality in BiH can proclaim himself as minority. All minorities are "others". There are too many "others" in Bosnia, which creates the trouble concerning any kind of culture, language, identity or any other issue. There is no unique national curriculum, instead of that there are three different national curricula, two of them are coming from our neighboring countries and now we are facing that International Community, or parts of the International Community, involving the forth curriculum, which is international curriculum, mainly to the private universities, private primary and secondary schools in BiH. By the existing curricula that we have in Bosnia, the situation concerning education is very difficult. We have three different histories, we have three different languages, three different geographies, I am sure that in the future we will have three different chemistries, mathematics, physics and everything else. Into any of them there is nothing by which could members of minorities be identified.

Another point is that culture in Bosnia, culture, language, identity, religion, even sport – are monopolized by the political parties. And if we are speaking concerning any of these issues, it is very often politicized.

Because of that and many other reasons, three years of our work in the field within this issue, we face a huge number of problems and the biggest problem is that from the main beginning we realized that most of the minority communities in Bosnia and minority organizations are closed, they are not opened to the other part of BiH society. And for us, the biggest problem was to reach them, to open the discussion with them, to try to give them any kind of promise concerning changes to the better position.

Of course, there are plenty of good and innovative things that have happened since we begun this project until today. For example, there is Roma Council of BiH, it is established, and it is consisted of Roma leaders from the whole BiH, which are not divided into the entities, they are working together, and that is within the Ministry Council of BiH and that is the good news. The bad news is that they just exist, there have no jurisdiction, and they have no tools to work. They just exist as someone who can be shown when we are speaking about the democracy and developed minority issues and minority solutions.

Recently is also established the Council of National Minorities in BiH, which is represented by the persons from the minority organizations. They started to work, but so far in the same situation as the Roma Council. So, they just have meetings, exchange the problems, speak about the problems, yet there are no solutions, because there are no finances to cover anything that can lead to some changes of the minority issues in BiH. The present situation in Bosnia, the social situation, the economical situation, minorities is the first ones who are facing that problem. The stories about the social cohesion in BiH are mainly connected with the war, they are mainly connected with ethnical cleansing and they are mainly connected with the stories "if he wants to be cohesion's, if he wants to be within the society, you have to be the same as we are".

Second biggest problem with which citizens of BiH are faced is well developed nationalistic ideology which is also connected with differences and closely connected with some kind of social cohesion. That ideology, shown and supported by side of huge number of political leaders in BiH talks that people in BiH should live one beside others not together. Such ideology is almost always used when is talk about questions

which should not be connected with politics (life standard, employment, education, questions of culture, sport, etc.).

Minority organizations on the state level are very bad organized and connected, which limit them any kind of influence on BH society, especially on politicians and political parties, and on the end on the state institutions. Exists good sample in Republic Srpska. That is Union of national minority's organizations.

Some of our experiences and recommendations

There is necessity to support local work with minority organizations everywhere in Bosnia. Many minority organizations, small minority organizations everywhere in Bosnia, they need support, they need help. Those organizations, smaller or bigger, which are working on different levels, mostly on local level, if they want to do anything in future they have to act on the national level and at same time to networking on regional level. If there is no good will of state institutions to support that work, then they should look for help of international community.

In last period, with support of our friends from non governmental organizations, and respectable academic citizens from Universities from Banjaluka, Mostar, Sarajevo and Tuzla, we succeed to gather huge number of intellectuals from whole Bosnia and Herzegovina. Also, we succeed to start discussion, sometimes very hard and opponent, but still discussion in which everybody was agreed that in BiH is necessary to talk about minority questions and problems. We created assumptions to continue with talk, at same time creating some kind of open space for continuation of discusses about this taboo topics. When we engaged in this project, most of these topics were less important, and about whom is talking now in BiH. It was not recommended to talk about them.

Next sample of good practice is relation of media to these questions. Four years ago it was impossible to get space in media for any kind of affirmative supplement who talk about questions for which we were deceive

and on which we work. In last period that relation of media was changed and articles, supplements or shows who talk about minority questions, their work and problems with which they face are so often.

Also, we succeed to increase participation of youth and youth organizations in activities of lobbying and advocacy for questions of minorities in BiH. Many of those youth organizations invested a huge effort in our project activities in last period. Youngsters well understood that future of Bosnia and Herzegovina is in joint life, with social cohesion, and with all differences in BiH who are richness and not obstacle.

From the other side we haven't so many positive experiences related to presence of International community in Bosnia and Herzegovina. In last period we faced the fact that for example Roma decade become interesting for many international organizations in Bosnia and Herzegovina, and in relation to their support in creation and implementation of National and local Roma action plans. It is happening that suddenly at same time three or four International organizations started to work on their projects related to the same problem – question of Roma action plans, on the same level and in same time, but totally separated. It happens that more International organizations work on solving of same problem in those five who are part of Roma decade (housing, education, culture, employment and health), but completely separated from each other, mostly starting with competition who will do what, and at the same time leave Roma organizations in very confused position. Such competitions create wrong effect that lead to the chaos, and not to systematic and institutional improvement of position of national minorities in BiH. Their separation and non transparency helps only to politicians who are not giving any effort to do something on that field. Recommendation is that members of international community and international organizations in BiH could improve question of national minorities only together, by system in cooperation with all minority organizations in BiH, and with government.

What we need for future activities? We need lobbying in Council of Europe. Since we are member of CoE, we can do what ever we want with our campaign here, but if we don't have support from international

organizations as CoE, to support us and send clear message to our great politicians, we can work for a years and nothing will be changed.

Positive experience is also that minority organizations in some of BH cities finally succeed to reach local government and what was impossible for them in past. In Banjaluka for example exist very good cooperation between local Roma organizations and local government. They succeed to open huge space for Roma cultural activities. Banjaluka municipality is very engaged in problems and questions of minorities who exist on that area.

CONCLUSIONS, RESULTS AND RECOMMENDATIONS FROM WORK GROUPS

1. Woman rights and gender rights – rights of marginalized groups in BiH
 Editorial and moderator: prof. PhD. sc. Nedžad Ibrahimović, Philosophy faculty
 Tuzla

I need to admit that I'm pleasantly happy with fact that I had pleasure to work with colleagues who really comes from practice. I heard many interesting information. All of us heard many interesting information from work, from practice. There were many examples how women rights are respected, on which way they are respected, on what they are based, on which legal acts, etc.

From the other side, my attempt was gone in direction to, on some way, we encircle some parts which are connected, or they are in gravity field of fight for woman rights. So, we are mutually discussed about women activities in BiH. We heard that there is no legislative by which law could practically be realized. For example, violence in family is still under sanctions by crime law, not by law about protection of violence in family. There is no any legislation. Then we together make conclusion that "object" of education should be somehow translated to "subject" of education (that's women itself). Then, we came to conclusions that men are those who should be engaged in educational processes related to the women equality in society, and in relation with violence in society. Then, we talked about position and functionality of non government organizations in sector that work on protection of women rights. We did not talk, obviously we had no time, about how much women rights, on some way, are in touch with rights of marginalized social groups. How much is in analogical relation. On which way could be changed something in position of women if it is changed something in relation of all those members of marginalized social groups of different type.

We mentioned fact that in essence concept of patriarchal family today is placed on one huge test and that can be task of all of us, that family in essence should be reconstructed, restructured, redefined and that such fact on some way would make easier and would loosen relations of power or partial power, which inside of one family functioning, and come from side of one men.

2. Linguistic and national issues in BiH

Editorial and moderator: prof. PhD. sc. Enver Kazaz, Philosophy faculty Sarajevo

Discussion on our panel is, as it used to be said in political language, and now I will use that word: *fruitful*. Namely, I even succeed to learn something during discussion. Maybe we succeed to nicely polemics as well, not to establish any entire conclusions, but to leave things opened.

So, main part of discussion was going in two directions: one is the fact that languages are national identities in BiH continuously in position of endanger.

That is result of their ideological marks and that languages are political misused. It doesn't matter if it is question about languages in educational practice, languages in media or languages in public communication. That was this line of discussion, which is mainly based on these tree ethnics. Mrs. Radjevic on the end of discussion informed me about one thing that I didn't know till now, and I hope such information is correct: that Republic of Srpska succeed to organize state universities, in regard that on state universities in RS we have, as they call: minority studies. In other words, studies on languages of minorities. So this is the information that I carry out in public - I hope that this will be checked, that they have studies on Czech, German and Italian language which are financed by entity government.

This is new thing for me and I would like to check them. They look to me a little bit shocking. That was second thesis, on what I insisted. This is position of languages of minorities. My attitude was that is necessary to examine such question by experts from different disciplines: pedagogues, psychologists and even psychiatrists, as it would not occur stigmatization of kids. Present practice of education and language treat in BiH, degraded convention about kid's rights and degraded convention about human rights, the universality of human rights. Colleague had attitude that minorities are too much passive, and that they should come out with those requests, and then, we discuss for long time about following:

My attitude is: this is not problem of minorities and their activism but this is problem of legal regulation and policies of ministries for culture, science and education, and state should test its democratic system, policy of its identity rights trough procedures which are lead by institutions. My attitude is also that such questions, by simple activism, could hardly be changed. And mainly we leave open those discussions. I hope that we will continue on this discussion.

But on the end, maybe it would not be bad to think about following: community of minorities really sends sharp demands to public institutions. Demands, on which would be placed this research about traumas and not only stigmatization, but traumas of minority kids, especially in school education. Like, in primary and secondary education. Of course, that such discussion now demand wider (maybe) scientific explain from the area of sociology and politic. Especially psychology and pedagogy. But that what is important to me, and which seems to be successful on this conference, the questions of language are coming from political, in question of ascertain of language as a communicative practice and language as psychological, and even psychiatric practice.

3. Constituent questions and position of national minorities in BiH

Editorial and moderator: Vehid Sehic, Forum of Tuzla Citizens

Before I say anything about our meditate, I would like to, when is question about language and letter, to especially emphasize something very important, and that is maybe one, which don't need to be conclusion, but it is question: how is respected decision of Constitutional court about equality of three, as they say, constitutive people, as by that itself cover equality of language and letters? And, I would like to accent, how they equal languages and letters of three constitutive people in BiH on its territory? It is nice when you have, and that should be greeted, those studies on languages of minority, but it bother me if there are no studies on Croatian, Serbian and Bosnian language. Do you understand? We need to absolutely bring out what our Constitution did to us. And it should be done everything for letters too. To see are they written on two letters many things which should be written by public institutions, names of towns, etc.?

Mean, when this yours group for letters and languages as important as a mean for communication, and that possible bring all this situation in some relax role.

When is in question constitutional position of national minorities, I will tell you that we discussed about everything. Normally, mostly about incoming elections. But we think that BiH as a state who ratified frame convention about national minorities in its future changes of Constitution of BiH, which is, I have to say imposed, and we trough democratic methods and institutions want to dedicate one small and short chapter to national minorities; to make them not mentioned on the way in accordance with all others, or eventual differences which exist between us. We ask to make enable trough Constitution to bring constitutional laws, where will be passed law about national minorities, where everything would be developed and who

will obliged lower levels of government to harmonize their legislature, in its most wider form with paragraphs with that Constitutional law.

That what we, in wish for affirmation of national minorities as a citizens of BiH and their culture in wider form, consider that it should be sent request to all medias who are financed from budget, mean not only three services, but all medias who are financed from the budged, to have special obligations as in all other countries, that they have to have programs in their program role who are absolutely dedicated to affirmation of national minorities who live in BiH.

We believe that it is so important, and not only to national minorities appear when there are some problems. We believe that on this way we will give different contribution to the sense of national minorities and to the state of BiH. That was what we concluded, and now it is connected with incoming elections, change of election law, that in election law stay decision that in municipal councils or assemblies should be at least one representative on national minority, if in last census was till 3%, and over 3% at least two representatives. As there exists some intensions to move out a huge number of national minorities from participation in national government, unless minimal quota is 2%. So we consider that existing decision is good and that should be kept.

Surely that we discuss about way of functioning of those bodies on state - entity level too, which are solely connected for daily problems, life of national minorities in BiH. Those bodies work a lot without transparency by avoid associations of national minorities and by fact forming particular commissions or councils who listen only voice of majority and not the voice of those who they represent. That was in short what we concluded in this our session. As national minorities would as a citizens of this country, join in all activities of some non - government organizations and in relation with changes of BiH constitution and law about principles of local self management where is expected special part for national minorities as a citizens of local community.

ZAHVALE

Omladinski Resursni Centar (ORC) Tuzla / Helsinški Parlament Građana (hCa) Tuzla se ovom prilikom najtoplije zahvaljuje našim prijateljima, organizacijama i pojedincima koji su nas nesebično pomagali prilikom organizovanja konferencije „Kulture, jezici, identiteti i ostala marginalna pitanja”

CORDAID The Netherlands

JUSTITIA ET PAX The Netherlenads

Osooblje hotela „Tuzla” Tuzla

Filozofski Fakultet Tuzla

NEDŽAD IBRAHIMOVIĆ – Filozofski Fakultet Tuzla

VEHID ŠEHIĆ – Forum Građana Tuzle

ENVER KAZAZ – Filozofski Fakultet Sarajevo

Omladinske Organizacije – članice Omladinske Mreže BiH